

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. ANDORKA RUDOLF, DR. BALOGH MIKLÓS, DR. BESENYEI LAJOS,
DR. HARCSA ISTVÁN, DR. KATONA TAMÁS (a Szerkesztőbizottság elnöke),
DR. KLINGER ANDRÁS, DR. MUNDRUCZÓ GYÖRGY, NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. PUKLI PÉTER
DR. SIPOS BÉLA, DR. SZILÁGYI GYÖRGY, VÉGVÁRI JENŐ, DR. VÉRTES ANDRÁS,
VISI LAKATOS MÁRIA (főszerkesztő), DR. VUKOVICH GYÖRGY

75. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

1997. FEBRUÁR

E SZÁM SZERZŐI:

Anh, Leh Hoang, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem Ph.D. hallgatója; *Benet Iván* kandidátus, c. egyetemi tanár, az MTA Közgazdaság-tudományi Intézetének tudományos kutatója; *Binning, Kenneth*, a londoni Public Policy Unit munkatársa; *Ercsey Zsófia*, a KSH statisztikai tanácsadója; *Dr. Futó Péter*, az Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft. kutatója; *Dr. Izsák János*, a biológiai tudomány doktora, a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola tanszékvezető egyetemi tanára; *Komlósy Enikő*, a KSH osztályvezetője; *Kotulics Tamás*, a KSH főosztályvezetője; *Némedi-Varga Szilvia*, a Magyar Export-Import Bank Rt. munkatársa; *Dr. Sipos Béla*, a közgazdaság-tudomány doktora, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanára.

*

Fóti János, a KSH ny. főosztályvezető-helyettese; *Lakatos Judit*, a KSH főosztályvezetője; *Lázár Katalin* a KSH fogalmazója, a Statisztikai Szemle szerkesztője; *Tűű Lászlóné*, a KSH ny. osztályvezetője.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: Visi Lakatos Mária
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felelős: dr. Katona Tamás
800– Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 1996
Felelős vezető: Freier László

Szerkesztő: Lázár Katalin
Tördelőszerkesztők: Bálinthné Bartha Éva (szerkesztőségi titkár), Simonné Káli Ágnes
Munkatárs: Gyenes J. Katalin

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51. Telefon: 345–6528
Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.
Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345–6212

E-mail: statszemle@ksh.x400gw.itb.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapkézbetítő postahivatalnál,
és a Hírlapüzletági Igazgatóság Hírlapelőfizetési Irodájánál, (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303–3440)
közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219–98636, 021–42795 pénzforgalmi jelzőszámra.
Előfizetési díj: fél évre 2100 Ft, egy évre 4200 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212–4348

TARTALOM

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

A jogharmonizációs szabályozás gazdasági hatásvizsgálata. – <i>Kenneth Binning – Futó Péter</i>	101
Az iparstatisztika EU-harmonizációs feladatai. – <i>Ercsey Zsófia – Komlósi Enikő – Kotulics Tamás</i>	115
A halálteki struktúra változásainak vizsgálata disszimilitási indexekkel. – <i>Dr. Izsák János</i>	130

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

Finnország útja az Európai Unióba. – <i>Benet Iván</i>	141
Írország – a kelta „kistigris”? – <i>Némedi-Varga Szilvia</i>	153
Vietnam: sikeres átalakulás? – <i>Le Hoang Anh</i>	165

SZEMLE

Közgazdász-statisztikus tudósok a pécsi Erzsébet Tudományegye- temen. – <i>Dr. Sipos Béla</i>	178
--	-----

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Személyi hírek	183
Szervezeti hírek – Közlemények	183

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Snowder, D. J.: A munkanélküli segély rendszerének kialakítása. (<i>Lakatos Judit</i>)	185
---	-----

Zukrowska, K.: A CEFTA-államok regionális együttműködésének problémái. <i>(Tűi Lászlóné)</i>	186
Greinek, U: Az 1995. áprilisi mikrocenzus első eredményei. <i>(Fóti János)</i>	188
Worcester, R.: Szaktudás és szerencse a politikai közvéleménykutatásban. <i>(Lázár Katalin)</i>	189
Külföldi folyóiratszemle.....	191

Utánnymás csak a forrás megjelölésével!

A JOGHARMONIZÁCIÓS SZABÁLYOZÁS GAZDASÁGI HATÁSVIZSGÁLATA*

KENNETH BINNING – FUTÓ PÉTER

A szabályozási hatásvizsgálat nem más, mint azon költségek és hasznok felmérésének világosan definiált rendszere, amelyek a gazdaság egészében, az egyes gazdasági szektorokban vagy éppen egyes vállalatoknál merülnek fel valamely kormányzati szabályozás vagy annak megváltozása következtében.¹ A szabályozási hatásvizsgálat tehát bizonyos előírásoknak eleget tevő értékelési eljárás, amelyet a kormányzatszerveknek minden esetben célszerű elvégezniük, amikor az üzleti szférát is érintő döntéseket hoznak. A vizsgálat célja, hogy a döntéshozókat időben, még a szabályozási döntés meghozatala előtt tájékoztassa arról, hogy a szabályozás betartása, követése valószínűsíthetően mekkora költségekkel, milyen tennivalókkal terheli majd az üzleti szervezeteket. Amennyiben pedig már létező szabályozás módosításáról van szó, akkor a költségnövekményekről és a több-lettennivalókról kell képet adni.

Az üzleti szféra által viselt szabálykövetési költségek felbontása akkor informatív a döntéshozók számára, ha az kitér az egyszerű és a visszatérő költségekre is. Egyszerű költségek a szóban forgó szabály követése által megkövetelt gép-, épület-, infrastruktúra és számítógép-beruházások. A visszatérő költségekhez a folyamatosan felhasznált anyagok, a rendszeres ellenőrzés, adminisztrációs munka és az engedélyekért befizetendő díjak tartoznak.

Magyarországon az Európai Unióhoz való csatlakozás előkészítéséhez hároméves jogszabály-honosítási terv készült, amelyet a kormányzat a Fehér Könyv ajánlásai alapján módosított.² A végleges tervet és a fő felelős tárcákat a 2403/1995. sz. kormányhatározat melléklete tartalmazza.

Az ipar és a kereskedelem területén az EU-jogharmonizációra előkészített legfontosabb jogszabályok az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium hatáskörébe tartoznak.

* A tanulmányt az Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft. készítette az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium megrendelésére 1996 októberében.

¹ Az angol nyelvű szakirodalomban a szabályozási hatásvizsgálat neve „regulatory impact appraisal”, amelynek francia megfelelője: a „fiche d’impact”. Amennyiben a szabályozásnak csak a költségvonzatait mérik fel és összegzik, és nem elemzik a szabályozás következtében megváltozott – esetleg pénzben nem kifejezhető – vállalati tevékenységeket, akkor az ilyen felmérésből készült tanulmányt szabálykövetési költségelemzésnek (angolul „compliance cost analysis”-nek) nevezik. A jelen tanulmányban ismertetett módszert az Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft. és a londoni Public Policy Unit közösen alkalmazta a hazai jogharmonizációs munka viszonyaira. A brit szakértők munkáját a British Know How Fund finanszírozta. A brit szakértőkkel történő együttműködés célja az volt, hogy a kialakított módszertanba a hatásvizsgálat Nyugat-Európában elfogadott fogalmi keretei kerüljenek be.

² Lásd *Winkler Istvánné*: EU-irányelvek honosítása. *Ipari Szemle*. 1996. évi 1. sz. 12. old.

Az 1996. évi főbb feladatok a következők:

- műszaki biztonságtechnika, gépek, ipari berendezések biztonsága (13 direktíva);
- metrológia (1 direktíva);
- villamos berendezések (2 direktíva, köztük az EMC-irányelv);
- fogyasztóvédelem, fogyasztói tájékoztatás (14 direktíva).

A harmonizációs munkát hatásvizsgálatokkal kell előkészíteni, amelyeknek fogalmi kereteit, módszereit, műfaját célszerű lehetőleg egységesen kidolgozni. A jelen munka célja az ehhez szükséges egységes módszertan kereteinek kidolgozása.

A szabályozási hatásvizsgálat hasznosnak bizonyult mind az egyéni döntéshozók, gazdálkodó szervezetek és érdekvédelmi szervezetek, mind a nemzeti és nemzetközi törvényhozási és igazgatási szervek, osztályok és más hivatalok számára.

Egyes országokban és nemzetközi szervezetekben a szabályozási hatásvizsgálat elvégzését – vagy legalábbis a szabálykövetési költségek felbecsülését – bizonyos esetekben előírják a kormányzati szervek számára. Így például Nagy-Britanniában a miniszterelnök 1988 óta szorgalmazza, hogy a minisztertanácson vita tárgyát képező előterjesztésekhez az illetékes minisztériumok mellékeljék a szabálykövetési költségek becslését. Ahol ezt elmulasztják vagy nem kielégítően végzik el, ott a Kereskedelmi Kamara joga és feladata, hogy felhívja rá a figyelmet.³

1986-ban az Európai Közösségek Bizottsága vezetett be kiterjedt hatásvizsgálati követelményrendszert.

Eredetileg a Bizottság elé terjesztett valamennyi törvényhozási javaslat mellé ún. „fiche d’impact”-ot, azaz hatásvizsgálati dossziét kellett mellékelni, melynek különösen a tervezett döntésnek a kis- és középvállalkozásokra gyakorolt hatására kellett kitérnie. 1990 óta azonban csak az üzleti szféra számára kirívóan nehéz következményekkel járó törvényhozási előterjesztésekhez kell ilyen tanulmányt mellékelni. A Bizottság 23. Osztálya (Directorate General XXIII) évente dönt arról, hogy melyek azok az intézkedések, amelyekről hatásvizsgálatot kell készíteni. Azt, hogy az EU Bizottsága a kijelölt direktívákhoz kapcsolódó hatásvizsgálatokat elkészítette-e, az egyes tagállamok illetékes minisztériumai ellenőrzik, és szükség esetén – a direktívának a nemzeti jogalkotásba történő beépítését megelőzően – saját maguk is elvégzik.

A hatásvizsgálat egyrészt annak a sokoldalú konzultációs folyamatnak az eredménye, amely az EU Bizottsága, a tagállamok közigazgatása és az érintett üzleti szervezetek között folyik, másrészt funkcióját akkor tölti be rendeltetésszerűen, ha időben elkészül, és ezáltal további egyeztető tanácskozások, sőt esetleg a szabályozási döntést módosító intézkedések kiváltójává válhat.

A hatásvizsgálatnak lényeges eleme, hogy hipotetikus eseményeket is figyelembe vesz. A szükséges információkat tehát esetenkénti felmérésekkel kell beszerezni, amelyeket kormányhivatalok vagy általuk megbízott intézmények készítenek. Rutinszerűen azonban sem a hivatalos statisztika szervei, sem a szakmai szövetségek nem végeznek ilyen vizsgálatokat. (Magyarországon kivételt képeznek a Központi Statisztikai Hivatal évekig készített ún. háztartás-statisztikai mikroszimulációs vizsgálata.)

³ Lásd: Checking the Cost to Business. A Guide to Compliance Cost Assessment. Department of Trade and Industry. December, 1992.

A HARMONIZÁCIÓS HATÁSVIZSGÁLAT ELVEI

A szabályozás nem más, mint a cselekvési út törvényes előírása. Műszaki jogszabályok esetében a szabályozás célja leggyakrabban az, hogy csökkentsen valamely kárt vagy nemkívánatos következményt, ami a kiindulásnak tekintett problémából vagy helyzetből fakadhat. Az Európai Unióban és tagállamaiban a következő alapelveket fogadták el a helyes szabályozásra:

- igazolni kell, hogy a szóban forgó szabályozás a lehetséges beavatkozások körében a legjobb abból a célból, hogy a kitűzött EU vagy tagállami szintű célt elérjék;
- a szabályozásnak a lehetőség szerint pontosan meg kell határozni a célokat, amelyekért létrehozták, másrészt azokat az eszközöket, amelyekkel e célok megközelítését mérni lehet (ez lehetővé teszi, hogy az egyes államok rugalmasan, körülményeiknek, gazdasági fejlettségüknek megfelelően alkalmazzák a szóban forgó szabályozást, ez az ún. szubszidiaritás elve);
- a szabályozás hasznának szignifikánsan nagyobbnak kell lenni, mint költségeinek;
- a gazdaság egyetlen szektorát sem szabad arra kényszeríteni, hogy a szóban forgó szabályozás következtében olyan költségeket viseljen, amelyek jelentősen árthatnak gazdasági teljesítményének vagy versenyképességének (különösen a kicsi és közepes vállalkozásokat kell megóvni az ilyen káros hatásoktól).

A hatásvizsgálattól elvárható, hogy a döntéshozókat könnyen érthető formában informálja arról, hogy a különböző szabályozási alternatívák várhatóan milyen hatással járnak. A hatásvizsgálat nem ír elő cselekvési utat, hanem csak a lehetőségek szerint objektív és igazolható tanácsot ad arról, hogy az egyes döntési alternatívák megvalósulása esetén milyen következményekkel kell számolni az érintett gazdasági szervezeteknek.

A hatásvizsgálat akkor jó, ha eleget tesz a következő követelményeknek:

– időbeliség,	– áttekinthetőség,
– következetesség,	– összehasonlíthatóság,
– ellentmondás-mentesség,	– nyilvánosság.

A szabályozási hatásvizsgálatnak objektív választ kell adnia arra, hogy a javasolt szabályozás:

- a közösségnek nettó hasznára fog-e válni;
- megengedhető-e azok számára, akik a költségeket viselni fogják;
- nem jelent-e elviselhetetlen terheket a közösség egy bizonyos részének, például a kisvállalkozásoknak;
- a legjobb cselekvési utat képviseli-e a megfogalmazott célok szempontjából.

A hatásvizsgálatnak továbbá világosan számot kell adnia:

- a szabályozási folyamat céljáról,
- a felmérésekhez felhasznált háttér-információkról és az elemzés során használt adatok forrásáról,
- az elemzésben figyelembe nem vett tényezőkről, különös tekintettel a szabályozásról alkotott lakossági és vállalati véleményekre.

Műszaki vonatkozású jogszabályok és azok módosítása esetén a szabályozási hatásvizsgálat logikus sorrendje a következő:

- műszaki felmérés (technical assessment): a szabályozott terület kockázatai; az érintett társadalmi-gazdasági szereplők megnevezése, kockázatainak mértéke; a cselekvési lehetőségek, opciók, alternatívák, forgatókönyvek ismertetése, amelyek révén csökkenteni vagy elkerülni lehet a kockázatokat, kedvezőtlen fejleményeket;

– gazdasági felmérés: a hasznok és a költségek elemzése, értékelése az egyes opciók esetében; a következtetések, a hasznoknak és a költségeknek lehetőleg számszerű egybevetése, egyéb tényezők (például közvélemény) figyelembevétele.

Fontos, hogy a hatásvizsgálat időben még a döntés meghozatala előtt készüljön el. Ügyelni kell arra, hogy a hatásvizsgálat elkészítéséhez felhasznált erőforrások arányban álljanak a vizsgált téma fontosságával. Ha ez a követelmény nem teljesül, akkor a felmérést nem fogják hasznosnak találni az érintett felek, és ezért nem fogják elfogadni, sőt a felmérés egészét is kétségbe vonhatják. Helytelen, ha csak azért hoznak létre kifinomult hatásvizsgálati apparátust, hogy utólag igazoljanak politikai döntéseket, anélkül, hogy a hatásvizsgálat hozzájárulna a döntések minőségéhez. Célszerű, ha a hatásvizsgálat eredményeit nemcsak a szabályozásban részt vevő intézmények, hanem a szabályozás által érintett valamennyi szereplő megismerheti.

Kormányzati döntések széles körét lehet oly módon egységessé, összehasonlíthatóvá tenni, hogy a döntések hatását vizsgáló munka során ugyanazt az alapvető elemző és felmérő módszert alkalmazzák. Különös előnnyel jár, ha a hatásvizsgálati adatfelvétel módszere időben állandó, hiszen így különböző évek adatai összehasonlíthatók lesznek.

Mivel a különböző kormányzati szervek a legkülönbözőbb témák szabályozásával és annak hatásvizsgálatával foglalkoznak, nem lehet elvárni azt, hogy valamennyi hatásvizsgálat terjedelme és közzététele teljesen egységes legyen. Témánként az is nagyon különbözhet, hogy a műszaki és gazdasági felmérés mennyi munkát igényel. Mégis erőfeszítéseket kell tenni azért, hogy e munkák felépítése, szerkezete, alapelvei, módszere, vonalvezetése lehetőleg egységes elvekhez igazodjon. E tanulmány ehhez kíván segítséget nyújtani.

A szabályozási hatásvizsgálat a költségek és a hasznok változását méri a javasolt szabályozás bevezetése előtti, tehát a jelen helyzethez képest. A jelen helyzet képezi a költség–haszn elemzés ún. alapesetét vagy kiindulási forгатókönyvét. Meg kell vizsgálni a különböző cselekvési utakat, más szóval az opciókat, alternatívákat. Az első opció mindig az az eset, amelyben feltételezzük: nem lesz változás a jelenlegi helyzethez képest. A második opció a javasolt új szabályozás. A legtöbb esetben harmadik opcióra is szükség van, hiszen valószínűtlen, hogy egyetlen módja lenne a szabályozásban megfogalmazott cél megvalósításának.

A konkrét körülményektől függően a következő opciókat lehet megvizsgálni:

- nem változtatjuk meg a jelenlegi szabályozást, de hatékonyabban betartatjuk azt a gazdaság és a társadalom szereplőivel;
- a javasolt szabályozás helyett vagy azzal egyidejűleg adót vezetünk be a szabályozásban megfogalmazott cél elérése érdekében, (például a környezetszennyezést nemcsak tiltással, hanem az üzemanagra kivetett adóval is csökkenteni lehet);
- kvótákat vagy engedélyeket vezetünk be a javasolt szabályozás helyett – vagy azzal egyidejűleg – abból a célból, hogy csökkentjük a szabályozandó tevékenység volumenét.

Az újabb forгатókönyvek létrehozása során azonban figyelembe kell venni, hogy a szabály teljes körű követése egyes esetekben elérhetetlen vagy csak magas áron valósítható meg. Valamely káros tevékenység végzésének tilalma vagy egy káros anyag kibocsátásának megszüntetése nem feltétlenül csökkenti a veszélyt nullára. Például némely esetekben a szabályozás hatására más tevékenységek vagy más, eddig figyelembe nem

vett káros anyagok léphetnek fel helyettesítő szereppel, és így új kockázatok keletkezhetnek.

A szabályozásnak tekintettel kell lennie arra a politikai környezetre, amelyben előkészítése folyik. A szabályozás makropolitikai meghatározottságának jellegzetes esete, amikor az új szabályozásnak az a célja, hogy az állam jogrendszerét összhangba hozza (harmonizálja) egy nemzetközi politikai szervezet rendszerével, amely szervezetnek a szóban forgó állam vagy tagja, vagy tagjává kíván válni. Ez a szélesebb rendszer lehet például a Világkereskedelmi Szervezet (World Trade Organisation – WTO), vagy az Európai Unió.

A hatástanulmánynak figyelembe kell vennie a szabályozandó területet övező társadalmi környezetet, a lakossági magatartást, véleményt is. A hatástanulmány nem kerülheti meg azt a tényt, hogy a közvélemény bizonyos kockázatokat másként értékeli, mint a felkért szakértők. A törvényhozás és a közigazgatás természetes célja, hogy az adott terület szabályozásának szigorja ne legyen aránytalan a szakértők által felbecsült kockázatokhoz képest. Bár ezt a problémát nem lehet mindig kompromisszumos úton megoldani, de minden esetben legalább pontosan meg kell fogalmazni.

Az egészség-, a biztonság-, a jóléti és a környezetpolitika területein sok példát találunk, ahol a kockázatról kialakult közfelfogás lényegesen különbözik az objektíven felmért kockázattól, mégis – a politikai nyomás és a médiakampányok miatt – olyan szabályozási akció következik be, amely nyilvánvalóan nem költséghatékony. A kockázatról alkotott közfelfogásnak el nem hanyagolható politikai jelentősége van.

A valós kockázatokat a megfelelő időben és a közösség számára érthető módon kell közzétenni. Fel kell ismerni, hogy amennyiben a kockázatot nem időben és nem közbizalomtól övezett szervezetek vagy személyek hozzák nyilvánosságra, akkor a kockázatról hibás és káros kép alakulhat ki, és ez kedvezőtlenül befolyásolhatja a veszélyről és a károkról alkotott közfelfogást és a kockázat elfogadásának mértékét.

Legvalószínűbben az alábbi esetekben alakulhat ki torzított kép a kockázatról:

- személyeket vagy csoportokat akarunk vagy tudtuk nélkül tesznek ki veszélynek;
- a következményeket nem lehet személyesen befolyásolni;
- nagy a bizonytalanság a kockázatokat vagy a veszély következményeit illetően;
- az érintettek még nem tapasztalták meg személyesen a szóban forgó kockázatot;
- a veszélynek való kitettség nehezen képzelhető el;
- a veszély káros következményei időben késleltetve jelentkeznek (például genetikai jellegű következmények esetén a fenyegetés későbbi generációkat érinthet);
- a következmények ritkán következnek be, de katasztrofális hatásúak;
- a hasznok nem azonnal, nem nyilvánvalóan, nem láthatóan és megtapasztalhatóan jelentkeznek;
- a hasznok másoknál jelentkeznek (egyenlőtlen részesedés az előnyökből);
- a kedvezőtlen következmények elsősorban emberi hibákból fakadnak, nem pedig természeti jelenségekből;
- az információk késedelmesen érkeznek vagy szándékosan visszatartják azokat.

A felmérés menete

A felmérések alapvetően vagy interjúkon, vagy pedig kérdőíveken alapulnak. Hatásvizsgálat esetén a szabályozási intézményeknél végzendő adatgyűjtésre a kérdőíves módszer nem javasolható, a vállalati adatgyűjtések egy részéhez azonban megfelelő lehet.

A felmérést az alábbi menetrend szerint kell elvégezni:

- döntés a megkérdezni szándékozott közintézményekről;
- a vállalati minta kiválasztása;
- döntés az adatgyűjtési médiumokról (személyes interjú vagy telefon);
- a megkereső levél és az interjúterv (vagy a kérdőív) kidolgozása;
- az adatszolgáltatók megkeresése és az adatok, vélemények megkérdezése;
- az esettanulmányok elkészítése.

Ennek során végig figyelembe kell venni

- a felmérés célját;
- a felméréshez szükséges és rendelkezésre álló erőforrásokat;
- a szóban forgó szabályozás által érintett vállalatcsoportot (cégnagyság, termékkör, földrajzi elhelyezkedés, tulajdonosi kör);
- a felmérés határidejét.

A felmérés során figyelembe kell venni a kérdezési tevékenység kialakult módszereit.

A reprezentatív minta kialakítása során figyelembe kell venni, hogy a mintában egyaránt szerepeljenek

- kis és nagy cégek;
- hagyományos és az ágazatba újonnan belépett vállalkozások;
- a szabályozás révén várhatóan előnyre szert tevő és várhatóan hátrányt szenvedő cégek;
- elsősorban belföldi piacon értékesítő és exportorientált cégek;
- hazai tulajdonú, vegyes és külföldi kézben lévő cégek;
- a vizsgált ágazat valamennyi alágazatának reprezentánsai.

A felmérésbe bevonandó cégekhez megkereső levelet kell eljuttatni. E levél elkészítése kulcsfontosságú. A szükséges információkat ugyanis csak maguktól a cégektől lehet megszerezni, de az adatszolgáltatás minősége, gyorsasága és költségei a cégek együttműködési készségétől függenek. A megkereső levélben ismertetni kell

- a felmérés pontos célját;
- megrendelőjét;
- felhatalmazóját;
- hogy miért választották ki az adott céget;
- a jó adatok fontosságát a szóban forgó szabályozás kedvező kialakítása szempontjából;
- a szerzett információk felhasználási körét (például, hogy azok nem jutnak tovább a megnevezett szervezeteknél más hatóságokhoz);
- az adatszolgáltatók biztosítását arról, hogy a felmérés eredményeit, fő következtetéseit megkaphatják.

A vállalatokra háruló szabálykövetési hasznok és költségek feltérképezését megelőzi az érintett vállalati szektorok bemutatása. Célszerű a hivatalos statisztikai rendszer keretében elfogadott ágazati besorolás szerint ismertetni az egyes ágazatokhoz tartozó cégek

- számát;
- nagyság szerinti megoszlását;
- tulajdoni viszonyait;
- ágazati szinten összesített árbevételét és exportját;
- kért adatainak időbeli alakulását;
- végül a legnagyobb vállalkozások nevét, egyedi adatát stb.

Bizonyos esetekben szakmai szervezetek és kereskedelmi kamarák a hivatalos statisztikánál részletesebb és frissebb információkkal szolgálhatnak. Az információknak ez a része a szóban forgó szabályozás szempontjait figyelembe véve

- meghatározza az érintett ágazatok jelentőségét;
- a figyelmet a legnagyobb jelentőségű ágazatokra irányítja;
- lehetővé teszi, hogy a tanulmány egyetlen érintett ágazatot vagy vállalatcsoportot se hagyoljon el;
- kiemelheti az adott szabályozás hatását egy-egy különösen érintett régióban, tulajdonosi körben (különös tekintettel a külföldi tulajdonosokra);
- és ráirányítja a figyelmet a szabályozásnak az exportpotenciált érintő szerepére.

Sok esetben a szóban forgó szabályozásra bizonyos vállalatcsoportok különösen érzékenyek, a hivatalos statisztikai kiadványok azonban gyakran nem teszik lehetővé e vállalatcsoportok jellemzését. Ilyenek lehetnek (a szabályozás jellegétől függően):

- a különösen magas arányban nőket foglalkoztató vállalatok;
- a családi vállalkozások;
- a részmunkaidősök foglalkoztatásában élenjáró cégek;
- a sok egyedi terméket gyártó cégek.

Mivel ezekre a vállalatcsoportokra hivatalos statisztikai adatok nincsenek, azokat gyakran szakértői becsléssel kell kialakítani, és kellő fenntartással indokolt közölni és értelmezni. Az interjúkban feltárt hatásokat az egyes vállalatcsoportok viszonylagos elterjedtsége alapján kell súlyozni, figyelembe venni.

Műszaki analízis és kockázatmeghatározás

A műszaki vonatkozással is rendelkező politikaterületek megfelelő szabályozása objektív műszaki elemzésen alapul. A hatásvizsgálat műszaki analízisének célja nem más, mint hogy kellőképpen megalapozza a hatástanulmányt, és hogy meggyőzze az érintetteket arról, hogy a javasolt cselekvési út az elfogadható szintre fogja csökkenteni a szabályozandó terület kockázatait. Itt kell bizonyítani azt, hogy a javasolt szabályozás szigorúsága arányban áll a kockázatokkal.

Ideális esetben a műszaki kockázatok felmérése és a felmérés eredménye eleget tesz az alábbi követelményeknek:

- tudományosan érvényes;
- műszakilag kompetens;
- gazdaságilag indokolt;
- nyilvánosan megvédhető.

A műszaki felmérésnek általános esetben hat fő lépése van:

1. a probléma és az abból fakadó esetleges károk meghatározása;
2. a valószínűsíthetően kárt szenvedő egyének vagy csoportok meghatározása;
3. a kárral vagy veszéllyel járó kockázat meghatározása, annak meghatározása, hogy a kárt szenvedő egyének vagy csoportok mekkora kárt szenvednek;
4. ahol ez lehetséges, össze kell hasonlítani a kockázat nagyságát olyan egyéb kockázatokkal, amelyeknek az érintett csoportok ki vannak téve (ennek az a célja, hogy az adott problémát szélesebb, de a kérdéskörhöz még kapcsolódó környezetben helyezze el);

5. fel kell sorolni a probléma kezelésének opcióit, alternatíváit, forгатókönyveit (alapesetként itt mindig figyelembe kell venni a „semmit sem teszünk” forгатókönyvet: ezzel a forгатókönyvvel hasonlítjuk össze a többi lehetséges cselekvési alternatívát); ezt a listát lehetőleg minél teljesebb módon, a lehetőségeket logikailag is kimerítve kell összeállítani (az esetek többségében nyilvánvaló, hogy mely alternatívát kell részletesen elemezni, de mindenképpen értékes, ha legalább megnevezzük a részletesebb elemzésre nem kerülő többi változatot is);

6. fel kell becsléni valamennyi szabályozási opció hatását a kockázat csökkentésére vagy elkerülésére, a nemkívánatos események bekövetkezési valószínűségének csökkentésére.

A költségek megbecsülése

Az életben sem a közösségek, sem pedig az egyének nem részesülhetnek ingyenes előnyökben. A költségbecslés célja, hogy a lehetőségek szerint felmérje és számszerűsítse az előnyöket ellentételező károkat, tevékenységeket, kiadásokat.

A költségbecslés során ténylegesen az alábbiakat kell kideríteni:

- mely költségek terhelik a gazdaság mely részét;
- a gazdasági és társadalmi szereplőknek (például vállalatoknak) milyen lehetőségük van arra, hogy költségeiket másokra hárítsák: a fogyasztókra áremelés révén vagy az államra kedvezmények kieszközlése révén;
- a gazdaság adott szektorában keletkezett költségek túllépik-e az ott keletkezett haszon mértékét;
- nem túl nagyok-e az egyszeri költségek az érintett szektor teherbíró képessége szempontjából;
- milyen hatása van a költségnövekedésnek az érintett cégek versenyképességére.

A költségeket az alábbi bontásokban kell felbecsülni:

- a) melyik szektor vagy szféra a költségviselő;
- b) milyen gyakorisággal, illetve milyen feltételek fennállása esetén merül fel a költség (egyszer, típusonként, legyártott termékenként, évente, havonta stb. felmerülő költség);
- c) melyik forгатókönyvhöz – a jelenlegi szabályozáshoz vagy a módosított szabályozások egyikéhez – tartozik a költség.

Az a) szempontú bontás részletesebben azt jelenti, hogy mindig szem előtt kell tartani, hogy mely csoport által viselt költségeket elemezzük. Ahol lehet, figyelemmel kell kísérni a költségek áthárításának lehetőségeit, mechanizmusát. A költségbecslés során három szélesen értelmezett szektort külön-külön kell vizsgálni: a kormányhivatalokat és más szabályozási hatóságokat, a gyártó, szolgáltató és kereskedelmi vállalatokat, beleértve azokat, amelyekben az államnak tulajdonrésze van, valamint a fogyasztókat, akikre az előbbi két csoport megkísérrelheti áthárítani a költségterhek egy részét.

A fogyasztók különösen azon termékek esetében kénytelenek a költségek növekedésére rugalmatlan kereslettel válaszolni, amelyek nélkülözhetetlenek (például energia).

Ezeken kívül ennél finomabb bontásra is szükség lehet, például amikor nagyvállalatok kis beszállítóikra hárítanak át költségeket, vagy amikor a gazdaság egyik szektora képes arra, hogy szabálykövetési költségeket másik szektorra hárítson át. Ez az eset következik be például az elektromos és elektronikai termékekkel szolgáltatást végző vállalatoknál bizonyos műszaki követelmények előírásával kapcsolatban, amikor is a követelmények betartását és az azzal kapcsolatos költségeket a szolgáltató vállalatok át tudják hárítani a termékek szállítóira, gyártóira.

Bizonyos költségeket a kormányzat átvállalhat – például az ipari képzés költségeit – más költségek csökkenthetik a vállalkozási adót. E két esetben a költségek egy részét a vállalatról a kormányra, következképpen az adófizetők közösségére hárították át.

A szabályozási szerveknél felmerülő költségek. A szabályozás valamennyi formája költségeket von maga után. A költségviselő szervezet az esetek többségében a kormányzat és végső soron az adófizetők közössége, ritkábban azonban előfordul, hogy egyesületi vagy köztestületi formában működő vállalkozói érdekképviselői szervezet, amely segédkezik a szabályok betartatásában. A hatástanulmánynak be kell mutatni a szabályozási szerveket, felépítésüket, jogosultságaikat, esetleg lehetőségeiket és azok korlátait, infrastrukturális ellátottságukat. Az intézmények ismertetésének forrásai lehetnek személyes interjúk, évkönyvek, kiadványok, jogszabályok.

A felmerülés gyakorisága szerint a szabályozási szervek költségei is lehetnek egyszeri és visszatérő költségek. Tehát e szempontból alapvetően kétfajta költséget különböztünk meg:

- létrehozási, létesítési költségeket, amelyek új tevékenységek megalapozásától kezdve egészen új szabályozó hatóságok létrehozásáig terjedhetnek;
- a folyamatos megfigyelés, felügyelet, a szabályok betartásának költségei, amelyek az előbbivel ellentétben állandóan terhelik a szabályozással megbízott szervezeteket.

A felügyeleti szervekhez rendelt pótlólagos erőforrások nem feltétlenül növelik a betartatás hatékonyságát olyan arányban, mint amennyivel ezen erőforrások költségei növekednek. Sok esetben szervezeti változtatásokkal nagyobb hatékonyságnövelést lehet elérni, mint egyszerű erőforrás-bővítéssel.

Mivel a fő szabályozási változások gyakran igazságtalannak tűnnek azok számára, akiknek a kezdeti költségeket fizetni kell, fontos, hogy azonosítsuk a nettó (tehát az áthárítások után fennmaradó) költségeket.

A *b)* szempontú bontás a költségek felmerülési gyakoriságát érinti. Először is különbséget kell tenni a visszatérő és az egyszeri költségek között. Ez nem feltétlenül ugyanaz, mint a könyvelésben a működési költségek és a tőkeköltségek közötti különbség.

A visszatérő költségek között ún. árnyékköltségeket (opportunity cost) is fel kell sorolni, azaz olyan erőforrások, dolgozók és tevékenységek költségeit, amelyeket más, hasznos célra lehetne felhasználni, ha a szabályozási döntés nem születne meg. Meg kell nevezni, hogy az egyes visszatérő költségfajták milyen gyakorisággal és milyen feltételek esetén merülnek fel. Például: fix gyakorisággal (havonta, évente), export célországokként, terméktípusonként, legyártott termékenként, dolgozónként stb.

Az elemzésben szereplő egyszeri költségek nemcsak a szabályozási változásból eredő, az új épületekre és berendezésekre fordított többletkiadásokat tartalmazzák, hanem nem egy esetben az üzemek felszámolásának vagy az elbocsátásoknak a költségeit is.

Az egyszeri költségek a legtöbb esetben az átképzéssel és a személyzet áthelyezésével, a termékek és rendszerek áttervezésével, továbbá a vezetési célokat szolgáló szoftverek kialakításával kapcsolatosak. Ezek a költségek mindenképpen felmerülnek, még hozzá a szóban forgó szabályozással befolyásolt viselkedési változások bekövetkezése előtt. Ezért az ilyen jellegű kiadások időben megelőzik a változásból fakadható bármily hasznót. Ezek a nem időben ellentételezett kiadások jelentős nyomást gyakorolhatnak a vállalati cash-flow-ra, és korlátozhatják a többi lényeges üzleti tevékenységet.

A *c)* szempontú bontás azt jelenti, hogy különbséget kell tenni a szabályozási költség és a költségnövekmények között. A költségnövekmény az alapforgatókönyv (nem

teszünk semmit) és az egyes szabályozási forgatókönyvek szerinti költségek közötti különbségeket jelenti. A legtöbb esetben a hatásvizsgálat tárgya olyan szabályozási döntés, amely nem elsőként avatkozik be a szabályozandó területbe, hanem a meglévő szabályokat felváltó vagy kiegészítő szabályozási változtatás. Ilyenkor elsősorban azok a költségek fontosak a vizsgálat szempontjából, amelyek közvetlenül a szabályozás megváltozására vezethetők vissza, azaz a költségnövekmények. Ezt a vállalkozások nagyon ritkán számítják rutinszerűen, és külön tanulmányra, felmérésre, interjúra van szükség abból a célból, hogy a szükséges információt megszerezzük.

A kormányok gyakran nem a saját szervezeteiket, hanem a vállalkozók érdekképviselői szervezeteit bízzák meg a szabályozás végrehajtásának egyes részfeladataival. Ilyenkor az ipar vagy a kereskedelem ún. önszabályozásáról beszélünk. Az érdekképviselői szervezeteknek azonban ilyenkor is államilag meghatározott követelményeknek kell eleget tenniük azért, hogy a szabályozás elérje eredeti célját. Ez a megoldás jelentős költségmegtakarítást jelenthet a költségvetésnek, és mód nyílik arra is, hogy az érdekképviselői szervezetek gondoskodjanak a felügyelet és a betartás költségeinek a hatékonyságáról. (Erre jól ismert példa az Egyesült Államokban évtizedek óta működő önadóbecslési eljárással beszedett jövedelemadó, amely eljárásban az érdekképviselői szervezetek is részt vesznek.) Az önszabályozó szervezeti felállás az ipar egyes műszaki jogszabályainak érvényre juttatásában is megvalósítható.

Az összehasonlíthatóság érdekében biztosítani kell, hogy a költségbecslések valamennyi eleme összehasonlítható legyen. Először is ki kell szűrni az infláció hatását. A legtöbb cég költségeit napi áron jegyzi fel. A költségbecslés során azonban azokat a költségeket, amelyek a jövőben fognak felmerülni, az inflációval módosított formában, jelenlegi értéken kell figyelembe venni. Valamennyi költségbecslést konstans árakon kell bemutatni, ahol a kitüntetett időpont legyen olyan közel az elemzés időpontjához, amennyire csak lehetséges.

A költségek jelenlegi értéken való figyelembevételének az az előnye, hogy a különböző időpontokban esedékes költségeket és hasznokat egyetlen időpontban tudjuk összehasonlítani. A jelenlegiérték-számításhoz felhasznált diszkontálási ráta azt fejezi ki, hogy mekkora előnye származik a gazdaságnak abból, hogy bizonyos erőforrásokkal hamarabb rendelkezik, mint más, később rendelkezésre álló erőforrásokkal. A szabályozási hatásvizsgálat során felhasznált diszkontálási rátának meg kell egyeznie a kormányzat által a makrogazdasági politika kialakítása során alkalmazott rátával.

A hasznok becslése

Bármely költség–haszon modellben a vizsgált lépés indokoltságát akkor lehet kimutatni, ha a hasznok igazolhatóan meghaladják a költségeket. A hasznok általában hierarchiába rendeződve, térben és időben szétszórta jelentkeznek. A hasznok a szóban forgó szabályozástól független feltételek fennállása esetén gyakran, számos kedvezményezett közösségnél és ágazatnál jelentkeznek.

Műszaki jellegű szabályozás esetén az egyes alternatívák hatásának mérésekor a következő elemekre kell kitérni:

- a veszély definiálása (szennyezés, zavarás, sérülés, halálozás);
- a veszély csökkentésének a szóban forgó szabályozásból fakadó mértéke;

- a lakosság vagy a vállalatok azon részének meghatározása, amelyet a veszély vagy a veszély csökkentése érint;
- az adott csoport jellemzése, leírása (például munkások, rádióhallgatók);
- a veszély csökkentésének időszaka.

A hasznok általában bizonytalanabbak, mint a költségek, becslésüket a következő okok nehezítik meg:

- sok esetben az új szabályozás szélesen értelmezett gazdaságpolitikai célokat szolgál, amelyeket makrogazdasági szempontok indokolnak, (jó példa erre mindazon szabáymódosítás, amelyre a Világbank, a Világkereskedelmi Szervezet vagy az Európai Unió követelményei miatt kerül sor), ezekben az esetekben a haszon pénzben nem fejezhető ki, de a szabályozásra a közvetlen hasznok elmaradása esetén is szükség lehet;
- a hasznok gyakran nem ott jelentkeznek, ahol a költségek;
- a hasznok gyakran később keletkeznek, mint a költségek (különösen a létesítési költségek) javarésze;
- a cégek sokkal gondosabban és sokkal szabványosítottabb módon kezelik költségeiket, mint hasznaikat: a hasznok gyakran egyszerűen az eladások és a versenyképesség növelésében jelentkeznek, és nehéz lehet kidolgozni egyetlen tényező hatását ilyen átfogó hasznok figyelése esetén;
- sok üzletember és cég azt várja el a szabályozási rendszertől, hogy az stabil legyen, ezekben a körökben a szabályozási változások haszna már önmagában is kérdéses fogalom;
- sok cég az üzlet elkerülhetetlen velejárójának, költségének tekinti a mindenkori szabályozást, bárhogy változzon is az, így kételkedve szemlélhetik vagy alulbecsülhetik cégük szabályozásból fakadó hasznát.

A nem számszerűsíthető hasznok kezelésének nincsenek kialakult és mindenki által elfogadott technikái. Az ilyen jellegű hasznokat sok esetben meg kell nevezni és logikus rendszerben ismertetni kell. Mindazonáltal a piaci úton nem mérhető hasznok számszerűsítésében is követni kell a statisztikai ésszerűséget. Különböző szabályozási forgatókönyvek hatékonyságának összehasonlítására azonos mércét kell alkalmazni. (Például: adott forgatókönyv esetén százezer munkásra évente X számú halálos baleset vagy Y számú súlyos sérülés várható.)

A bizonytalanság fajtái és kezelésük

Minden jövőbeni esemény előrejelzése szükségszerűen tartalmaz bizonyos mértékű bizonytalanságot. A költségek és a hasznok előrejelzése során az ezekhez rendelt számszerű, monetáris értékeket csak olyan pontossággal szabad megadni, amely pontosságot a vizsgálat bizonyítékai kellőképpen alátámasztanak. A vezetők feladata éppen az – akár a magánszféráról, akár a közületi szféráról van szó –, hogy az adott bizonytalanság figyelembevételével jó döntéseket hozzanak.

Minél nagyobb a felmérendő területen a bizonytalanság, annál indokoltabb a döntési folyamatot ún. szenzitívítási vagy érzékenységvizsgálattal támogatni. E vizsgálat célja, kimutatni mennyivel változnak meg a hatások, következmények, ha a feltételezések meghatározott értékkel megváltoznak. Ezt az értéket általában százalékban fejezik ki.

Az *érzékenységvizsgálat* során vagy megvizsgáljuk, hogy milyen következményei vannak a még be nem bizonyított hipotézisnek, vagy pedig felmérjük a kockázat különböző szintjeihez tartozó következményeket.

Mivel minden felmérés bizonytalansággal terhelt, az állítások mellett meg kell adni azok bizonytalanságának mértékét is. A bizonytalanság mértékének ismertetése az elemzés fontos része. Erre azért van szükség, mert a szabályozási döntés igazolásakor éppen a

hasznok és a költségek különbségére kell támaszkodni. E különbséget viszont akkor lehet határozottan (szignifikánsan) kedvezőnek tekinteni, ha a hasznok a bizonytalanságok figyelembevételét követően is meghaladják a költségeket.

A bizonytalanság egyaránt vonatkozhat a műszaki felmérés során összegyűjtött ismeretekre, valamint a gazdasági felmérés költség- és haszonadataira.

A hasznokat és a költségeket – ahol ez lehetséges – célszerű pénzben is kifejezni. Ezáltal összehasonlításuk közvetlenül lehetségessé válik. Bizonyos haszonfajtákat (például megnövekedett értékesítési lehetőségek) és költségeket (például tanúsítási költség) könnyebb számszerűsíteni, mint másokat (például adott ország termékei iránt érzett fogyasztói bizalom).

A szabályozás egyes fontos területein azonban a hasznok nem abból fakadnak, hogy valamit eladnak vagy megvesznek (például egészség, biztonság, jólét, környezeti hatás). Ezek olyan hasznok (másfelől olyan károk), amelyeket igen nehéz pénzben kifejezve értékelni. Ilyen például mindazon haszonféleség, amelynek nincs elismert piaci ára (például életmentés, a szabadidő növelése), továbbá számos, a vállalkozás által kényszerűen, de nem rutinszerűen elvégzett tevékenység (például a szabályozást követő szervezési, együttműködési lépések). Ezekben az esetekben a kérdést speciális módon kell kezelni, figyelembe véve az életminőség, a közvélemény, valamint a politikai megvalósíthatóság és kívánatosság szempontjait.

Az eredményeket terhelő bizonytalanság forrásává válhat, ha az elérhető műszaki vagy tudományos információ nem teljes körű, vagy nem ad lehetőséget biztonságos következtetések levonására, vagy ha a szabályozási előkészítő munka és ezen belül a szabályozási hatásvizsgálat során nem jutott elegendő idő arra, hogy megnyugtatóan elvégezzék a szükséges kutatást, és hogy tudományosan érvényes következtetést vonjanak le.

Bizonytalansághoz vezet az okság és a bizonyítottság eltérő értelmezése is:

– előfordulhat, hogy nincs bizonyíték arra, hogy V veszély bármilyen módon kapcsolódna a kockázatosnak tekintett T tevékenységhez, ugyanakkor a közvélemény összekapcsolhatja az adott tevékenységet és a veszélyt;

– a rendelkezésre álló tanulmányok néha nem mutatnak oksági kapcsolatot T tevékenység és V veszély között, de más bizonyíték híján a leginkább kézenfekvő hipotézis mégis csak az lesz, hogy fel kell tételnie: oksági kapcsolat van T és V között (mindenképpen elvárható azonban, hogy ezt a hipotézist a kutatás legalábbis vizsgálja meg);

– előfordulhat az is, hogy bizonyítást nyer a T tevékenység és a V veszély közötti oksági kapcsolat, mégsem lehet felbecsülni az érintett csoportokat fenyegető veszély kockázatának mértékét.

Gondosan különbséget kell tenni kétfajta bizonytalanság között: az egyik a megbízható adatok hiányából fakad, a másik pedig múltbeli adatokon alapuló, igazolt valószínűséggel jellemezhető. A valószínűség itt annak kiszámított esélyét fejezi ki, hogy valamely esemény be fog következni. A tisztán múltbeli adatokon alapuló valószínűségi értékek bizonytalanságát gyakran összekeverik a szakértői ítéletek bizonytalanságával. Bár a megfogalmazás lehet hasonló (például: „Úgy gondolom, hogy egy az öthöz az esélye annak, hogy....”), mégis két különböző természetű bizonytalanságról van szó, és így is kell őket kezelni. A szakértői esélybecslések a múltbeli adatokon kívül személyes tapasztalatra és képességre is támaszkodnak, komplex helyzetek megítélésének gyakorlatát tükrözik. Az ilyen módon megalapozott tanács is értékes, de meg kell különböztetni a többi típusú információtól, következtetési módtól.

A hasznokat övező bizonytalanság kezelésénél minimumkövetelményként annyit lehet megállapítani, hogy a tanulmányban a különböző típusú hasznokat meg kell nevezni, hierarchiájukat, tartalmazási viszonyaikat, kedvezményezettjeiket is figyelembe véve logikus rendbe kell szervezni, és ahol lehet, meg kell határozni azok nagyságrendi különbségeit.

Javítja az összehasonlítás lehetőségeit, ha a tanulmányban utalás történik olyan elemzésekre, amelyeket hasonló témában más intézményeknél végeztek el. A kockázat csökkentésének számszerűsítése sok esetben már önmagában elegendő ahhoz, hogy nyilvánvalóvá tegye, melyik cselekvési utat kell választani.

A következtetéseket mindig a rendelkezésre álló adatok, tények, bizonyítékok alapján kell levonni. A bizonytalanság természetét gondosan, figyelmesen kell leírni, mert ez alapját képezheti a jogalkotási szervek szabályozási válaszának.

Formai követelmények

Bár a hatásvizsgálatnak tudományos alapokon kell nyugodnia, az eredményeket mégis tömör és könnyen érthető formában kell ismertetni. Azokat az elemzéseket, amelyek négy hónapnál hosszabb ideig készülnek, általában veszélyeztetni, hogy mire elkészülnek, elkésnek a döntés szempontjából. Az is káros lehet, ha túl hosszú és túl részletes tanulmány születik.

Minden hatásvizsgálati tanulmánynak két részből kell állni: egy vezetői összefoglalóból (executive summary) és a részletes elemzésből. E két résznek teljes kapcsolatban kell állnia egymással.

A vezetői összefoglaló a következtetések összefoglalását adja, anélkül, hogy azokat feleslegesen leegyszerűsítene. A döntéshozók számára jelentős becsléseket, a szabályozás legfontosabb következményeit övező bizonytalanságokat mindenképpen a vezetői összefoglalóban meg kell említeni.

A részletes elemzésben ugyanazokat a címeket és alcímeket kell használni, mint a vezetői összefoglalóban. A dokumentumot lényegretörően kell fogalmazni, minden lényeges feltételezést világosan meg kell nevezni és forrásadatokkal alá kell támasztani. Arra kell készülni, hogy a munkát esetleg közzéteszik.

A közzétételt nem mindenütt követelik meg, a publikálás mégis célszerű, mert ily módon a kutatás módszereit és intellektuális értékeit más szakértők is irányadónak ismerhetik el, továbbá értékes visszajelzést lehet kapni az érintett gazdasági és társadalmi szervektől arra vonatkozóan, hogy a javasolt szabályozás hatásait jól értékelték-e.

TÁRGYSZÓ: Hatásvizsgálat.

SUMMARY

In Hungary the 3 years legislative harmonisation program covering the major policy areas is one of the most important consequences of the Association Agreement between the European Union and Hungary. According to the wide-spread practice in Western Europe regulatory bodies when planning to issue important new regulations or to modify old ones are expected to prepare impacts studies with the help of the interested government agencies, companies and interest groups. These studies are to be used in the interest reconciliation process.

Regulatory impact studies are clearly defined systematic appraisals of economic consequences, activities, risks, costs and benefits originating from new or modified government regulation, arising in the whole economy or in some sectors or in some types of companies (e.g. small businesses, export-oriented companies, companies in selected affected regions or companies in labour-intensive activities).

The article defines the requirements facing regulatory impact studies (e.g. timeliness, transparency, comparability and public assessibility). All regulatory impact studies must contain executive summaries.

To prepare impact studies first the institutions and companies affected by the new or modified regulation have to be determined and a sample of companies has to be selected. With the help of interviews prepared and by the statistical data used for weighing one has to assess the additional or differential amount of risks, activities, costs and benefits which arise due to the planned regulative action. The estimated amounts have to be broken down by bearers (government/some economic sectors/company types) and when stating costs or benefits one has to differentiate between one-time and yearly recurring amounts.

AZ IPARSTATISZTIKA EU-HARMONIZÁCIÓS FELADATAI*

ERCSEY ZSÓFIA – KOMLÓSY ENIKŐ – KOTULICS TAMÁS

A statisztika harmonizálása az európai unióbeli rendszerhez a statisztikai adatok előállításának egész folyamatát érinti. Éppúgy kiterjed a beszámolási rendszerre, mint az adatelőkészítésre, az adatgyűjtésre és -feldolgozásra, valamint a közvetítésre. E három területet együtt kell továbbfejleszteni, az európai normákhoz igazítani. A következőkben az iparstatisztikai beszámolási rendszerrel szemben támasztott európai követelményeket mutatjuk be, hivatkozva a megfelelő EU előírásokra, utasításokra. Az anyagot természetesen tárgyaljuk és dokumentum jelleggel adjuk közre azzal a nem titkolt szándékkal és reménnyel, hogy a harmonizációs követelmények minél szélesebb körben ismertté váljanak.

*

Az iparba sorolt gazdasági szervezetekre (tevékenységi egységekre, telephelyekre) az EUROSTAT jelenleg háromféle adatszolgáltatási kötelezettséget ír elő:

- a rövid távú (évközi) mutatók megfigyelése,
- a vállalkozások éves szerkezeti felmérése és
- a termékek megfigyelése, az ún. PRODCOM-statisztika: a PRODCOM-lista szerinti termékek és szolgáltatások negyedéves és éves megfigyelése.

A RÖVID TÁVÚ (ÉVKÖZI) IPARSTATISZTIKA¹

A rövid távú iparstatisztikai mutatókra vonatkozó EUROSTAT-előírás 1972-ben jelent meg. A többi nemzetgazdasági ág közül egyedül az építőiparról adtak ki hasonló előírást 1978-ban.

Az európai integráció erősödésével egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy e két direktíva nem tudja figyelembe venni az Európai Unióban bekövetkező gazdasági és műszaki változásokat. A közösségi szinten harmonizált és az egyéb, az egyes országokban rendelkezésre álló mutatók az új gazdasági, verseny-, társadalmi, környezetvédelmi politika végrehajtásához már nem voltak elegendők.

* A Magyar Statisztikai Társaság 1996. október 17–18-ai Győrben tartott ülésén elhangzott előadás alapján.

¹ Az 1996. október 3-i előzetes előírás (11 [5] változat) alapján.

A rövid távú mutatókra vonatkozó előírások módosítását egyéb okok is indokolták.

1. Az Európa Tanács 1992. június 18-án elfogadta 92/326 számú határozatát a szolgáltatásstatisztika fejlesztéséről, különös tekintettel a nagykereskedelemre, beleértve az országos és a regionális szintű statisztika harmonizálását is, majd egy évvel később, 1993. július 22-én elfogadta 93/464 számú határozatát a statisztikai információs rendszer 1993–1997. évi fejlesztésének prioritásairól.

2. Az ESA szerinti nemzeti számlák összeállítása összehasonlítható, átfogó és megbízható statisztikai források kialakítását igényelte.

3. Egyre erőteljesebb lett az a felismerés, hogy a közösségi és a vállalkozói szintű adatigényeket kellő megbízhatósággal, gyorsasággal, rugalmassággal és megfelelő bontásban csak harmonizált statisztikából lehet kielégíteni, s hogy a közösségen belül emiatt közösen meg kell határozni azokat a kritériumokat, amelyek képesek ezeket az igényeket kielégíteni.

4. Szükségessé vált, hogy a gazdasági szervezetek, különösen a kisebbek számára egyszerűsítsék az adminisztratív eljárásokat, beleértve az adatgyűjtési módszereket.

Mindezek arra készítették az EUROSTAT-ot, hogy a rövid távú mutatókra egy olyan új előírást dolgozzon ki, amelynek célja az, hogy a vállalkozásokra vonatkozó Európai Információs Rendszer kialakításával a tagállamok az üzleti ciklusról a gazdaság csaknem egészére vonatkozó közösségi szintű statisztikát készítsenek.

A rövid távú mutatók módosított előírása az iparon és építőiparon kívül a nagy- és kiskereskedelemre, a gépjárművek, motorkerékpárok, személyi használati tárgyak és háztartási felszerelések javítására, a szálláshely-szolgáltatásra és vendéglátásra, a szállításra, raktározásra és távközlésre, a pénzügyi közvetítésre, az ingatlan, bérlettel kapcsolatos tevékenységekre, az üzleti tevékenységekre, az oktatásra és az egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatási tevékenységekre (NACE Rev. 1. C-K, M és O ágazataira) terjed ki. Az általános irányelvek mellett azonban az egyes szektorokra speciális előírások vonatkoznak, amelyeket az ágazati modulok tartalmaznak.

Az egyes modulok írják elő, hogy az adott nemzetgazdasági ágban milyen megfigyelési egységet kell alkalmazni (a statisztikai egységekre vonatkozó 696/93 számú 1993. március 15-i előírás szerint), valamint a bekérendő mutatószámok körét. A bekérendő mutatók információkat nyújtanak a kibocsátás, a termelési tényezők és az árak alakulásáról. A modulok emellett tartalmazzák a gyakoriságra, az információk részletezettségére, az adattovábbítás határidejére és az adatgyűjtés időszakára vonatkozó előírásokat is.

A tagállamok az egyes modulokban előírt mutatókat kötelező adatgyűjtésekből vagy egyéb forrásokból szerezhetik be. Mind a kötelező felméréseknek, mind az egyéb forrásoknak ki kell elégíteniük az előírás szerinti ugyanazon minőségi követelményeket. A hiányzó adatokat becsülni is lehet, ha ez nem rontja jelentősen a mutatók minőségét. A becslési módszereket azonban jelteni kell az EUROSTAT-nak. A tagállamoknak az egyes modulokban előírt mutatókat havi vagy negyedéves gyakorisággal, az előírt bontás szerint és határidőre kell megadniuk az EUROSTAT-nak.

A továbbiakban bemutatjuk az iparra vonatkozó előírásokat.

A rövid távú mutatók ipari modulja

A rövid távú iparstatisztikai adatgyűjtésnél a megfigyelési kör a Bányászat és kőfejtés, a Feldolgozóipar, valamint a Villamosenergia-, gáz- és vízellátás (a NACE Rev. 1. C, D, E nemzetgazdasági ágak).

A megfigyelési egység minden mutatónál a tevékenységi egység (kind of activity unit = KAU). A másodlagos tevékenységben csak néhány főt foglalkoztató szervezeteknél a megfigyelési egység lehet a gazdasági szervezet (enterprise). Az előírt megfigyelési egység alóli kivételek az EUROSTAT-tal való konzultáció után határozhatók meg.

Az évközben bekérendő mutatók száma viszonylag korlátozott. Az információk a következő témákra vonatkoznak:

- termelés,
- árbevétel,
  - a) belföldi árbevétel,
  - b) export árbevétel,
- kapott új rendelések,
  - a) belföldi új rendelések,
  - b) export új rendelések,
- foglalkoztatottak száma,
- ledolgozott munkaórák,
- bruttó keresetek,
- kibocsátási árak,
  - a) belföldi kibocsátási árak,
  - b) export kibocsátási árak.

Egyes mutatókat nem kell minden NACE-szakágazattól begyűjteni. Például az új rendelésekre vonatkozó információkat csak a következő ágazatokban kell bekérni:

- textíliák gyártása (NACE Rev. 1. 17.),
- ruházati termékek gyártása (NACE Rev. 1. 18.),
- papírpép, papír és papírtérmékek gyártása (NACE Rev. 1. 21.),
- vegyi anyagok és vegyipari termékek gyártása ((NACE Rev. 1. 24.),
- fémalapanyag-gyártás (NACE Rev. 1. 27.),
- fémfeldolgozási termékek gyártása (NACE Rev. 1. 28.),
- máshova nem sorolt gépek és berendezések gyártása (NACE Rev. 1. 29.),
- irodagép- és számítógépgyártás (NACE Rev. 1. 30.),
- máshova nem sorolt villamosipari gépek és készülékek gyártása (NACE Rev. 1. 31.),
- rádió, televízió, híradástechnikai termékek gyártása (NACE Rev. 1. 32.),
- orvosi, precíziós és optikai műszerek, órák gyártása (NACE Rev. 1. 33.),
- közúti gépjárművek, pótkocsik és nyerges pótkocsik gyártása (NACE Rev. 1. 34.),
- egyéb járművek gyártása (NACE Rev. 1. 35.).

A kibocsátási árakra vonatkozó információkat nem kell begyűjteni a következő NACE Rev. 1. csoportokra:

- urán és tóriumérc bányászata (NACE Rev. 1. 12.0),
- kiadói tevékenység (NACE Rev. 1. 22.1),
- nukleáris fűtőanyag előállítás (NACE Rev. 1. 23.3),
- fegyver- és lőszergyártás (NACE Rev. 1. 29.6),
- hajó és csónak gyártása és javítása (NACE Rev. 1. 35.1),
- légi és űrjárművek gyártása (NACE Rev. 1. 35.3).

Az előírt mutatókat – a kibocsátási árak kivételével – meg kell adni szezonálisan korrigálva és anélkül is. A termelési indexet szezonálisan és a munkanapok számával is korrigálni kell.

Az EUROSTAT-előírás szerint az összes mutatót meg lehet adni index formában vagy abszolút számban.

A termelésre, árbevételre, az új rendelésekre és a kibocsátási árakra vonatkozó adatokat havonta, a foglalkoztatottak létszámára, a ledolgozott munkaórákra és a bruttó keresetre vonatkozó információkat negyedévenkénti gyakoriságban kell megadni.

Az EUROSTAT azt is előírja, hogy a mutatókat milyen részletezettségi szinten kell megadni. A főbb irányelvek a következők:

- minden mutatót legalább a NACE Rev. 1. 2-számjegyes szintjén kell megadni,
- a termelési indexeket és a kibocsátási árindexeket a feldolgozóiparban 3 vagy 4-számjegyen kell megadni, ha a tagállam feldolgozóiparában valamely 3-számjegyes tevékenység súlya egy adott bázisévben az Európai Unióon belül nagyobb mint 3 százalék, vagy ha a tagállam feldolgozó iparában valamely 4-számjegyes tevékenység súlya egy adott bázisévben az EU-n belül 3 százaléknál nagyobb.

A számításhoz felhasznált súly a hozzáadott érték.

Az EUROSTAT-előírás szerint a mutatókat a következő időszakon belül kell továbbítani:

- a termelési mutatót 45 naptári nappal,
- az új rendelések adatait és a foglalkoztatottak létszámát 50 naptári nappal,
- az árbevételi adatokat, a ledolgozott munkaórákat és a kereseti adatokat 60 naptári nappal,
- a kibocsátási árindexeket 35 naptári nappal a tárgyidőszak vége után. A határidő 15 nappal hosszabb lehet azoknál a tevékenységeknél, amelyek súlya az EU-n belül egy adott bázisévben 2 százaléknál kisebb.

Az évközi mutatók körének bővítése érdekében a tagállamoknak önkéntes kísérleti adatgyűjtéseket kell megkezdniük a következő témák felmérhetőségéről:

- az exportadatok bontása az EU-n belüli és az EU-n kívüli piacokra,
- rövid távú beruházási információk,
- a gazdasági szervezetek alakulására és megszűnésére vonatkozó információk,
- a létszámadatok havi megfigyelése,
- rendelésállomány-adatok,
- készletadatok,
- rendelési információk azon másodlagos tevékenységekről, amelyeket eddig csekély létszámuk alapján gazdasági szervezet szinten figyeltek meg,
- kibocsátásiárindex-számítások az eddig kihagyott tevékenységekről.

Ezekre a mutatókra vonatkozóan az első megfigyelési időszak 1998. év január, illetve első negyedév.

AZ ÉVES SZERKEZETI FELMÉRÉS

Az ipari beruházások és az ipari tevékenység felmérésére 1964-ben, illetve 1972-ben jelent meg EUROSTAT-előírás, amely az ipar mellett az építőiparra is vonatkozott. A nemzetgazdaság egyéb területei az éves felméréseknél a legutóbbi évekig ugyancsak elhanyagolt területek voltak. A rövid távú mutatóknál említett okok miatt az EUROSTAT a kilencvenes évek elejétől az egyéb nemzetgazdasági ágakra is kiterjesztette az előírást.

Az új, még nem végleges szabályozás² az ipar és az építőipar mellett kiterjed a nagy- és kiskereskedelemre, a gépjárművek, motorkerékpárok, személyi használati tárgyak és háztartási felszerelések javítására, a szálláshely-szolgáltatásra és vendéglátásra, a szállításra, raktározásra és távközlésre, a pénzügyi közvetítésre (bizonyos ágazatok kivételével), az ingatlanl, bérlettel kapcsolatos tevékenységekre, az üzleti tevékenységekre, az oktatásra és az egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatásokra is (NACE Rev. 1. C-K, M és O tevékenységek).

Az éves szerkezeti felmérés célja, hogy a vállalkozások Európai Információs Rendszerének kidolgozásának keretében a tagállamok a vállalkozások teljesítményének szerkezetéről, tevékenységeiről közösségi szintű statisztikát készítsenek. Az éves szerkezeti felmérésből származó adatok alapján mód nyílik

- a hozzáadott érték és fő elemeinek, valamint a termelési tényezők elemzésére,
- a termelés szerkezetének vizsgálatára,
- a vállalkozások és a piacok regionális, országos és közösségi szintű fejlődésének vizsgálatára.

Az éves szerkezeti felmérés rendszere

Az EUROSTAT az éves szerkezeti jelentésben bekérendő mutatókat és egyéb előírásokat modulokba rendezi. Van egy közös modul, amely a minden nemzetgazdasági ágtól bekért mutatókat tartalmazza. A mutatók listája minden nemzetgazdasági ágban kiegészül az adott terület tevékenységét jellemző további mutatókkal, valamint a speciális előírásokkal.

Minden ágazati modul tartalmazza a következőket:

- az adott nemzetgazdasági ágban mely tevékenységekre és milyen bontásban kell összeállítani a statisztikát,
- milyen statisztikai egységeket kell megfigyelni a felmérésnél,
- milyen mutatókat kell és milyen gyakorisággal bekérni,
- melyik évről kell először összeállítani a felmérést,
- milyen, a reprezentativitásra és az adatok minőségének ellenőrzésére vonatkozó normákat kell betartani,
- a tárgyidőszak végétől számítva mikor kell az adatokat továbbítani az EUROSTAT-nak,
- meddig tart az átmeneti időszak.

Az adatszolgáltatás teljesítéséhez felhasználható források

Az országok a következő forrásokból, illetve ezek kombinációjából teljesíthetik az adatszolgáltatást:

- a statisztikai hivatalok által elrendelt kötelező adatgyűjtésekből,
- egyéb, de legalább olyan pontosságú és minőségű adminisztratív forrásokból,
- statisztikai becslési eljárásokból.

Az adatgyűjtés eredményeinek továbbítása az EUROSTAT-hoz

Az országoknak az előírt információkat a tárgyidőszak után 18 hónapon belül kell továbbítani az EUROSTAT-hoz. Egyes modulokban esetenként előírják, hogy bizonyos

² Az EU Tanács Rendelet-tervezete a szerkezeti adatgyűjtésről, az 1996. októberi állapot szerinti tervezet alapján.

mutatókat korábban – legkésőbb 10 hónappal a tárgyév után – meg kell adni, beleértve a bizalmas adatokat is a 1588/90. számú Tanácsi Előírásnak megfelelően.

A közös modul alapján az első beszámolási időszak az 1995. év.

Az adatokat nagyságcsoportonként is meg kell adni a NACE Rev. 1. C-G nemzetgazdasági ágakra vonatkozóan.

A regionális adatokat a NACE Rev. 1. 2-számjegyű csoportjaira az EU területi osztályozási nomenklatúrája (a NUTS) II. szintjén kell megadni. Esetenként ennél részletesebb földrajzi bontás is alkalmazható.

A következőkben az ipari modul speciális jellemzőinek bemutatására kerül sor.

Az éves szerkezeti felmérés ipari modulja

Az éves iparstatisztikai felmérés az előírt széles körű mutatójegyzék alapján egyrészt az ipari tevékenység szerkezetének, tevékenységének, teljesítményének és versenyképességének részletes elemzését szolgálja, másrészt egy bővebb lista alapján lehetővé teszi speciális témák, például az alvállalkozói tevékenységek vizsgálatát.

Az adatgyűjtés szempontjából a megfigyelési kör az összes gazdasági szervezet és a hozzájuk tartozó statisztikai egységek, amelyek tevékenységük alapján a NACE Rev. 1. C, D és E szektorában vannak besorolva.

Az éves iparstatisztikai szerkezeti felmérésnél a megfigyelési egység általában a gazdasági szervezet (enterprise), illetve a mutatók egy szűkebb körénél a tevékenységi egység és a telephely (local unit).

Az ipari modul mutatószámai

Az EUROSTAT éves szinten meglehetősen nagyszámú mutató bekérését, illetve megadását írja elő, ezek a következők:

- a) Évenkénti demográfiai adatok:
  - A gazdasági szervezetek száma
  - Az év során létrejött gazdasági szervezetek száma
  - Az év során megszűnt gazdasági szervezetek száma
  - A telephelyek száma
  - A tevékenységi egységek száma
- b) Évente bekérendő gazdasági szervezet szintű mutatók:
  - Árbevétel
  - Termelési érték
  - Az újraeladott termékek bruttó árrése
  - Hozzáadott érték alapáron
  - Hozzáadott érték a termelési tényezők költségén
  - Bruttó működési eredmény
  - Összes vásárolt termék és szolgáltatás értéke
  - Változatlan formában történő újraeladás céljából vásárolt termékek és szolgáltatások értéke
  - Ügynökségi munkáért történő kifizetések
  - A késztermékek és a befejezetlen termelés készletváltozása
  - Keresetek
  - Társadalombiztosítási költségek
  - Javak hosszú távú bérleti díjai, operatív- és pénzügyilizing-kifizetések

- Bruttó földberuházások
- Meglévő épület- és építményberuházások
- Épületek építési és átépítési beruházása
- Gép- és berendezésberuházások
- Tárgyi beruházási eszközök eladása
- Pénzügyi lízingen keresztül igénybevett tárgyi eszközök értéke
- Foglalkoztatottak száma
- Alkalmazottak száma
- Részmunkaidős alkalmazottak száma
- Ipari tanulók száma
- Alkalmazottak száma teljes munkaidős alkalmazottra átszámítva
- Az alkalmazottak által ledolgozott órák száma
- Az ipari tevékenységből származó árbevétel
- Az elsődleges tevékenységből származó árbevétel a NACE Rev. 1. 4-számjegyes szintjén
- Vásárlásból és újraeladásból, (kereskedelmi tevékenységből) származó árbevétel
- Közvetítői (ügynöki) tevékenységből származó árbevétel
- Szolgáltatási tevékenységekből származó árbevétel
- Energiatermékek vásárlása (értékben)
- Környezetvédelmi berendezés és gépberuházások ebből:
  - Hulladékkezelő berendezés
  - Levegőtisztosítók elleni berendezés
  - Vízvédelmi berendezés
  - Zajvédelmi berendezés
- A tisztítási technológiához kapcsolódó berendezés és gépberuházások ebből:
  - Hulladékkezelő berendezés
  - Levegőtisztosítók elleni berendezés
  - Vízvédelmi berendezés
  - Zajvédelmi berendezés
- Kutatási–fejlesztési kiadások
- A kutatási–fejlesztési személyzet száma
- c) Évente telephelyi szinten bekérendő mutatók a regionális statisztikához
  - Keresetek
  - Tárgyi eszközök bruttó beruházása
  - Foglalkoztatottak száma
- d) Évente tevékenységigység-szinten bekérendő mutatók
  - Árbevétel
  - Termelési érték
  - Keresetek
  - Tárgyi eszközök bruttó beruházása
  - Foglalkoztatottak száma
- e) A többévenként bekérendő gazdasági szervezeti szintű mutatók
  - Otthondolgozók száma (bizonyos ágazatokban)
  - Koncessziók, szabadalmak, licencek, védjegyek és hasonló jogok bruttó beruházásai
  - Szoftverberuházások
  - Kőszénvásárlás, 1000 tonnában
  - Kőszénvásárlás, 1000 tonnában
  - Kőolajvásárlás, 1000 tonnában
  - Gázolajvásárlás, 1000 tonnában
  - Nehézfűtőolaj-vásárlás, 1000 tonnában
  - Egyéb kőolajtermékek vásárlása, 1000 tonnában
  - Földgáz vásárlása (gigajoule)

Gázzármazékok vásárlása (gigajoule)
 Újrahasznosítható energiaforrások vásárlása (gigajoule)
 Hővásárlás (gigajoule)
 Villamosenergia-vásárlás (megawattóra)
 Összes környezetvédelmi kiadások, a következő bontásban
 ebből:
     Hulladékkezelés
     Levegőszennyeződés elleni védelem
     Vízvédelem
     Zajártalom elleni védelem
 Alvállalkozóknak történő kifizetések
 Alvállalkozásból származó bevétel

Az EUROSTAT-előírás szerint az első megfigyelési időszak az 1995. év. A több-
 évenként – minden ötödik évben – megfigyelésre kerülő mutatószámoknál az első be-
 számolási időszak a következő:

1995.

Alvállalkozóknak történő kifizetések, illetve alvállalkozásokból származó bevétel
 Energiavásárlási adatok
 Koncessziók, szabadalmak, licencek, védjegyek és hasonló jogok bruttó beruházásai
 Szoftverberuházások

1996.

Otthon dolgozók száma
 Környezetvédelmi kiadások

Az EUROSTAT-előírás szerint az adatokat a következő részletezésben kell megadni:

- a gazdaságiszervezet-szintű adatokat a NACE Rev. 1. 4-számjegyes csoportjaira bontva,
- a gazdaságiszervezet-szintű adatokat a NACE Rev. 1. 3-számjegyes szintjén nagyságcsoportonkénti bontásban,
- a gazdaságiszervezet-szintű adatokat állami és magán szektor bontásban a NACE Rev. 1. 3-számjegyes szintjén,
- a tevékenységi egységre vonatkozó adatokat a NACE Rev. 1. 4-számjegyes bontásban,
- a regionális adatokat a NACE Rev. 1. 2-számjegyes és NUTS II. szinten kell összeállítani. Esetenként ennél részletesebb földrajzi bontást is lehet alkalmazni,
- a környezetvédelmi kiadásokra és beruházásokra vonatkozó adatokat csak egyes összevont NACE Rev. 1. csoportokra kell összeállítani például:
  - Bányászat és kőfejtés (NACE Rev. 1. C)
  - Élelmiszerek és italok gyártása (NACE Rev. 1. DA)
  - Textíliák és textiltermékek, bőr és bőrtérmékek gyártása (NACE Rev. 1. DB+DC)
  - Fa és fatermékek gyártása (NACE Rev. 1.)
  - Papírpép, papír és papírtermékek gyártása, kiadói és nyomdaipari tevékenység (NACE Rev. 1. DE) stb.

Az adatokat a tárgyév vége után 18 hónapon belül kell továbbítani az EUROSTAT-nak. Emellett a tárgyidőszak vége után 10 hónapon belül a következő gyors információkat kell megadni:

- a gazdasági szervezetek száma
- árbevétel
- termelési érték

- vásárolt termékek és szolgáltatások értéke
- keresetek
- tárgyi eszközök bruttó beruházása
- foglalkoztatottak száma.

Ezeket a mutatókat elég a NACE Rev. 1. 3-számjegy szintű bontásban továbbítani.

Az EUROSTAT az éves iparstatisztikai szerkezeti felmérés mutatókörét is bővíteni szándékozik, ennek érdekében a tagállamoknak meg kell vizsgálni a következő mutatószámok begyűjthetőségét:

- Rendszeres tevékenységből származó jövedelem (csak a jogi személyekre)
- Pénzügyi eredmény (csak a jogi személyekre)
- Bruttó rendszeres eredmény (csak a jogi személyekre)
- Éves nyereség vagy veszteség (csak a jogi személyekre)
- Közösségen belüli termék- és szolgáltatás-szállításokból származó árbevétel
- Közösségen kívüli termék és szolgáltatás exportjából származó árbevétel
- Közösségen belüli termék- és szolgáltatásbeszerzések
- Közösségen kívüli termék és szolgáltatás importja
- Részvények és részesedési jegyek vásárlása
- Részvények és részesedési jegyek eladása

Ezeket a mutatókat előreláthatólag 1998. tárgyévtől szándékoznak kísérleti jelleggel bekérni.

A PRODCOM-STATISZTIKA

A PRODCOM az Európai Közösség ipari termelésének megfigyelésére szolgáló harmonizált termékstatisztikai adatgyűjtési rendszer.

A PRODCOM-statisztika célja összehasonlítható adatok előállítását az ipari termelésről. A PRODCOM komplex projekt, amely a megfigyelésbe bevont termékek jegyzékén túl magában foglalja a termékstatisztika módszertanát, és az adatfeldolgozásra és -továbbításra vonatkozó előírásokat is.

A termékstatisztika és a külkereskedelmi statisztika összekapcsolhatósága érdekében a PRODCOM-jegyzéket a részletezettségnek olyan szintjén dolgozták ki, amely a Kombinált Nomenklatúra első hat számjegyéhez közel áll.

A PRODCOM-statisztika a 3924/91. sz. Európa Tanács Utasítás alapján minden tagország számára kötelező.

Az első PRODCOM termékstatisztikai megfigyelés 1993. évre vonatkozott. A tagországoknak az 1993. évi adatokkal együtt az 1992. évi visszatekintő adatokat is meg kellett küldeniük az EUROSTAT részére, a PRODCOM-jegyzéket lehetőség szerint mind jobban közelítő nemzeti termékstatisztikákat felhasználva.

A PRODCOM-jegyzék kidolgozása és jellemzői

Az Európai Közösségre vonatkozó termékstatisztika összeállítása megkövetelte egy közös termékjegyzék kidolgozását. A PRODCOM-jegyzéknek – az előzőekben említett okok miatt – a külkereskedelmi statisztika osztályozásával konformnak kellett lennie. Az Európai Közösség külkereskedelmi statisztikája a Kombinált Nomenklatúrán alapul

(CN), amely a Harmonizált Rendszernek (HS) az Európai Közösség igényei szerint kibővített változata. Mivel a CN elsősorban külkereskedelmi nomenklatúra, olyan bontásokat és részletezéseket tartalmaz, amelyek iparstatisztikai szempontból nem fontosak. Másfelől számos esetben az iparstatisztika számára fontos bontások nem találhatóak meg a külkereskedelmi nomenklatúrában. Emiatt az a döntés született, hogy nem a CN-t alkalmazzák az ipari termékstatisztikában, hanem a CN-kódokat összevonják, amikor azok túl részletesek, illetve további bontásokat hoznak létre, amikor azok hiányoznak a CN-ből.

Ennek eredményeképpen megszületett egy 5765 tételből álló lista, a „PRODCOM 1993”, amelyet 1992 novemberében tettek közzé a Közösség kilenc hivatalos nyelvén.

A lista a CN 1993. évi változatát vette alapul. 1993 novemberében publikálták az 1994. évi CN-en alapuló PRODCOM-jegyzéket. Ily módon minden évben a PRODCOM-jegyzéknek egy új változata kerül közzétételre, a CN utolsó aktuális verziója alapján.

A PRODCOM-jegyzék jelenleg is körülbelül 5700 tételt tartalmaz. Ezek két aljegyzékbe sorolhatók:

- az ún. „A” tételek jegyzéke, amelyek minden tagország számára kötelezőek,
- a „B” tételek jegyzéke, amelyekről önkéntes alapon lehet adatot szolgáltatni.

A PRODCOM-jegyzék körülbelül 4800 „A” tételt és 900 „B” tételt tartalmaz.

Az „A” tételek az alábbi csoportokba sorolhatók be:

- több mint 4000 tétel egyértelműen megfeleltethető a CN-nek;
- további 330 tételt – amelyekhez szintén egyértelmű CN-hivatkozások rendelhetők – tovább részleteztek a nem kötelező B tételek formájában (például: 15.33.14.30, 19.10.20.20, 24.66.48.40);
- 225 tétel az ipari szolgáltatások és bér munka megfigyelésére szolgál. A CN nem tartalmaz szolgáltatásokat, következésképpen az érintett PRODCOM-tételekhez nem tartoznak HS/CN-hivatkozások. Alkatrészek és részegységek bér munkálása a következő szakágazatokban fordul elő: műanyag termékek gyártása (NACE 25.24), öntés (NACE 27.5), kovácsolás, préselés, vésés stb. (NACE 28.40) és általános gépipari szolgáltatások (NACE 28.52). Ezekben az esetekben a HS/CN-hivatkozás nem a PRODCOM-tétel meghatározására szolgál, hanem arról ad információt, hogy ezeket az alkatrészeket milyen célra használják fel, például: PRODCOM 17.30.40.20 HS/CN5111+5112+5113;
- 115 tétel a textiliparban a felhasználási cél szerinti bontást tartalmaz, például: pamutfonal szőnyeggyártáshoz, más szővéshez, harisnyagyártásra és más célokra. Ez a bontás nem szerepel a CN-ben, de az iparstatisztika számára ez lényeges;
- 112 vas- és acélipari termék, amelyeket az Európai Szén és Acél Közösség egyezményén alapuló már létező statisztikából vettek át. Ez a statisztika sajnos nem teljesen konform az EU külkereskedelmi statisztikájával;
- csaknem 30 tétel különböző ágazatokban (például kiadás, rovatirtó szerek gyártása, hajógyártás stb.), ahol az iparstatisztika a CN-nél részletesebb bontást igényel. Például: 22.11.20.10 4901.99 b; 22.11.20.20 4901.99 a; 22.11.20.30 4901.99 c.
- végül van néhány CN-tétel, amely több NACE-szakágazathoz is hozzárendelhető. Ezekben az esetekben a PRODCOM automatikusan részletesebb, mint a CN. Például: 15.71.10.00 2309.90; 15.72.10.50 2309.90.

A „B” tételek úgy jöttek létre, hogy a már említett 330 „A” tétel esetében a CN-nél részletesebb információt láttak szükségesnek, ezért azokat tovább bontották, de ezekről nem kötelező az adatszolgáltatás.

Minden egyes PRODCOM-tételt egy nyolcszámjegyű kód azonosít, például így: 12.34.56.78. Az első 6 számjegy a Termékek Tevékenység szerinti Osztályozását (CPA)

követi. A CPA teremt kapcsolatot az áruosztályozás (CN) és a tevékenységi osztályozás (NACE) között. Minden egyes CPA-tétel csak egyetlen NACE-szakágazathoz tartozik (az iparághoz, amely a terméket előállítja) és a CN egy vagy több tételét reprezentálja. A CPA-kódszámok úgy képződnek, hogy a NACE 4-számjegyű szakágazatait további 2 számjeggyel egészítik ki, hogy a kívánt részletezést elérjék. A PRODCOM ehhez még további 2 számjegyet tesz hozzá, hogy az általa kívánt részletezettséget biztosítsa.

A megfigyelés köre

A PRODCOM-statisztika a NACE Rev.1. C, D és E divízióiba tartozó tevékenységeket figyeli meg, kivéve a CA Energiahordozó anyagok bányászatát, valamint az E Villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátást, miután ezek a Közösség más statisztikai rendszerének részei.

Adatszolgáltatói kör, illetve lefedettségi feltételek (a reprezentáció mértéke)

1. A PRODCOM-előírás szerint a termelés megfigyelésénél minden vállalkozást számba kell venni, amely legalább 20 főt foglalkoztat.

2. A tagországoknak olyan megfigyelési módszert kell alkalmazniuk, hogy eleget tessenek annak a követelménynek, hogy a NACE Rev.1. minden szakágazatában az országos termelés 90 százalékát reprezentáló vállalkozásoktól adatot gyűjtsenek. Azaz az első feltételt felül kell vizsgálni, és szükség esetén bővíteni kell az adatszolgáltatói kört. Azokban a szakágazatokban, amelyekben a kisvállalkozások fontos szerepet játszanak, például: felsőruházati termékek gyártása, a 90 százalékos lefedettség biztosítása szükségessé teheti alacsonyabb létszámhatár megállapítását. Más esetekben, például: irodagépek gyártása, magasabb létszámhatár is elegendő lehet a 90 százalékos lefedettség eléréséhez.

Változók

A PRODCOM-statisztika elsősorban a termelés fizikai volumenének és értékének megfigyelésére irányul.

A termelés értéke a vállalatot elhagyó (külső) értékesítések beszámolási időszakban elért árbevételét tartalmazza. Ez magában foglalja a csomagolási költségeket is, akár külön felszámított, akár nem. A termelés értéke azonban nem tartalmazza:

- az általános forgalmi adót és a fogyasztási adót,
- a külön felszámított szállítási költségeket,
- a vásárlóknak nyújtott árengedményeket.

A termelés mennyiségének számbavételére a PRODCOM általában a CN mértékegységeit használja. Ez azt jelenti, hogy a termelést általában súlyban (kilogrammban) figyelik meg. Ahol a CN kiegészítő mértékegységet alkalmaz, azt a PRODCOM is átveszi. Ez néhány esetben helyettesíti a súlyt.

A PRODCOM néhány esetben további mértékegységeket is alkalmaz. További sajátossága a PRODCOM-nak, hogy azokat a termékcsoportokat, amelyek túl heterogének,

egyáltalán nem figyeli meg mennyiségben (például alkatrészek, gyógyszerek és gyógyászati készítmények, ipari szolgáltatások, előregyártott épületek stb.).

A termelés típusa

A PRODCOM a termelésnek három típusát különbözteti meg:

- a) a megfigyelési időszakban értékesített termelés,
- b) összes termelés a megfigyelési időszakban,
- c) értékesítésre szánt termelés a megfigyelés időszakában.

PRODCOM-lista minden egyes terméke mellett jelölés található, hogy melyik típusú termelést kell jelenteni.

Az „értékesített termelés” az a termelésfogalom, amelyre vonatkozóan könnyen elérhetők az adatok a vállalatoknál. Bár az „értékesített termelés” figyelmen kívül hagyja a készletváltozást, de elérhetősége (az adatszolgáltatás kézenfekvő volta) miatt ez a termelés leginkább elfogadott mutatója, különösen az éves termékstatisztikában.

Az „összes termelés” a megfigyelési időszakban előállított tényleges termelést jelenti, amely magában foglalja a vállalaton belül továbbfeldolgozásra kerülő termelést is. Az „összes termelés”-t alkalmazzák például: a vegyiparban, ahol a vegyipari alapanyagok egy része értékesítésre, másik része pedig a vállalaton belül továbbfeldolgozásra kerül.

Azoknál a termékeknél, amelyeknél a készletváltozás fontos szerepet játszik, az „értékesítésre szánt termelés” a legmegfelelőbb mutató a termelés mérésére. Ez jellemző például: az élelmiszeriparban, ahol a termelés a betakarítás időszakára koncentrálódik, az értékesítés azonban az egész éven át tart. Másik példa a bor, amelynél a termelés és az értékesítés nem feltétlenül történik ugyanabban az évben.

Bérmunkában végzett termelés

A PRODCOM-statisztikában a termelés tartalmazza a bérmunkában végzett termelést is. Bérmunka esetén az egyik vállalkozás szerződésben kiadja bizonyos termék előállítását egy másik vállalkozásnak. A megrendelő (fővállalkozó) térítés nélkül adja át a megmunkálandó nyersanyagot, amiből a másik vállalkozás (alvállalkozó) készterméket állít elő. A fővállalkozó és az alvállalkozó önálló gazdasági szervezetek kell, hogy legyenek, ugyanazon céghez tartozó telepek közötti szerződéses munka nem tekinthető bérmunkának.

A kettős számbevétel elkerülése érdekében a bérmunkában végzett termelést annak az országnak kell számbavennie és jelentenie, amelynek területén az alvállalkozó működik, aki a készterméket ténylegesen előállította. A bérmunka értéke a fővállalkozó által fizetett bérmunkadíj.

Ipari szolgáltatások

A termelés magában foglalja az ipari szolgáltatásokat is. Az ipari szolgáltatásokon belül háromféle tevékenység csoportot különböztettünk meg.

Az ipari szolgáltatások tevékenységi csoportjai:

a) *Kezelés és kikészítés.* Különbséget kell tenni:

- a vállalat saját előállítású termékeinek kikészítése („házon belüli” kezelés),
- a megvásárolt termékeken végzett kikészítés („saját számlás” kezelés), és
- a szerződés alapján végzett kikészítés („szerződéses” kezelés) között.

A kezelési-kikészítési folyamat nem változtat a termék jellegén. A bér munkában végzett termeléssel ellentétben a kezelés és kikészítés esetén a termék PRODCOM-száma nem változik meg. A kezelés és kikészítés fajtái: festés, kikészítés, nyomás, fényezés, lakkozás stb.

b) *Karbantartás és javítás:* csak a végzett szolgáltatás ellenértékét kell jelenteni a megfelelő kódszámon. A számbavett érték a karbantartás és javítás során felmerült költségekért felszámított díj. A termék lényeges átalakításával járó karbantartást és javítást termelésként kell jelenteni. A vállalat saját gépparkjának és berendezéseinek karbantartását és javítását nem szabad jelenteni.

c) *Összeszerelés és installálás* (technológiai szerelés). Kétféle típusú szerelést különböztetnek meg:

- egy komplex, összetett termék (termelési rendszer) összeállítását több különféle részegység felhasználásával,
- az installálást, üzembe helyezést, technológiai szerelést.

Gyakoriság

A PRODCOM-statisztika egy naptári év éves időtartamára terjed ki. Az alábbi ágazatok esetében negyedéves mennyiségi adatok gyűjtését írták elő:

- textíliák gyártása,
- ruházati cikkek gyártása,
- vegyi alapanyagok és termékek gyártása.

A negyedéves termékstatisztika összesen 821 „A” (kötelező) tétel adatszolgáltatását foglalja magában.

Határidő

Az éves termékadatokat a tárgyév utáni 6. hónap végére kell megküldeni az EUROSTAT részére.

ELŐZETES ELKÉPZELÉSEK A MAGYAR IPARSTATISZTIKA EU-HARMONIZÁCIÓJÁRA

Az iparstatisztika EUROSTAT-előírások szerinti átalakítása érdekében a KSH a következő lépéseket tervezi:

1. Rövid távú (évközi) iparstatisztika

– *A megfigyelés köre.* Megkíséreljük az adatgyűjtést kiterjeszteni – reprezentatív mintavétellel – a 10 fő alatti gazdasági szervezetekre is.

– *A megfigyelési egység módosítása.* Az EUROSTAT előírásai szerint az évközi megfigyelésnél a statisztikai egység a tevékenységi egység (kind of activity unit = KAU), ugyanakkor jelentős az érdeklődés a területi adatok iránt is. A két igény kielégítése érdekében azt tervezzük, hogy a nagy, több telephelyes, illetőleg heterogén tevékenységű gazdasági szervezetektől telephelyenként, illetve esetenként tevékenységenként kérnénk adatokat.

– *A megfigyelt mutatókör.* Az EUROSTAT évközi viszonylag szűk mutatókörről kér információt. A hivatal ezen mutatók zömét már eddig is bekérte, az egyes mutatók tartalma azonban kissé eltér az EUROSTAT-előírásoktól.

Viszonylag jelentős módszertani továbbfejlesztési munkát kell végeznünk az ipari termelési volumenindex számításánál. A jelenleg használt ipari bruttó termelési index helyett az EUROSTAT-előírások szerint terméksorokon alapuló hozzáadott érték súlyozású indexet kell számolnunk, amelynek célja a hozzáadott érték alakulásának közelítése. A terméknómenklatúra változása miatt (ITJ-BTO) előreláthatólag 1998-tól lesznek meg egy ilyen típusú index számításának a feltételei.

– *Az évközi kérdőívek részleges integrálása.* Azt tervezzük, hogy amennyiben az egyes funkcionális statisztikákkal szemben támasztott hazai és nemzetközi igények kielégítését ez nem gátolja, a jövőben az iparba sorolt gazdasági szervezetektől (telephelyektől, tevékenységi egységektől) az év közben bekért mutatók zömét egy kérdőívben kérnénk be. Önálló adatgyűjtés lenne a termékstatisztika, amelyet az eddiginél korábbi határidőre kellene beküldeni, így a terméksoros hozzáadott érték súlyozású index összeállítása is korábban elvégezhető lenne.

Ugyancsak megmaradna külön adatgyűjtésként az ipari termelői árstatisztika kérdőíve. Az OECD és EU által előírt publikációs határidők teljesítése érdekében módszertani változtatást tervezzük: 1997-ben megvizsgáljuk az időponti ármegfigyelés bevezetésének lehetőségét.

– *A továbbfejlesztés ütemezése.* Az évközi iparstatisztika EUROSTAT-előírások szerinti átalakítását az 1998. évre vonatkozó adatgyűjtéseknél kezdi meg a hivatal.

2. Éves szerkezeti jelentés

– *A megfigyelés köre.* Megkíséreljük az adatgyűjtés kiterjesztését – reprezentatív mintavétellel – a 20 fő alatti gazdasági szervezetekre is.

– *A megfigyelési egység módosítása.* Az EUROSTAT előírásai szerint az éves szerkezeti jelentésnél a statisztikai egység általában – a magyar gyakorlattal egyezően – a gazdasági szervezet. Bizonyos mutatókat azonban telephelyenként, illetve tevékenységi egységenként (KAU) is be kell kérni. Ennek kielégítése érdekében azt tervezzük, hogy – az évközi felméréshez hasonlóan – a nagy, több telephelyes, illetve heterogén tevékenységű gazdasági szervezetektől telephelyenként, illetve esetenként azon belül, tevékenységenként kérnénk adatokat.

– *A megfigyelt mutatókör.* Az EUROSTAT az éves szerkezeti jelentésnél a gazdálkodást jellemző, mintegy 40–50 mutató bekérését írja elő. A hivatal ezzel szemben jelenleg sokkal több mutatót kér be, esetenként eltérő adatszolgáltatói körtől és tartalommal, és a GDP-számításokhoz egyéb forrásokat (adóbevallások) is felhasznál. Elképzelésünk szerint a jövőben lényegében az EUROSTAT-előírások szerinti, korlátozott terjedelmű kérdőíveket alakítanánk ki az éves szerkezeti adatgyűjtéshez.

– *Az éves kérdőívek részleges integrálása.* Azt tervezzük, hogy amennyiben az egyes funkcionális statisztikákkal szemben támasztott hazai és nemzetközi igények kielégítését ez nem gátolja, az iparba sorolt gazdasági szervezetektől (telephelyektől, tevékenységi egységektől) a jelenleg mintegy 6–8 kérdőívben bekért mutatók zömét – az EUROSTAT által előírt tartalommal – egy kérdőívben kérnénk be, biztosítva azt, hogy az EUROSTAT által előírt határidőre (a tárgyév után 9 hónappal) az iparra vonatkozóan a GDP-számítások elvégezhetőek legyenek.

– *A továbbfejlesztés ütemezése.* Az éves iparstatisztika EU harmonizációját ugyancsak 1998. tárgyévtől tervezzük megkezdeni.

3. Termék- (PRODCOM-) -statisztika

– *A megfigyelés köre.* A megfigyelési kört mind az éves, mind az évközi termékstatisztikánál módosítanunk kell, mivel az EUROSTAT által előírt lefedettségnek (minden legalább 20 főt foglalkoztató szervezetet meg kell figyelni, illetve az országos termelés értékének 90 százalékát reprezentáló vállalkozásoktól adatot kell gyűjteni) a hazai termékstatisztika jelenleg csak részlegesen felel meg. Feltehető, hogy bizonyos ágazatokban a megfigyelésnél a 20 fő alá is le kell menni.

– *A megfigyelési egység módosítása.* Mivel a rövid távú és az éves felméréseknél az EUROSTAT-előírások szerint többszintű megfigyelésre kell áttérnünk, az ennek érdekében teendő vállalati konzultációk során megvizsgáljuk azt is, hogy az új megfigyelési egységre a termékadatokat is meg tudják-e adni a vállalkozások.

– *A megfigyelt mutatókör.* A magyar iparstatisztika jelenleg az ide vonatkozó PRODCOM-előírásának csak részben felel meg: éves szinten a teljes keresztmetszetű termelést, az értékesítés mennyiségét és értékét kéri be, évközben viszont általában csak a teljes keresztmetszetű termelés mennyiségi adatait gyűjtjük. Elképzeléseink szerint 1998-tól az évközi termékstatisztikában módosítani fogjuk a termelési mutatót: a teljes keresztmetszetű termelésről áttérünk az értékesített termelésre.

– *A bér munka kezelésének megváltoztatása.* A PRODCOM-módszertan átvétele a termékek és szolgáltatások elhatárolásában változást fog okozni: a bér munkában végzett késztermék-előállítást termékgyártásnak és

nem szolgáltatásnak fogjuk tekinteni (szolgáltatásnak csak a bér munkában végzett rész megmunkálás minősül). Az előírások teljesítése érdekében tehát a bér munkában végzett, illetve a saját anyagos termelést külön kell megfigyelnünk, azaz a termelést minden egyes érintett termék esetében két részre kell bontani.

– *Az önálló PRODCOM-kérdőívek kialakítása.* Elképzeléseink szerint a termékstatisztika mind az éves, mind az évközi adatgyűjtésnél leválik a jelenlegi kérdőívekről és önálló termékstatisztikai jelentéssé alakul át, amelyet az eddiginél korábbi határidőre kérünk be. Ezzel lehetővé válik, hogy

a) az éves adatgyűjtésnél teljesíteni tudjuk a PRODCOM-előírásban szereplő, az adatok átadására vonatkozó 6 hónapos határidőt,

b) a hozzáadott érték súlyozású termelési volumenindex számítását hamarabb el tudjuk végezni.

– *A továbbfejlesztés ütemezése.* A termékstatisztika EU-harmonizációjával kapcsolatban az alábbi lépéseket tervezi a hivatal:

a) 1998: az előírt mutatók átvétele az évközi termékstatisztikában,

b) 1999: az előírt PRODCOM-tételek bekérése az évközi és az éves termékstatisztikában.

*

A vázolt elképzelések részletes szakmai kidolgozása, egyeztetése, majd ezt követően a szükséges módosítások végrehajtása a legkiemeltebb stratégiai feladat 1997-ben. E folyamat végén lehet majd részleteiben ismertetni a magyar iparstatisztikában bekövetkező változásokat, s elemezni azok következményeit mind az adatszolgáltatók, mind pedig az azokat felhasználók számára.

TÁRGYSZÓ: Iparstatisztika. Európai Unió.

SUMMARY

Harmonizing Hungarian statistics with the system used in EU affects the whole process of producing statistics. It covers the reporting system as well as the preparation, collection, processing and dissemination of data. The three fields together should be improved, adjusted to European standards. The authors show the European requirements raised to the reporting system of industrial statistics, referring to relevant EU requirements, instructions. The material is discussed up to the point, and published by way of document.

A HALÁLOKI STRUKTÚRA VÁLTOZÁSAINAK VIZSGÁLATA DISSZIMILARITÁSI INDEXEKKEL*

DR. IZSÁK JÁNOS

Adott életkorú populáció halálozási struktúrája az életkor növekedésével jelentős változásokon megy át. Egyes halálokok specifikus halálloki rátája csökken, másoké növekszik, és pedig halálokonként többnyire igen eltérő mértékben. Ezáltal a halálloki arányok együttese – melyet többnyire azonosítunk a halálozási vagy halálloki struktúrával – valóban folytonosan változik. Két korcsoport vagy általánosabban két populáció halálloki struktúrájának össze-vetése a gyakorlatban két halállokiegység-együttes összevetését jelenti. Ha szomszédos kor-csoportok halálloki struktúrájának eltéréseit a halálozási életkor növekedése szerint grafikonon ábrázoljuk, akkor a halálozási struktúra életkori változásainak vizsgálatát ezen grafikonok vizsgálatára vezethetjük vissza. Az eltérések mérési módjára a továbbiakban térünk ki. Természetesen vizsgálhatjuk a halálloki struktúra változásának kérdését egy-egy betegségi csoportra korlátozva is. Tanulmányunkban ezt a megközelítést helyezzük előtérbe.

A halálloki struktúra változását tükröző grafikonok alakjára nézve számos előzetes elképzelést fogalmazhatunk meg. Felvethető például, hogy a halálloki struktúra változása bizonyos életkori szakaszokban csekély lehet, míg más életkori szakaszokban ugrásszerű a struktúra átrendeződése. Természetesen kérdéses, hogy mindez mennyire nyilvánulhat meg a halálloki struktúrák kialakulásának sajátos körülményei között. Több tényező is említhető, melyek a halálloki struktúra gyors átrendeződése ellen hatnak. Ezek egyike az (alap)betegség fellépte és az elhalálozás időpontja közötti, gyakran hosszú és betegségenként, egyénenként eltérő időszak. Ez a zavaró tényező az összehasonlítandó korcsoportpárok közötti időszak növelésével csökkenthető. Másik elképzelésként azonban az is megfogalmazható, hogy a halálloki struktúra átalakulása igen hosszú életkorszakokban gyorsul, vagy éppen lassuló ütemű, ami a struktúraváltozási grafikon folyamatos emelkedésében vagy süllyedésében nyilvánul meg. Konkrét epidemiológiai vizsgálataink elsősorban ezen kérdések eldöntésére irányulnak.

Figyelembe kell venni számos metodikai problémát. Ezek nagyrészt abból adódnak, hogy a struktúraváltozás mértéke nem olyan önmagában létező dolog, mint például egy fizikai paraméter változása. Azt mondhatjuk, hogy a struktúraváltozás különféle mérőszámai egyben a változásnak más és más meghatározásait jelentik. Ezért valamely mérőszám kiválasztása és az azon alapuló következtetés csak bizonyos önkényességgel történhet. A kiválasztáskor

* Készült az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) támogatásával (T 017 027 sz. téma).

figyelembe kell venni metodikai szempontokat is. Mindezen problémák miatt epidemiológiai vizsgálataink nem választhatók el beható metodikai vizsgálatoktól. Ennek megfelelően teret kell szentelnünk a metodikai kérdéseknek. Az utóbbi két évtizedben számos hasonló módszertani elemzést végeztünk a halálóki koncentrátság, illetve annak ellentettje, a halálóki diverzitás életkori alakulásának vizsgálata kapcsán. ([3], [5], [6], [7]) A halálóki diverzitás természetesen egyes korcsoportokra, a struktúraváltozás viszont korcsoportpárokra vonatkozatható. Meglepő módon a struktúraváltozási grafikonok jellegzetes vonásai mégis sok esetben visszavezethetők a halálóki diverzitás életkori grafikonjainak a tulajdonságaira. Így a jelen tanulmányban összefoglalt epidemiológiai eredményeink korábbi vizsgálataink eredményeivel is kapcsolatba hozhatók.

Vizsgálati anyag és módszer

Vizsgálatainkat az 1979-es angol halálóki statisztikára alapoztuk. ([12]) Ez ötéves korcsoportonként, nemek szerinti bontásban tartalmazza a Betegségek Nemzetközi Osztályozása (BNO) 9. revíziója szerinti, háromjegyű kategóriákra vonatkozó éves esetszámokat. Egyes összevont és így nagyon heterogén kategóriákat, melyek nyilvánvalóan nem képviselnek diagnosztikai entitást, figyelmen kívül hagyunk. Hasonlóan jártunk el ugyanezen és más statisztikákon végzett korábbi vizsgálataink során. ([4], [5], [8])

Az összehasonlított korcsoportok: 15–19 és 25–29 évesek, 25–29 és 35–39 évesek, ... 85–89 és 95 évesek és idősebbek (összesen nyolc korcsoportpár). Ezekre a korcsoportpárokra a továbbiakban mint I., ..., VIII. korcsoportpárra hivatkozunk. Azért nem egymást közvetlenül követő korcsoportokat hasonlítottunk össze, mert az átfedések miatt az ezek közötti halálóki struktúraváltozás nagyon csekély. A vizsgált betegségi főcsoportok: I. Fertőző és élősdiek okozta betegségek, II. Daganatok, VII. A keringési rendszer betegségei, VIII. A légzőrendszer betegségei. (A továbbiakban rendre a rövidebb fertőző betegségek, daganatos betegségek, keringési betegségek és légzőszervi betegségek megnevezést használjuk.) Az eredményeket a struktúraváltozási grafikonok alapján elemeztük.

Mint említettük, az esetszámsorozatok eltérésének számszerűsítésére sokféle mérőszámot vezettek be. Jelölje az s számú halálókra vonatkozó összehasonlítandó esetszámsorozatokat (vektorokat) $n_{11}, \dots, n_{1s}$, illetve $n_{21}, \dots, n_{2s}$. Eltérésük egyik kézenfekvő mérőszáma a

$$\left[\sum_{i=1}^s (n_{1i} - n_{2i})^2 \right]^{1/2}$$

euklideszi távolság. Ekkor azonban például $a_{11}, \dots, a_{1s}$ és $\lambda a_{11}, \dots, \lambda a_{1s}$ euklideszi távolsága nem nulla, holott a két esetszámsorozat az adott értelmezés szerint azonos halálóki struktúrát tükröz. Ez a hátrányos tulajdonság kiküszöbölhető, ha az euklideszi távolságot a relatív gyakoriságok $a_{11}/\sum a_{1i}, \dots, a_{1s}/\sum a_{1i}$, illetve $a_{21}/\sum a_{2i}, \dots, a_{2s}/\sum a_{2i}$ sorozataira alkalmazzuk. Az így adódó valószínűségi vektorok euklideszi távolsága

$$E = \left[\sum_{i=1}^s \left(a_{1i}/\sum a_{1j} - a_{2i}/\sum a_{2j} \right)^2 \right]^{1/2}.$$

Ez a mérőszám már alkalmas disszimilaritási-index. Könnyen belátható, hogy egy vektornak és λ -szorosának a valószínűségi vektorok szimplexén azonos pont felel meg, így távolságuk valóban nulla lesz. Ugyancsak könnyű belátni, hogy E az s dimenziós térben szemimimetrika.

A haláloki struktúra változásának vizsgálatára olyan mérőszámok is alkalmazhatók, melyek elsősorban nem geometriai, hanem valószínűség-számítási megfontolásokon alapulnak. (A két mérőszámtípus között kapcsolat is lehetséges, lásd például [2], [14].) Ezen mérőszámok egy részét hasonlósági mérőszámok (szimilaritási indexek) additív vagy multiplikatív inverzeként vezették be. Ilyen hasonlósági mérőszám például a Morisita-index [11], melynek képlete

$$M = \frac{2 \sum a_{1i} a_{2i}}{(\lambda_1 + \lambda_2) \sum a_{1i} \sum a_{2i}},$$

ahol

$$\lambda_r = \frac{\sum a_{ri}(1 - a_{ri})}{(\sum a_{ri})(1 - \sum a_{ri})} \quad (r = 1, 2).$$

Számos további szimilaritási indexet említ például [9] és [13]. Az $1-M$ mennyiség eltérési mérőszámnak, disszimilaritási indexnek tekinthető.

Az E és M indexeknek, csakúgy mint szinte minden más használatos szimilaritási indexnek azonban van egy olyan tulajdonsága, mely számos szempontból előnytelen. Nevezetesen, a legtöbb szimilaritási index értékét döntően a néhány kiemelkedően nagy gyakoriság két populációbeli viszonya határozza meg. Ezért vizsgálataink során olyan szimilaritási, illetve disszimilaritási indexet is alkalmaztunk, mely a kisebb gyakoriságú halálokok arányváltozására is érzékeny. Ez az index a $NESS(m)$ ($m = 1, 2, \dots$) egyparaméteres Smith-féle szimilaritási indexcsalád megfelelően választott tagja. Röviden foglalkozunk ezzel az indexcsaláddal ([2], [14]), mely M általánosításaként vezethető be. $NESS(m)$ eredeti definíciója azon π' és π'' multinomiális sokaságra vonatkozik, melyeknek a két esetszámsorozat egy-egy reprezentációja. Válasszunk a két összehasonlítandó sokaság mindegyikéből véletlenszerűen külön-külön m számú elemet. Jelöljük $ESS(\pi', \pi'', m)$ -mel a két m elemű mintában reprezentált közös kategóriák (itt haláloki kategóriák) számának várható értékét (ESS : expected species shared). A $NESS(\pi', \pi'', m)$ index (normalized ESS) maga egy tört, melynek számlálójában $ESS(\pi', \pi'', m)$ áll. A nevező a két sokaság $ESS(\pi', m)$ és $ESS(\pi'', m)$ ún. önhasonlóságának számtani közepe. Az $ESS(\pi, m)$ önhasonlóság a π sokaságból a leírt módon előállított, két független m elemű mintában egyaránt reprezentált kategóriák számának várható értéke. $NESS(\pi', \pi'', 1)$ a klasszikus Morisita-indexszel azonos. Ebben az esetben a nevezőben szereplő önhasonlóságok a két összehasonlítandó sokaságra vonatkozó Gini-Simpson-féle diverzitási indexek, (a továbbiakban G-S-indexek), melyek képlete a követ-kező ([1], [10]):

$$1 - \sum_i p_i^2 r_i \quad (r = 1, 2).$$

Az $ESS(\pi', \pi'', m)$ mennyiség legkisebb szórású torzítatlan becslése:

$$ESS(\pi', \pi'', m) = \sum_{i=1}^s \left[1 - \frac{\binom{N_1 - a_{1i}}{m}}{\binom{N_1}{m}} \right] \left[1 - \frac{\binom{N_2 - a_{2i}}{m}}{\binom{N_2}{m}} \right],$$

ahol N_1 , illetve N_2 az előzőkben Σa_{1i} -vel és Σa_{2i} -vel jelölt két mintaelemszám. $ESS(\pi, m)$ legkisebb szórású torzítatlan becslése, például az első sokaságra:

$$ESS(\pi', m) = \sum_{i=1}^s \left[1 - 2 \frac{\binom{N_1 - a_{1i}}{m}}{\binom{N_1}{m}} + \frac{\binom{N_1 - a_{1i}}{2m}}{\binom{N_1}{2m}} \right].$$

Hasonló $ESS(\pi'', m)$ definíciója. Ezek alapján $NESS(\pi', \pi'', m)$ becslésének a

$$NESS(\pi', \pi'', m) = \frac{ESS(\pi', \pi'', m)}{\left(ESS(\pi', m) + ESS(\pi'', m) \right) / 2}$$

mennyiség veendő. A becslés akkor alkalmazható, ha fennáll az $m \leq \min(N_1, N_2)/2$ egyenlőtlenség. Az indexek jelölésében a két populációra utalást a következőkben alkalmanként mellőzzük.

Mint hogy bizonyíthatóan $0 \leq NESS(m) \leq 1$, $NESS(m)$ szimilaritási indexcsaládból származtatható disszimilitási indexcsalád célszerűen $1-NESS(m)$ -ként definiálható ($m=1, 2, \dots$). Az $1-NESS(m)$ -indexek szem előtt tartandó tulajdonsága, hogy ezekkel mérve egy populáció önmagára vonatkozó disszimilitását, általában 0-nál nagyobb érték adódik. (Megjegyezzük, hogy [14] másként definiálja a disszimilitást.)

Az $1-NESS(m)$ disszimilitási indexek értékét kicsiny m paraméter mellett – a legtöbb disszimilitási indexéhez hasonlóan – döntően meghatározza néhány vezető gyakoriság (itt: vezető halálok) esetszámának változása. Vagyis a kisebb esetszámok (ritkább halálok) két populáció közötti eltérései csekély mértékben befolyásolják a változás mérőszámát. Ha viszont az m paraméter nagy, akkor az $1-NESS(m)$ -index értékének kialakításában a ritkább kategóriák körében bekövetkező változások is érvényesülnek. A vázoltak szerint ez szempontunkból igen fontos. Jelen és korábbi, hasonló természetű diverzitási vizsgálataink tapasztalatai alapján m értékét 30-nak választottuk abból a célból, hogy a struktúraváltozás mérőszámát a ritkább betegségek körében történő arányváltozásokra is érzékennyé tegyük. Az m paraméter további növelésének egyik akadálya az $m \leq \min(N_1, N_2)/2$ feltételből következően az, hogy a vizsgált populációk egyikének összelelemszáma sem lehet kisebb m kétszeresénél. Egy másik korlát, hogy nagy m esetén az index nagyon érzékennyé válik az esetszámok véletlenszerű ingadozásaira. Nyilvánvaló, hogy az $1-NESS(m)$ -index más disszimilitási indexekkel összevetve meglehetősen szofisztikált mérőszám. Az indexérzékenység befolyásolhatósága azonban olyan előny, amivel a többi ismert index legtöbbje nem rendelkezik.

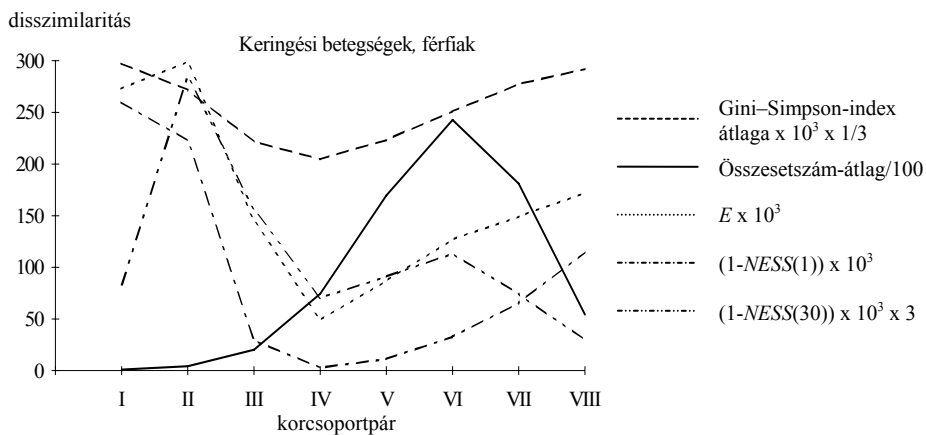
Vizsgálataink során párhuzamosan használtuk az E -indexeket, a Morisita-index ellenettjét, azaz $1-NESS(1)$ -et és az $1-NESS(30)$ disszimilitási indexet. Az eredmények áttekintésére életkori disszimilitási grafikonokat szerkesztettünk, melyek a vizsgált

korcsoportpárokhoz tartozó disszimilitási értékeket mutatják a halálozási életkor növekedése szerint. Ezekre a grafikonokra alapozva tárgyaljuk vizsgálatunk eredményeit.

Eredmények

Módszertani eredmények. Megfigyeléseink részben metodikai jellegűek, mert az epidemiológiai megfigyelések nem függetleníthetők a vizsgálati módszertől. Sőt, mint látni fogjuk, az eredmények sok esetben függvényei az alkalmazott mérőszámoknak. Ezért először vizsgálatunk módszertani tanulságaival foglalkozunk. Az együttes bemutatás érdekében az ábrákon alkalmas szorzóval szorozva ábrázoltuk a különféle mennyiségeket (lásd az 1. ábrát). Megfigyeléseinket és következtetéseinket mindez nem befolyásolja. Az 1. ábrán a keringési betegségek, férfiak vizsgálati csoportra vonatkozóan ábrázoltuk az E , $1-NESS(1)$ és $1-NESS(30)$ disszimilitási indexek alkalmazásával nyert grafikonokat, valamint háttérinformációként a vonatkozó korcsoportpárok tagjainak összesetszám-átlagát és a két korcsoportpárhoz tartozó $G-S$ diverzitási index átlagát. Megállapíthatjuk, hogy az $1-NESS(1)$ és a $G-S$ -indexátlag között erős a korreláció. Ennek oka az lehet, hogy egyes halálokok előtérbe kerülése a haláloki struktúra variabilitását és diverzitását párhuzamosan csökkenti. Ez főként akkor érvényes, ha mindkét tulajdonság mérésére a vezető gyakoriságokat hangsúlyozó mérőszámot használunk.

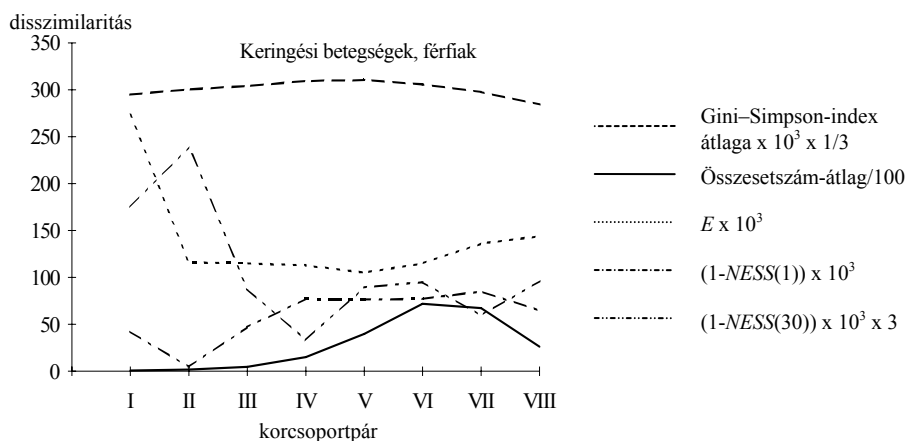
1. ábra. Korcsoportpárok haláloki disszimilitásának életkori változásai

Visszatérve az 1. ábra grafikonjaihoz, az említett három index az összesetszám-átlaggal általában nem korrelál, tehát az indexérték életkori alakulása nem lehet az összesetszám változásából adódó műtermék. Csupán az E - és $1-NESS(1)$ -indexek esetében, rövid szakaszon figyelhető meg az összesetszám-átlagokkal azonos irányú változás. Az $1-NESS(30)$ grafikon lefutása egy hosszabb szakaszon nagyon hasonló E , $1-NESS(1)$ és $G-S$ grafikonjaiéhoz, azonban a VI. korcsoportpártól kezdve nagy az eltérés. Itt az $1-NESS(30)$ disszimilitási index az előbbi három indextől teljesen eltérően és az összesetszám-átlaggal párhuzamosan igen nagy mértékben csökken. Azt állapíthatjuk meg, hogy az $1-NESS(30)$ -index a disszimilitás életkori változásairól részben másként tudósít, mint a

dominanciaviszonyokra lényegesen érzékenyebb más disszimilaritási indexek. Az E - és $1-NESS(1)$ -indexek értékei egyébként azért korrelálnak egymással sokkal nagyobb mértékben, mert ez a két index egyaránt döntően a (azonos halálokokhoz tartozó) domináns gyakoriságok alakulásáról tudósít. Mint említettük, az E -, illetve $1-NESS(1)$ -index és a $G-S$ -indexátlagok kapcsolata áttételesebb. Ezért tanulságos, hogy értékeik ennek ellenére igen nagy mértékben korrelálnak. A (pozitív) korreláció háttérében itt is a domináns gyakoriságok hangsúlyozásának közös tulajdonsága áll. Annak, hogy az E - és $1-NESS(1)$ -disszimilaritási indexek az $1-NESS(30)$ -indexszel ellentétben valóban elsősorban a vezető gyakoriságok körében beálló változásokra reagálnak, más bizonyítéka is van. Ha minden korcsoportban elhagyjuk a három leggyakoribbnak tekinthető halálok esetszámait, akkor az E - és az $1-NESS(1)$ -index grafikonja nagymértékben megváltozik és az indexértékek korrelációja is megszűnik (lásd a 2. ábrát). Az elhagyott kategóriák: heveny szívinfarktus (BNO 410), az idült ischaemiás szívbetegség egyéb formái (BNO 414) és heveny, de rosszul meghatározott agyiér-betegségek (BNO 436). Tanulságos eredményre jutunk, ha azt vizsgáljuk, milyen összefüggés van az eredeti és az elhagyásokkal módosított adatokra vonatkozó indexértékek között. A $G-S$ - és $1-NESS(1)$ -index esetében az indexértékek korrelációja negatív; a korrelációs együttható értéke $-0,852$, illetve $-0,745$. Az E -index esetében a korreláció $0,559$. Legnagyobb a korreláció ($0,720$ -as korrelációs együtthatóval) az $1-NESS(30)$ -index esetében. Ez arra utal, hogy az $1-NESS(30)$ -index a domináns gyakoriságoktól nagymértékben független, a három legnagyobb gyakoriság elhagyása csak kismértékben befolyásolja a grafikon alakját (mint azt a 2. ábra is mutatja). Megjegyezzük, hogy hasonló megállapításokra jutottunk korábban diverzitási indexekkel kapcsolatban ([5]). Az indexértékeknek az összesetszám-átlagoktól függése teljesen megszűnik, mert a leggyakoribb halálokok elhagyása után a dominancia igen alacsony lesz. Az E -index esetében pedig egyenesen az összesetszámmal való negatív korrelációról beszélhetünk, melynek oka nem világos.

2. ábra. Disszimilaritási grafikonok a vezető halálokok elhagyása után

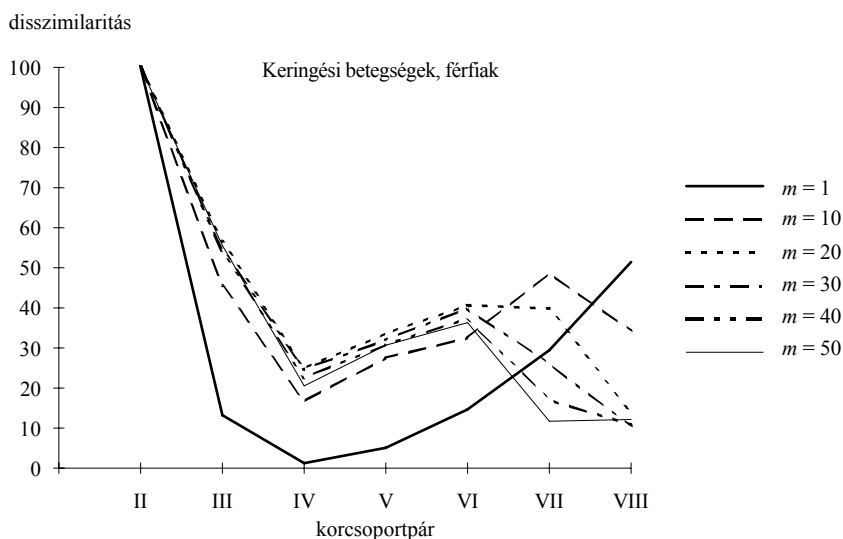
Összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy bizonyos disszimilaritási indexek főként a domináns gyakoriságok körére vonatkozó disszimilaritást mutatják ki, mások pedig a közepes vagy kisebb gyakoriságokon alapuló disszimilaritásról is tudósítanak. Ezért a

halálloki struktúra változásait a kétféle index párhuzamos alkalmazásával célszerű vizsgálni. A domináns gyakoriságokat hangsúlyozó disszimilitási indexek közül – közismertsége miatt – a továbbiakban az E -indexet használjuk. A kisebb gyakoriságok változásaira is érzékeny indexek közül az $1-NESS(30)$ -index látszott alkalmasnak. Tapasztalataink szerint az $1-NESS(m)$ -index $m=30$ paraméterérték választásakor már kellően érzékeny a kis frekvenciákra, ugyanakkor a korcsoporti összesetszámok a keringési, daganatos és légzőszervi főcsoport esetében a legtöbb korcsoportnál elérik a becslőképlet alkalmazásához szükséges 60 értéket (lásd a becslőképlet alkalmazhatóságáról írtakat).

Azt, hogy miként alakul át a disszimilitási grafikon alakja az m paraméter növelésével, a 3. ábra mutatja.

Itt a második korcsoportpárhoz tartozó disszimilitási értékeket 100 százaléknak véve, különböző m értékek mellett mutatjuk be az $1-NESS(m)$ értékek változásait. Azt állapíthatjuk meg, hogy m növekedésével a középső korcsoportpárokra jutó beöblösödés egyre csekélyebb lesz, bár még $m=50$ paraméterérték mellett is megmarad. A beöblösödés háttérében a középső életkori szakaszban kialakuló nagyfokú halálloki koncentrálttság áll, mely a diverzitást és a disszimilitást csökkenti. Mivel m növekedésével a halálloki dominanciára való érzékenység egyre kisebb, a felső korcsoportok esetében nagy m érték mellett a disszimilitás nem növekszik, hanem csökken.

3. ábra. Az $1-NESS(m)$ -indexek százalékos változásai a második korcsoportpártól kezdve

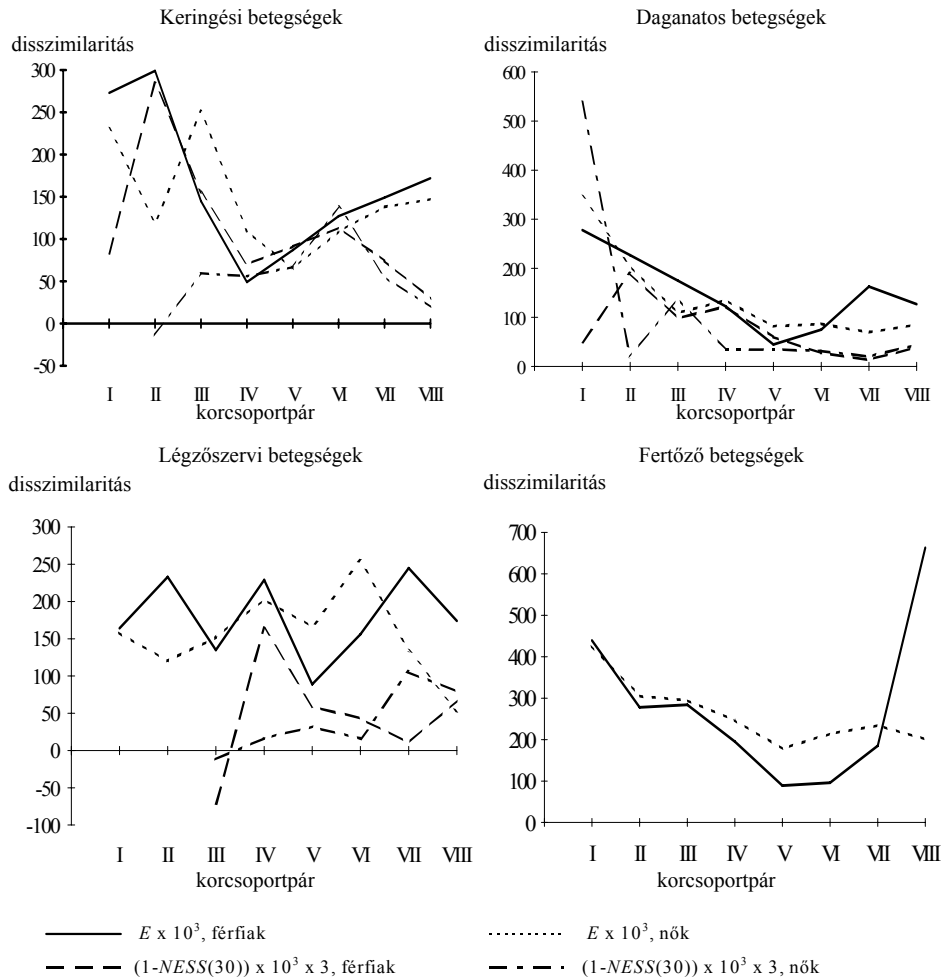

Megjegyzés. $\max(1-NESS(m))=100$ százalék.

A halálloki struktúra korcsoportok közötti disszimilitásának életkori alakulása. A vizsgált nyolc csoportra (négy főcsoport, férfiak és nők) vonatkozó következtetéseket a 4. ábra grafikonjaira alapozzuk. Az $1-NESS(30)$ -index értékét néhány korcsoportnál és a teljes fertőzőbetegség-csoportnál (férfiak, nők) nem számolhattuk ki, mert a kis esetszámok miatt a becslőképlet nem alkalmazható.

4. ábra. Korcsoportpárok halálói disszimilitásának életkori változásai

Megállapíthatjuk, hogy a disszimilitás egyik indexszel mérve sem mutat olyanfajta kiugrásszerű változásokat, melyeket a tanulmány elején felvetettünk. Az alsó és felső korcsoportpárookra vonatkozó E disszimilitási értékeket összevetve, általában a disszimilitás csökkenését állapíthatjuk meg. Egyik kivétel a fertőző betegségek, férfiak csoport, de ez is csak a 85–89 éves és 95 éves és idősebb csoportpárra adódó rendkívül nagy érték miatt. A másik kivétel a légzőszervi betegségek, férfiak csoport, ahol sem csökkenő, sem emelkedő tendencia nincsen. A többi hat csoport esetében azonban az előzőekben megállapítottak érvényesek. Az $1-NESS(30)$ -indexszel a csökkenő disszimilitás csak a keringési és daganatos főcsoportokban, férfiaknál állapítható meg, és az utóbbi főcsoportban bizonyos fenntartással a nőknél. Említést érdemel, hogy a nyolc vizsgált csoport közül hét esetében az E -indexet használva lokális disszimilitási minimum figyelhető meg az V. korcsoportpárnál, azaz az 55–59 évesek és 65–69 évesek halálói struktúrájának

összevetésekor. A kivételt képező esetben (keringési betegségek, férfiak) ez a minimum egy korcsoportnyival (tíz évvel) korábbra tevődik. Ugyanezen csoportnál az 1-NESS(30)-index esetében is karakterisztikusan jelentkezik a minimum. A többi vizsgálható csoportnál azonban (keringési betegségek, nők; daganatos betegségek férfiak, illetve nők; légzőszervi betegségek férfiak, illetve nők, ez a lokális disszimilitási minimum hiányzik az 1-NESS(30)-grafikonok esetében. A lokális minimum arra utal, hogy a halállok struktúrájának az 55–59 éves korcsoport és a 65–69 éves korcsoport közötti eltérése kisebb, mint a szomszédos alsóbb, illetve felsőbb néhány korcsoportpár esetében. Az arányeltolódás csökkenését csak a domináns gyakoriságokra érzékeny E -indexszel lehet kimutatni, vagyis az a domináns halállok körében következik be. Konkrétabban, az 55–59 és a 65–69 évesek csoportjában annyira nagy a vezető halállok dominanciája, hogy az a kisebb gyakoriságok szerepét elnyomja. Az pedig, hogy a halállok struktúra kialakítása döntően néhány halállokra szűkül le, uniformizálhatja a halállok struktúráját és csökkentheti a csoportok közötti disszimilitást. Ezt a magyarázatot látszik alátámasztani, hogy korábbi vizsgálataink szerint a lokális minimumot kialakító korcsoportokban vagy azokhoz közel a keringési, a daganatos és kisebb mértékben a légzőszervi betegségek főcsoportjában a halállok diverzitás lokális minimuma figyelhető meg. ([7], [8]) Ez a diverzitás és disszimilitás említett kapcsolata miatt valóban oka lehet a disszimilitási minimumnak is. Tanulságos, hogy az 1-NESS(30)-index, amely a domináns halállok gyakoriságokra kevésbé érzékeny, ezt a lokális minimumot nem mutatja. Itt is látható, hogy a disszimilitással kapcsolatos megállapítások nagyban függenek a mérőszám megválasztásától. További példa az indexek által mutatott tendenciák eltéréseire, hogy a keringési betegségek, férfiak, illetve nők; a daganatos betegségek, férfiak; és a légzőszervi betegségek, férfiak és részben nők csoportokban a felső korcsoportpároknál a kétféle disszimilitás pontosan ellentétes irányban változik. Ugyanakkor a keringési betegségek, férfiak csoport esetében feltűnő a széles életkori szakaszra kiterjedő nagyfokú korreláció a kétféle disszimilitási index változásaiban.

*

Megfigyeléseinknek elsősorban módszertani jelentősége van. Többek között kimutattuk, hogy a domináns gyakoriságok változásait különösen hangsúlyozó, módosított euklideszi távolság és 1-NESS(1) értékei erősen korrelálnak. A kisebb gyakoriságokra is érzékeny, nagy m paraméterű 1-NESS(m)-indexek és az előbbi két index közötti korreláció viszont sokkal csekélyebb. Így a kétféle disszimilitási indextípus képviselői eltérő képet adhatnak a korcsoportok közötti halállok disszimilitás életkori alakulásáról. Az indexek alkalmazhatóságát illetően tanulságos, hogy a mintanagyságtól, vagyis az összesetszámtól való függés a dominanciára érzékeny indexek esetében egyáltalán nem, de meghatározó mértékben a kisebb gyakoriságokra érzékeny 1-NESS(30) disszimilitás esetében sem áll fenn. További tanulság, hogy a korcsoportokon belüli halállok diverzitás – mely egyféle öndisszimilitásnak tekinthető – és a korcsoportok közötti disszimilitás gyakran párhuzamosan változik (pozitívan korrelál). Ennek egyik lehetséges magyarázatát az előbbiekből vázoltuk. Vagyis a csoportok közötti disszimilitás változásai nagyrészt levezethetők a csoportokon belüli diverzitás változásaiból.

Azon kérdésre, hogy főként a domináns gyakoriságokat hangsúlyozó vagy pedig a többi gyakoriságra is érzékeny disszimilitási indexet alkalmazzunk-e, nem adható általánosan

érvényes válasz. Első pillanatban talán egyértelműen a kisebb gyakoriságokra is érzékeny index mellett foglalnánk állást, hiszen így megállapításaink a halálokok szélesebb körére alapozhatók. Másrészt viszont a vezető halálokokra támaszkodó indexek ugyan a halálokok szűk körére támaszkodnak, csak hogy ezen szűk halálóki kör a halálesetek igen nagy hányadát foglalja magában, így a vezető halálokokra vonatkozó megállapítások mögött is a halálesetek igen nagy hányada áll.

Végül is akkor járunk el helyesen, ha a két disszimilitási indextípust párhuzamosan alkalmazzuk. Megjegyzendő, hogy bizonyos esetekben az indexek eltérő tulajdonságaik ellenére is gyakran hasonlóan tudósítanak a disszimilitás változásairól. Példa lehet erre a keringési betegségek, férfiak csoport esete. Itt nem volt megállapítható karakterisztikus különbség az E és az $1-NESS(30)$ -indexek grafikonjai között.

Ami epidemiológiai jellegű megfigyeléseinket illeti, jellegzetes változásokat akkor tapasztaltunk, ha a disszimilitást a vezető halálokok aránystruktúráját hangsúlyozó E -indexszel vizsgáltuk. Beszámoltunk egyrészt arról, hogy az alsóbb szomszédos korcsoportpárok közötti halálóki disszimilitás általában nagyobb, mint a felső korcsoportpárok közötti eltérés. Ez következménye lehet a korcsoportokon belüli diverzitás csökkenésének.

Másik magyarázatként felmerül az, hogy az alsó korcsoportok közötti 10 éves életkori eltérés arányaiban sokkal nagyobb, mint ugyanezen eltérés a felső korcsoportoknál. Ennek a magyarázatnak azonban némileg ellentmond, hogy a disszimilitás csökkenése az $1-NESS(30)$ -indexszel mérve nem mutatható ki. Megállapítottuk azt is, hogy a halálóki disszimilitás csökkenése nem egyenletes, mert a 60. életév körül valamilyen hatásra átmenetileg különösen erős a csökkenés, és mindkét nem esetében lokális disszimilitási minimum alakul ki. Ez a jelenség is kapcsolatba hozható a korcsoporti diverzitás korábban leírt jellegzetes változásaival. Viszont azt a feltevést, hogy valamelyik korcsoportpárnál a halálóki disszimilitás átmenetileg kiugróan megnövekszik, eredményeink nem igazolták.

IRODALOM

- [1] *Gini, C.*: Variabilità e mutabilità. Studi Economico-Giuridici, Fac. Giurisprudenza Univ. Cagliari A III. Parte II. 1912. 3–159. old.
- [2] *Grassle, J. F. – Smith, W. K.*: A Similarity Measure Sensitive to the Contribution of Rare Species and its Use in Investigation of Variation in Marine Benthic Communities. *Oecologia*. 1976. évi 1. sz. 13–22. old.
- [3] *Izsák, J.*: Measuring the Secular Changes of the Concentration of Death Causes. *Genus*. 1986. évi 3–4. sz. 197–208. old.
- [4] *Izsák, J.*: Secular Changes of the Concentration of Neoplasm Death Causes in the Male Population of Some Countries. *Genus*. 1988. évi 3–4. sz. 119–130. old.
- [5] *Izsák, J.*: Numerical Experimentation on Diversity Curves Applied in Epidemiology. *Biométrie-Praximétrie*. 1989. évi 3. sz. 97–113. old.
- [6] *Izsák, J.*: Sensitivity Studies on Hurlbert's Indices of Diversity. *Biométrie-Praximétrie*. 1992. évi 2. sz. 101–114. old.
- [7] *Izsák, J. – Juhász-Nagy, P.*: Studies of Diversity Indices on Mortality Statistics. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis Eötvös. Sectio Biologica*. Budapest. 1984. 11–27. old.
- [8] *Izsák, J.*: Comparative Analysis of Death Cause Diversity Curves in Various Countries. *Genus*. 1993. évi 1–2. sz. 67–77. old.
- [9] *Krebs, Ch. J.*: Ecological Methodology. Chap. 9: Similarity Coefficients and Cluster Analysis. Harper Collins Publishers. New-York. 1989. 654 old.
- [10] *Magurran, A. E.*: Ecological Diversity and Its Measurement. Croom Helm. London–Sydney. 1988. 179 old.
- [11] *Morisita, M.*: Measuring of Interspecific Association and Similarity Between Communities. Kyushu University. Ser. E (Biol.) 65–80. old.
- [12] Mortality Statistics, Cause. Review of the Registrar General on Deaths by Cause, Sex and Age, in England and Wales 1979. Office of Population Censuses and Surveys. Table 2. London. HMSO. 1980.
- [13] *Podani János*: Bevezetés a többváltozós biológiai adatfeldtárás rejtelmeibe. (Kézirat.)
- [14] *Smith, W.*: ANOVA-like Similarity Analysis Using Expected Species Shared. *Biometrics*. 1989. évi 3. sz. 873–881. old.

TÁRGYSZÓ: Matematikai statisztika. Halálóki struktúra.

SUMMARY

Cause of death structure exhibits considerable changes with age. Calculating dissimilarity indices for pairs of five year age groups of a cause of death statistics, we obtain a picture on the age dependence of the scalarized structural changes. Some dissimilarity measures accentuate mainly the differences between case numbers in the range of dominant causes of death. Others are sensitive also to changes in smaller frequencies. The Euclidian distance E belongs to the first type, while members of the $1-NESS(m)$ dissimilarity index family belong to the second type, if the parameter m is large.

We performed calculations on causes of death statistics of some European countries. We found among others correlation between dissimilarity and diversity, decline of E dissimilarity with age and local minimum of E dissimilarity in a certain age interval.

According to our experience with the applied indices, we propose the parallel use of dissimilarity indices of both types.

FINNORSZÁG ÚTJA AZ EURÓPAI UNIÓBA*

BENET IVÁN

Magyarország az Európai Unió társult tagja, és – több volt szocialista országgal együtt – a teljes tagságra törekszik. A felkészülés folyamatában vagyunk, várjuk a csatlakozás részleteit tisztázó tárgyalássorozat kezdetét.

Úgy gondolom, hogy Finnország – amely 1995 óta teljes jogú tag – idevonatkozó tapasztalatainak megismerése és a belőle levonható tanulságok szerfelett hasznosak lehetnek számunkra. Ehhez próbálok hozzájárulni a finn nemzetgazdaság egészének elemzésével. Természetesen nagyon sok olyan tanulsága is van a finn csatlakozásnak, amely e tanulmányból teljesen kimaradt. Ezek közül különösen fontos a finn mezőgazdaság Európai Unióba való belépésének története és az ezzel kapcsolatos dilemmák, mellette és ellene szóló érvek stb. Ezeknek a kérdéseknek részletesebb tárgyalására egy másik tanulmányban kívánok visszatérni.

FINNORSZÁG ÉS A NEMZETKÖZI INTEGRÁCIÓ

Finnország 1917 decemberében nyerte el függetlenségét. Az azóta eltelt 8 évtized alatt az ország tiszteletet parancsoló fejlődést ért el. Finnország ma már a gazdaságilag legfejlettebb országok csoportjába tartozik, és 1994-ben, az Európai Unióba való belépése előtt, gazdasági fejlettségi színvonala közel állott az európai unióbeli átlaghoz.

Az eredmények elérésében kétségkívül számos tényező játszott szerepet, melyek közül csupán a legfontosabbakat emelem ki:

- Finnország a második világháború után nemzetgazdaságát a piacgazdaság feltételei közepette működtette;
- a finn gazdaság alapvetően magántulajdonra épült;
- Finnország aktív és pozitív politikai szerepe nagy személyiségekhez kötődő;¹
- a törekvés a nemzetközi integrációra a finn gazdaságpolitikának egyik alappillére.

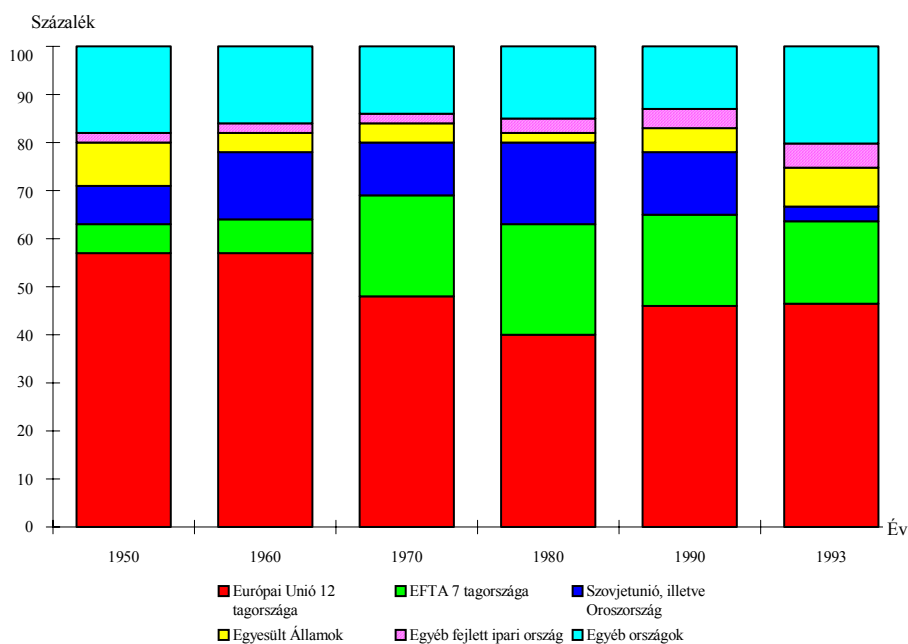
Miután az ENSZ tagja lett, annak érdekében, hogy gazdasági fejlődését felgyorsítsa és nemzetközi integrációval alátámassza, Finnország is csatlakozott 1955-ben az Északi Kooperációhoz. Amikor 1960-ban az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (European

* A tanulmány az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások (OKTK) támogatásával az 1.sz. főirány keretében, 1011/95 számon készült.

¹ Anélkül, hogy a teljességre törekedhetnénk, megemlítem *C. G. Mannerheim* marsallt, *J. K. Paasikivi* és *U. K. Kekkonen* köztársasági elnököket, akik nemcsak egyéniségükkel, hanem politikai tevékenységükkel is beírták magukat a finn történelembe.

Free Trade Association – EFTA) megalakult, Finnország kifejezte óhaját a szorosabb kooperációra ezzel az egyesüléssel. A tárgyalások 1961 februárjában megindultak, és még ebben az évben elvezettek az EFTA-országok és a Finn Köztársaság közötti megállapodáshoz, amely 1961. június 26-án lépett életbe. Ennek értelmében Finnország társult tagjává vált az EFTA-nak, és ez a társult tagsági viszonya egészen 1986. január 1-jéig fennállott, amikor is az ország teljes jogú tagságot kapott. Az EFTA-országok az egymás közötti kereskedelmet liberalizálták, legalábbis a kereskedelmi árucsoportok jelentős részében. Az EFTA-ba való belépés kézzelfogható eredményeket hozott a finn külkereskedelemben. Erről tájékoztat az 1. ábra, mely jól mutatja a finn külkereskedelem országcsoportok szerinti szerkezetét. Míg 1950-ben és 1960-ban az EFTA-országokkal folytatott kereskedelem aránya csupán 8, illetve 15 százalékot tett ki, addig 1970-ben már elérte a 25 százalékot.

1. ábra. Finnország exportja országcsoportok szerint

Forrás: [10].

1972-ben az EFTA-országok és az Európai Gazdasági Közösség (EGK) szorosabbra fűzték kapcsolataikat. Az erről szóló megállapodás a kereskedelmet liberalizálta és több területen is erősítette az EFTA és az Európai Gazdasági Közösség közötti kooperációt. A megállapodás után 1973-ban Finnország is mint az EFTA társult tagja Együttműködési Megállapodást írt alá az Európai Gazdasági Közösséggel, amely az ipari termékek kereskedelmét nagymértékben liberalizálta, a vámtételeket, az adminisztratív kereskedelmi korlátokat csökkentette, illetve megszüntette a szerződő felek között. [3] Ez a megállá-

podás célul tűzte ki, hogy az egymás közötti kereskedelem bővülésével elősegítse a gazdasági kapcsolatok harmonikus fejlődését, ezzel ösztönözve Finnországban és a Közösségben a gazdasági tevékenység fellendülését, az élet- és a foglalkoztatási feltételek javítását és a hatékonyság növelését, valamint erősítse a pénzügyi stabilitást. További cél volt, hogy tisztességes feltételeket teremtsen a kereskedelmi verseny számára a két fél között, illetve a kereskedelmi korlátok eltörlésével járuljon hozzá a világkerkedelem bővüléséhez, harmonikus fejlődéséhez. A megállapodás az importliberalizálás érdekében a 3. cikkelyben kimondja, hogy új importvédővámok bevezetésétől a szerződő felek eltekintenek, és a jelenlegi importvédővámokat fokozatosan el kell törölni a következő menetrend szerint: 1973. április 1-jén a vámokat 80 százalékra csökkentik, és 1974., 1975., 1976. január 1-jétől és 1977. július 1-jétől négy lépcsőben további, egyaránt 20 százalékos, vámmérséklést fognak életbe léptetni. A 6. cikkely pedig kimondja, hogy a megállapodás érvénybelépésétől kezdve sem Finnország, sem a Közösség nem vezethet be olyan piacvédelmi intézkedéseket, amelyeknek a hatása azonos az importvédővámokéval. Sőt, e cikkely 3. pontja arról is intézkedik, hogy a jelenleg meglévő ilyen korlátozó intézkedéseket a következő menetrendnek megfelelően el kell törölni: legkésőbb 1974. január 1-jéig minden ilyen kereskedelmet korlátozó tételt az 1972. január 1-jei szint 60 százalékára kell csökkenteni, valamint további három lépcsőben egyenként 20–20 százalékkal kell csökkenteni 1975. és 1976. január 1-jén, valamint 1977. július 1-jén.

A megállapodás bizonyos cikkelyei a mezőgazdasági és a halászati kooperáció elősegítéséről is szóltak, lényegében véve azonban azt mondhatjuk, hogy az 1973-as megállapodás – bár lépés volt a liberalizáció és a szorosabb együttműködés irányába – a mezőgazdaságot és a halászatot alig érintette.

Az 1973 utáni időszakban is tovább folytak a munkálatok és a tárgyalások az Európai Közösség és az EFTA-országok közötti kapcsolatok még harmonikusabbá tétele, a kooperáció, az együttműködés továbbfejlesztése érdekében. Ezeknek az erőfeszítéseknek eredményeként jutott el 1984 áprilisában a két nemzetközi szervezet a Luxemburgi Proklamációig [4], amely lefektette a két fél közötti kooperáció elmélyítésének és kiterjesztésének stratégiai elveit. A tárgyalások elvezettek 1992 májusban az – EFTA-államok és az Európai Közösség által Oportóban aláírt – Európai Gazdasági Térségről (European Economic Area – EEA) kötött megállapodáshoz.[2] Ennek értelmében az EFTA-államok egészen közel kerültek az Európai Közösséghez. E megállapodás ugyanis egyrészt tovább liberalizálta a kereskedelmet, másrészt lehetővé tette a munkaerő és a tőke, azaz a főbb termelési tényezők egymás országaiban való szabad mozgását. A mezőgazdaság azonban ebből a megállapodásból is lényegében véve kimaradt, a liberalizálás ugyanis nem terjedt ki a mezőgazdasági termékek kereskedelmére. Ekkor Finnország kétoldalú egyezményt kötött az Európai Közösséggel, amelyben bizonyos mezőgazdasági termékek egymás közötti kereskedelmét szerény mértékben megkönnyítették. Az Európai Közösség és az EFTA-államok közötti megállapodás 1994-ben, Finnországnak az Európai Unióba való belépése előtti évben lépett életbe.

A CSATLAKOZÁS

A nagy világpolitikai változások következtében Finnországnak az Európai Közösségbe belépése elől elhárultak az akadályok. Így ekkor maguknak a finneknek kellett mér-

legre tenniük a teljes tagság várható előnyeit és hátrányait. 1992. március 18-án *Mauno Koivistö*, a Finn Köztársaság elnöke és *Esko Aho* miniszterelnök benyújtották a Finn Köztársaság teljes jogú tagság iránti kérelmét az Európai Közösséghez. A kérelem kiterjedt az Európai Gazdasági Közösségre, az Európai Szén és Acél Közösségre és az Európai Atomenergia Közösségre. A csatlakozás részleteit tisztázni és rögzíteni hivatott kétoldalú tárgyalássorozat 1993 tavaszán kezdődött és 1994 tavaszán sikeresen be is fejeződött. Az 1994 októberében tartott referendummal eldőlt a kérdés, Finnország lakossága 57:43 arányban demokratikus alapon „beszavazta” az országot az Európai Unió tagjai sorába. Ez minden bizonnyal a XX. századi finn történelem legnagyobb vagy egyik legnagyobb horderejű döntése volt. A referendum világosan mutatja, hogy a finn társadalom nem volt egységes az Európai Unióba való belépést illetően. Sőt talán nem túlzás azt állítani, hogy az ország, illetve a lakosság ebben a fontos kérdésben kettészakadt. A két tábor, illetve a „két Finnország” (a vidéki agrár és a városi) gondolkodásmódja e fontos kérdés megítélésében nagyon eltért egymástól, és a jelek szerint ez a különbség mind a mai napig fennmaradt.

A referendum során a finn vidék szinte egységesen az európai uniós tagság ellen szavazott. Az „igen”-nel szavazók elsősorban Finnország déli, dél-nyugati részéről kerültek ki, ahol a városi lakosság aránya magas, és ahol a legfontosabb kutatóműhelyek, szellemi központok, valamint innovációs központok és vállalatok, vállalkozások tevékenykednek.

Az EU-beli tagság várható hatásai nagyon megosztották a finn közvéleményt. A legfontosabbnak vélt területekre gyakorolt hatásokról a finnek állásfoglalása a következő volt. (Lásd a 2. ábrát.)

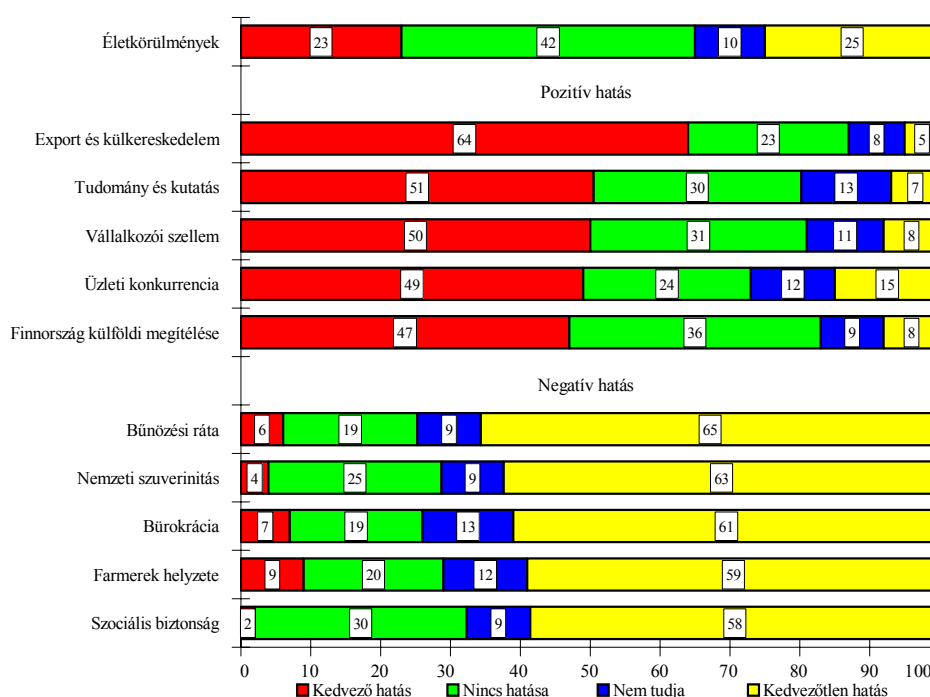
A közvélemény-kutatás során megkérdezett finneknek közel kétharmada vélte úgy, hogy a belépésnek nagyon kedvező hatása lesz az ország külkereskedelmére az exportnövekedés révén, és a megkérdezetteknek a többsége gondolta azt, hogy kedvező hatást fog gyakorolni a tudományos és kutatói életre, a vállalkozói tevékenységre, javítani, erősíteni fogja az üzleti életben a versenyt, és hozzájárul az ország külföldi megítélésének javulásához. Így foglalhatók össze a legfontosabb kedvező hatások. Ezzel szemben a kedvezőtlen hatások a következőkben foglalhatók össze. A finneknek közel kétharmada vélte úgy, hogy az EU-beli tagság a közbiztonságot jelentősen rontani fogja. A megkérdezetteknek közel kétharmada a nemzeti szuverenitás csorbulásától tartott, és a bürokrácia növekedésével is számolt. Ami pedig az EU-tagságnak a farmerekre gyakorolt hatását illeti, közel 60 százalék vélte úgy, hogy romlani és csak 9 százalék vélte úgy, hogy javulni fog a finn farmerek pozíciója. A finnek többsége a szociális biztonságát is féltette az EU-beli tagságtól. Ha a legjelentősebb kérdésre adott válaszokat nézzük, azaz az EU-tagság várható hatását az életfeltételekre, akkor a megkérdezetteknek csak 23 százaléka vélte úgy, hogy a belépés kedvezően fog hatni az életfeltételekre, és 25 százaléku számított kedvezőtlen hatásra. Ez is mutatja, hogy mi van az 57 százalék „igen” és a 43 százalék „nem” között.

Célszerű utalnunk a referendum egy másik aspektusára is, ami gazdagítja a finn társadalom gondolkodásáról nyert eddigi képet. A finn lakosság 47 százaléka azzal számolt, hogy az EU-ba való belépés ugyan valószínűsíthetően nehéz időket jelent majd az országnak, azonban az EU-n kívül még nehezebbé válna az élet. Ezt az álláspontot a lakoságnak csupán 32 százaléka nem osztotta. Ebben a kérdésben érdemes külön utalni az egyetemi végzettségűek álláspontjára: 59 százaléku szerint könnyebb lesz az élet az

EU-n belül és a legfelső menedzserek 61 százaléka szerint az EU-ba való belépés józan szükségszerűség. A munkásoknak nagyon heterogén a véleménye: 37 százalékuk érezte úgy, hogy jobb lesz az élet az EU-n belül, 38 százalékuk pedig úgy gondolta, hogy jobb lenne kívül maradni. A lakosságot igennel és nemmel szavazókra osztva, az igennel szavazók 90 százaléka a belépést józan szükségszerűségnek, a nemmel szavazók 70 százaléka a kívül maradást célszerűnek vélte. Ez az eddigi képet valamelyest ugyancsak gazdagítja.

2. ábra. Az EU-tagság várható hatásai

Forrás: [10].

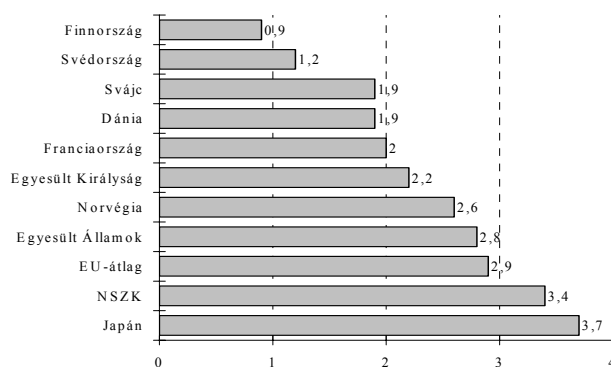
Végezetül az elvégzett vizsgálatoknak még egy aspektusára utalunk. Ez pedig a nemzeti érzés és annak változása a Luxemburgi Proklamációtól (1984) 1994 őszéig. Ebben az évtizedben a nemzetközi integráció továbbfejlesztéseinek kérdései központi helyet foglaltak el a finn belpolitikában. 1984 őszén a megkérdezetteknek 71 százaléka úgy vélte, hogy finnek lenni megtiszteltetés, privilégium, és nagyon boldoggá teszi őt finn nemzetisége. 1994 őszén viszont már csak 38 százalékuknak volt ez a véleménye.

Ha tehát arra keressük a választ, hogy milyen Finnország lépett be az EU-ba, az eddigi alapján azt válaszolhatjuk, hogy egy erősen megosztott Finnország. Az EU-tagság ügye két részre osztotta a lakosságot.

A finn gazdaság az EU-tagság előtt

Finnország gazdaságának évi átlagos növekedése csupán 0,9 százalékot tett ki, ugyanakkor az EU-átlag 2,9 százalékos volt. Tehát nagyon lényeges a különbség az EU és Finnország között még akkor is, ha a két adat nem teljesen összehasonlítható, mivel az EU adata az 1983–1991. évekre vonatkozik. Igaz, a finn növekedés viszonylagos lassúsága akkor is, ha Franciaországgal, az Egyesült Királysággal, Norvégiával vagy Német Szövetségi Köztársasággal (NSZK), illetve Japánnal hasonlítjuk össze. (Lásd a 3. ábrát.) Ezekben az országokban az évi átlagos növekedési ütem többszöröse volt a finnországi növekedésnek.

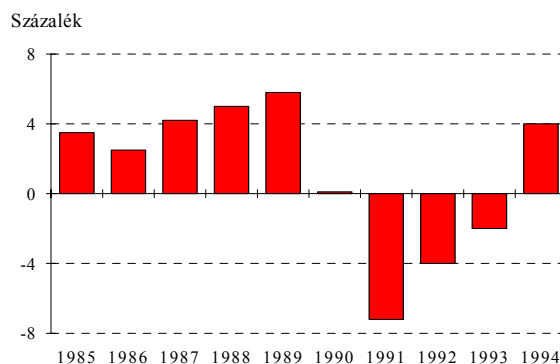
3. ábra. A GDP évi átlagos növekedése

Forrás: [10].

A finn növekedést a 4. ábra GDP-adatai alapján kissé részletesebben is vizsgálhatjuk.

4. ábra. A GDP évi növekedése 1990. évi árakon számolva

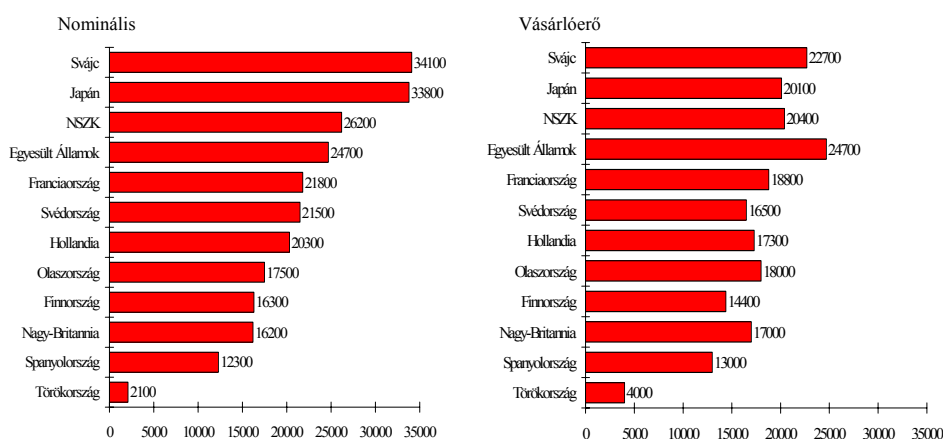
Forrás: [11].

Egészen 1989-ig bezárólag Finnország gazdasága erőteljesen növekedett, az 1991–1993. években pedig jelentős visszaesés következett be. Tehát az említett viszonylag

alacsony évi átlagos növekedési ütem döntően az 1990–1993. évekre vezethető vissza. Különösen nagy volt a visszaesés 1991-ben, amikor 7 százalékkal csökkent a GDP, és 1992-ben, amikor 4 százalékos volt a csökkenés. Az EU-ba való belépés időzítése 1995. január 1-jére kifejezetten szerencsés döntés volt, mivel a finn gazdaság 1993 után túljutott a recesszió, és 1994-ben már 4 százalékos GDP-növekedést ért el.

A gazdasági fejlettségi színvonalát az egy főre jutó GDP alapján is vizsgálhatjuk.

5. ábra. Az egy főre jutó GDP nominálisan és vásárlóerő-paritással korrigálva, dollárban, 1996

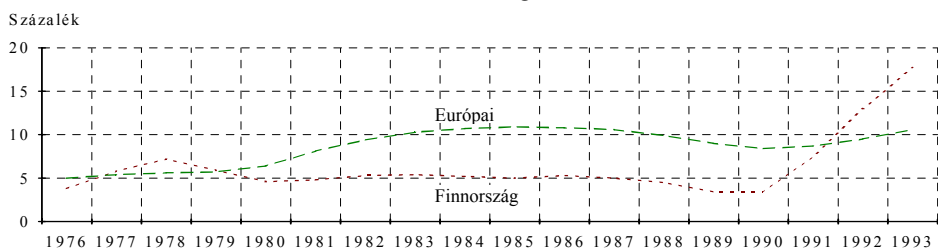

Forrás: [10].

Az egy főre jutó GDP alapján 1993-ban – a finnországi recesszió utolsó évében – a finn gazdaság teljesítménye elmaradt ugyan a hollandétól, a svéd-, a francia-, különösen pedig a nyugat-németországitól (lásd az 5. ábrát), de Finnország így is a legfejlettebb országok csoportjához tartozik. Ez a tény nagyrészt megmagyarázza azt, hogy az 1992 márciusában benyújtott finn tagfelvételi kérelmet miért bírálták el olyan gyorsan Brüsszelben, és a csatlakozási tárgyalások miért hoztak rövid idő alatt olyan eredményt, hogy már 1995. január 1-jével beléphetett az ország az EU-ba. Arról van szó, hogy mint fejlett ország, Finnország az Unióban nettó befizetőként jelenik meg.

A finn nemzetgazdaságnak további jellemzőjét világítja meg a 6. ábra, amely a munkanélküliségi rátának az alakulását mutatja be.

6. ábra. A munkanélküliségi ráta alakulása

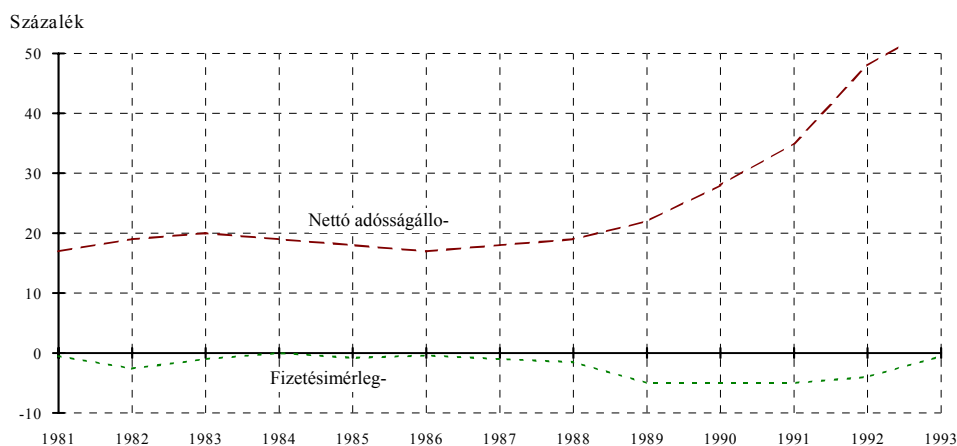

Forrás: [10].

Az 1990 és 1993 közötti időszakban, a recesszió éveiben a finn nemzetgazdaságban a foglalkoztatottak száma 2,5 millió főről csaknem 2 millió főre csökkent, ugyanakkor a munkanélküliségi ráta közel 20 százalékra emelkedett az 1990 eleji 2–3 százalékról. Mindez azt mutatja, hogy a recessziót átvészelő, de magas munkanélküliségi rátával élni kénytelen ország csatlakozott az EU-hoz 1995. január 1-jén.

A finn nemzetgazdaság további fontos jellemzőjére mutat rá a 7. ábra, amely a külső adósság és a fizetési mérleg arányának alakulását szemlélteti.

7. ábra. A fizetési mérleg és a külső adósságállomány alakulása a finn GDP százalékában

Forrás: [10].

Körülbelül 1986-tól kezdődően a nettó adósságállomány Finnországban növekedett, és a GDP-hez viszonyított aránya 1992-ben már elérte az 50, 1993-ban pedig az 53 százalékot. Mindez azt mutatja, hogy egy viszonylag eladósodott ország lépett be az EU-ba.

Tekintettel fontosságukra, a következő táblában bemutatjuk az ország kereskedelmi, illetve fizetési mérlegének fontosabb adatait.

Finnország fizetési mérlege 1981 óta deficit. A deficit viszonylag kis összegű volt 1986-ig, 1989-től 1992-ig viszont igen nagy volt. Ebben a négy évben a deficit összege elérte a 100 milliárd finn márkát (évente a 22–27 milliárdot), miközben 1981 és 1987 között az évi hiány csupán 2 és 7 milliárd finn marka között mozgott. 1994-ben és 1995-ben a fizetési mérleg egyenlege már pozitívra váltott, a GDP-nek 1–2 százalékát tette ki a fizetési mérleg aktívuma, s mindez hozzájárult ahhoz, hogy az ország nettó adósságállománya a GDP 40 százalékára essen vissza.

A finn nemzetgazdaság fejlődése szempontjából stratégiai jelentősége van az ország exportképessége alakulásának. A belépést támogatók egyik fő érve az EU-tagság mellett, hogy az Unión belül a nagy egységes európai piacon az exportképes finn vállalatok minden bizonnyal többletpiacot fognak nyerni. A legutóbbi 3 évtized alatt a finn export ágazati struktúrája lényegesen módosult. 1960-ban a kohászat és a gépipar jelentősége viszonylag elenyésző, minthogy 15 százalékos volt az exportstruktúrán belül, 1993-ra viszont már 45 százalékra emelkedett, s az export legjelentősebb ágazatává vált. 1960-

ban a papír- és fafeldolgozó ipar együttes aránya 70 százalékot tett ki, 1993-ban, a belépés előtt már csak 36 százalékot. Így is a papír- és fafeldolgozó ipari ágazat a második legnagyobb exportágazata a finn nemzetgazdaságnak. Ezt a megállapítást ki kell egészíteni két megjegyzéssel. Az egyik, hogy a gépiparon belül is nagyon jelentős az erdészeti szektor szerepe, ugyanis a fafeldolgozás és papírgyártás finn gépipari háttere világszínvonalú, és ezek a technikák, géptípusok a finn exportnak nagyon jelentős tételei, ami az erdészeti szektor közvetett hatásának tekinthető. A másik megjegyzés pedig arra vonatkozik, hogy ha a finn nemzetgazdaság nettó exportjának struktúráját vizsgáljuk, akkor az alacsony importigény miatt az erdészeti szektor részesedése 40 százalékra vagy a fölé emelkedik, miközben a kohászati és a gépipari ágazatok aránya valamelyest csökken.

Finnország kereskedelmi és fizetési mérlege

Év	Kereskedelmi	Szolgáltatási	Transzfer-	Fizetési
	mérleg egyenlege (millió finn márka)			
1981	-1,8	4,9	-5,3	-2,2
1982	-2,6	4,7	-6,8	-4,7
1983	-2,8	4,1	-7,7	-6,3
1984	5,5	2,6	-8,2	-0,2
1985	1,7	1,6	-8,1	-4,8
1986	4,3	1,4	-9,4	-3,6
1987	2,0	0,3	-9,8	-7,5
1988	0,1	-1,2	-10,2	-11,3
1989	-6,1	-3,2	-15,6	-24,9
1990	-2,2	-5,6	-18,7	-26,5
1991	4,8	-7,9	-23,6	-26,7
1992	12,6	-6,2	-28,4	-22,0
1993*	31,0	-4,9	-30,8	-4,7

* Előzetes adat.

Forrás: [10]

A finn gazdaság röviden felsorolt jellemzői nagyrészt érthetővé teszik, hogy miért igényelt igen rövid időt a finn csatlakozási kérelem elbírálása.

Mint láttuk, a finn közvéleményt nagyon megosztotta a csatlakozás ügye. Az eddigien kívül még egy fontos tényre szeretnék utalni. Nevezetesen arra, hogy az egyszerű finn állampolgár számára is vonzó volt az ígéret, hogy a belépés után Finnországban az élelmiszerek kiskereskedelmi és piaci árai jelentősen csökkenni fognak. Ez az előrejelzés nem lebecsülendő hatást gyakorolt a finn városi lakosokra, és növelte az „igen”-nel szavazók táborát. Ugyanakkor az egész csatlakozásnak az egyik legkényesebb pontja a finn mezőgazdaságnak az ügye. Mint már említettem, ez olyan nagy horderejű kérdés, hogy külön tanulmányban célszerű vele foglalkozni.

A FINN CSATLAKOZÁS NÉHÁNY TANULSÁGA

Vázlatosan áttekintettük Finnország útját az Európai Unióba való belépésig. Láthatuk az ország csatlakozáshoz vezető útjának főbb állomásait, az 1995 előtti finn nemzetgazdaság fontos jellemzőit. Befejezésül megkísérlem a tanulságokat megfogalmazni.

1. Finnország csupán 1917 decemberében nyerte el függetlenségét, és az azóta eltelt 8 évtized alatt tiszteletet parancsoló fejlődést ért el. Az Európai Unióba való belépéskor az ország általános gazdasági fejlettségi színvonala közel áll az Unió átlagos fejlettségi színvonalához. Ezt a tényt aligha lehet túlértékelnünk. Hiszen ne feledjük el, hogy a nyolc évtized alatt a finn nemzetet kudarcok is érték, veszteségeket is szenvedett, de mindig sikerült talpra állnia. A sikerek egyik titka az, hogy a finn politika, illetve gazdaságpolitika idejekorán felismerte a nemzetközi integráció fontosságát. Így a háború befejezése után, már 1955-ben, Finnország belépett az úgynevezett Északi Kooperációba, majd 1961-ben az EFTA-országokkal kötött társult tagsági megállapodást, amely 1986-ban átalakult teljes tagsággá. Az Európai Közösséggel való társulás első lépését tulajdonképpen 1973-ban tették meg, amikor az EFTA-országok megállapodást kötöttek az Európai Gazdasági Közösséggel. Ezt Finnország is megtette. Ez a megállapodás már közelebb vitte a finn vállalatokat, a finn nemzetgazdaságot az Európai Közösség vállalataihoz, illetve gazdaságához, mivel a kereskedelmi korlátok leépítését, az egymással való külkereskedelem egyre szabadabbá tételét tette lehetővé. A még szorosabb kapcsolatnak a gondolata végig foglalkoztatta a finn közvéleményt 1973 után, és ez 1984-ben a Luxemburgi Proklamációval újabb lendületet kapott. Ennek eredményeként hosszas tárgyalások után 1992-ben sikerült megállapodni az Európai Gazdasági Térség létrehozásáról. Ez a Megállapodás 1994-ben lépett életbe, és ezzel Finnország szinte már az Európai Közösség tagjává, csaknem az egységes európai piac részévé vált mezőgazdasága kivételével. Maga az Európai Unióba való belépés jelentős mértékben politikai tényezőkkel függ össze. A Szovjetunió megszűnése, a bekövetkezett lényeges világpolitikai változások lehetővé tették a finn aktív semlegességnek olyan értelmezését, amelytől nem idegen az európai unióbeli teljes tagság.

A csatlakozni kívánó Magyarország számára az egyik fontos tanulság, hogy Finnországnak integrációs kapcsolatai az Európai Unióval, az Európai Közösséggel, illetve az Európai Gazdasági Közösséggel legalább két évtizedes felkészülési lehetőséget adtak a későbbi teljes jogú tagság elnyerésére.

2. Nemzetgazdasági szinten vizsgálva a kérdést, ki kell emelni, hogy a finn ipar felkészült az Európai Közösséghez való csatlakozásra, és a finn ipar jelentős része versenyképes az egységes nagy európai piacon. Nagyon fontos a magyar gazdaságpolitika formálói számára az a tény, hogy Finnország olyan struktúrájú iparral lépett be az Európai Unióba, amelynek több húzóágazata van, mégpedig olyan, amely csúcstechnológiát testesít meg és speciális minőségű termékek kibocsátására képes. A finn nemzetgazdaság exportstruktúráját vizsgálva láthatjuk, hogy a természeti erőforrások hasznosításának milyen nagy szerepe van a finn nemzetgazdaságban. Ugyanis az erdészeti szektor a mai Finnországban is a nemzetgazdaság egyik alappillére. Finnország természeti adottságai – magas erdősültségi foka – ezen a területen kiváló. Ez önmagában azonban még kevés volna, de erre a jelentős hazai nyersanyagbázisra világszínvonalú fafeldolgozó, papír- és cellulózipar épül. Ez magyarázza, hogy a finn összexporton belül az erdészeti szektor részesedése jelenleg is 30 százalék körüli. Az erdészeti szektornak nagyon kicsi az importigénye, így a vertikum összexportjából levonva az ahhoz szükséges importot a finn erdészeti szektor a nettó összexportnak körülbelül 40 százalékát adja. Az elmondottakhoz hozzá kell tenni a kohászatot és a gépipart is, amelynek bizonyos ágai kifejezetten exportképesek, és ez az a vertikum, amely a finn összexporton belül vezető helyet foglal

el. Ez a vertikum azonban importigényes, de itt is találhatunk csúcstechnológiát és extra minőségű termékeket, amelyeknek meghatározó szerepük van a nemzetgazdaságon belül. (Többek között ilyen a Nokia cég a hírközlés területén.) A finn csatlakozási kérelemnek ilyen gyors – tulajdonképpen két év alatti – elbírálása azzal is magyarázható, hogy Finnország az Európai Unióban, fejlettségi szintje következtében, nettó befizető ország lesz. A gyors elbírálást az is lehetővé tette, hogy a teljes jogú tagsághoz szükséges három alapvető feltétel tekintetében is Finnország meglehetősen jól állott. E három alapvető feltétel az ország demokratikus rendje, az emberi jogok tiszteletben tartása, az erre való hajlandóság, valamint képesség az Európai Közösség rendszerének adaptálására.

Az elmondottak két következtetés levonását teszik lehetővé Magyarország számára. Az egyik az, hogy mennyiben lehet sikeres a magyar csatlakozás, ha a magyar iparon belül nincsenek igazi Góliátok, a magyar iparnak nincsen ütőereje? A másik a mezőgazdaság, illetve az agrárium fontos nemzetgazdasági szerepe. A finn erdészeti szektorról megállapítottak el kell hogy gondolkodtassanak bennünket a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar jövőjéről.

3. A finn felvételi kérelmet elbíráló Európai Közösség Bizottsága megállapította a kérelem értékelésekor, hogy az 1980-as évek végétől kezdődően Finnország súlyos válságba került, amely jóval súlyosabb volt a szokásos ciklikus visszaesésnél. A munkanélküliségi ráta megközelítette a 20 százalékot, és az ország külső eladósodottsága magas volt. E problémák, együtt járva az életszínvonal csökkenésével, kétségkívül felszínre hoztak és felerősítettek több társadalmi feszültséget. Az Európai Közösségbe való belépés ügye kezdettől fogva megosztotta a finn társadalmat. Az 1994 októberében megtartott referendum pedig világossá tette a társadalmi konszenzus hiányát. Az agráriumban tevékenykedők nagy része a belépés ellen voksolt. Ezek közé nemcsak a farmerek tartoztak, hanem a mezőgazdasággal kapcsolatban állók, a nemzetgazdaság különböző területein dolgozók – beleértve a szellemi életben tevékenykedő agrárértelmiséget – is. Valószínűleg helytálló az a megállapítás, hogy az Európai Közösségbe való belépés ügye kettészakította Finnország lakosságát és ezt sokan elég súlyos jellemzőként említették, illetve tartják számon. Az első év tapasztalatai szerint a kettéosztottság 1995 végén is fennállt.

Magyarországon is nagy viták vannak e kérdésről, ezért világosan mérlegre kell tenni és a közvélemény előtt fel kell tárnai a belépés várható kedvező és kedvezőtlen hatásait. Az esetleges magyar csatlakozásnak is lesznek nyertesei és vesztesei egyaránt.

IRODALOM

- [1] Accession Treaty and Outline of the Act of Accession. (Final). Brussels. 1994. április 12.
- [2] Agreement on the European Economic Area. Council of the European Communities. Brussels–Luxemburg. 1992. 784 old.
- [3] Collection of the Agreements concluded by the European Communities. Volume 2. Bilateral agreements. EEC - Europe. 1958–1975. European Communities.
- [4] Commission of the European Communities: Relations between the European Community and the EFTA countries: Implementation of the Luxembourg Declaration. Documents. COM. (86) 298 final.
- [5] The European Union 1996 and Finland. Centre for Finnish Business and Policy Studies. Helsinki. 1995. 49 old.
- [6] The Finnish Economy 1995/1. The Research Institute of the Finnish Economy. Helsinki. 1995. 94 old.
- [7] The Finnish Economy 1996/2. The Research Institute of the Finnish Economy. Helsinki. 1996. 75 old.
- [8] Finnish EU opinion. Autumn 1994. Centre for Finnish Business and Policy Studies. Helsinki. 1994. 48 old.
- [9] The Finns and Their Society. (A National Survey of Opinions and Attitudes 1995.) Centre for Finnish Business and Policy Studies. Helsinki. 1995. 26 old.
- [10] Indicators of the Finnish Society 1994/95. Centre for Finnish Business and Policy Studies. Helsinki. 47 old.

- [11] *Kettunen, L.*: The Finnish Agriculture in 1994. Maatalouden Taloudellinen Tutkimuslaitos. Helsinki. 1995. 78 old.
[12] The Soviet Union, Eastern Europe and Finland. VATT Discussion papers. 8.Helsinki.1991.
[13] Statistical Yearbook of Finland 1994. Helsinki. Tilastokeskus. Gummerus Kirjapain Oy. Jyväskylä. 1996. 661 old.
[14] The World Bank Atlas. 1994. The World Bank. Washington D.C., 1993. 36 old.

TÁRGYSZÓ: Nemzetközi statisztika. Gazdasági helyzet. Európai integráció.

SUMMARY

Finnish policy made continuous efforts to join international trade and integration during the half century after World War II. Integration between EEC and Finland can be derived from 1973 when the two parties signed a Co-operation Agreement.

At the referendum, held in October 1994, 57 per cent of the population voted yes, while 43 per cent no for joining. It was one of the most important decisions of Finnish history in the 20th century. The country actually joined EU 1 January 1995.

Finnish national economy had more than two decades for the preparations to EU membership. It is important to know that there are pulling branches in Finnish industry, involving high-technology. Emphasize should be given also to the fact that the utilization of natural resources plays a significant role in Finnish economy. The share of forestry sector comes to some 30 per cent in exports, while on the other hand it comes to some 40 per cent in net exports.

ÍRORSZÁG – A KELTA „KISTIGRIS”?

NÉMEDI-VARGA SZILVIA

A függetlenné válása óta eltelt 75 évben Írország jelentős változásokon ment át, főként az 1980-as és 1990-es éveket nevezik egyes elemzők „aranykornak”. Az ország gazdaságát vizsgálva a statisztikai adatok alapján akár azt is kérdezhetnénk, hogy ez a kis szigetország nem nevezhető-e Európa nyugati peremé „kistigrisnek”. Az 1987 óta tartó gazdasági növekedés hátterét vizsgálva érdemes elmélkedni azon, hogy valós vagy csak látszat gazdasági fejlődés következett-e be. Úgy gondolom, ha az előbbi a helytálló, akkor az átalakulás előremutató, ha viszont a második feltételezés bizonyosodik be, akkor a „kistigris” megnevezés nem jogos.

Írország sikeres gazdasági szereplését elsősorban exportja növekedésének köszönheti. Az ipari export alakulása viszont a külföldi tulajdonú, transznacionális vállalatoktól függ. Ezek a vállalatok az ipar nagy részét uralják, ugyanis az ipari kibocsátás közel háromnegyedét biztosítják. A transznacionális vállalatok írországi leányvállalatai exportjának növelését főként a transzferárak alkalmazásának jótékony hatása ösztönözte. Ezt mutatja az is, hogy ezen vállalatok egy alkalmazottra jutó kibocsátása és forgalma sokkal nagyobb, mint más ír vállalatoké. (A transzferárak alkalmazásának célja a helyi adótörvények, a profitrepatriálási lehetőségek kihasználása és egyéb előnyök megszerzése.)

A leírtak alapján az ír gazdasági növekedés nagy hányada csupán könyveléstechnikai trükk, és nem az ír munkások erőfeszítésének eredménye. Ez azt is jelenti, hogy a transznacionális vállalatok látszateredményei miatt a statisztikai eredmények hamis képet festenek az országról, mert például a fizetési mérleg eredményei túlértékelt képet mutatnak.

Azt, hogy az ír gazdaság növekedésének egy része látszateredmény, az alábbi tényezők igazolják:

- 1987 óta a gazdasági növekedés fő tényezője az export növekedése volt;
- az exportnövekedés döntő mértékben a multinacionális vállalatok exportnövekedéséből adódott;
- nagyrészt 3 ágazatnak volt köszönhető az export növekedése.

E három tényezőre támaszkodva kívánok reális képet kialakítani Írország jelenlegi gazdasági helyzetéről. Mégpedig azért, hogy a statisztikai adatok mögött húzódó folyamatokra felhívjam a figyelmet, s így árnyaltabbá tegyem az írországi eredményeket.

A külföldi beruházások szerepe az ír gazdaságban

A külföldi beruházások az 1960-as évek végétől kezdtek egyre jelentősebbé válni, és szerepük az EK-csatlakozás után tovább nőtt. A külföldi vállalatoknak az ír gazdaságban betöltött helyét, szerepét és jelentőségét megvilágítják a következő adatok.

1. tábla

A foglalkoztatás az ír és a külföldi tulajdonú vállalatoknál

Év	Az összes foglalkoztatott	A külföldi és az ír vállalatok foglalkoztatottjai		A külföldi részesedés (százalék)
		A külföldi vállalatok foglalkoztatottjai	Az ír vállalatok foglalkoztatottjai	
1973	218 729	68 511	150 218	31,3
1978	233 381	82 459	150 922	35,3
1983	223 295	87 632	135 663	39,2
1988	204 184	85 851	118 333	42,0
1973–1988	-6,6	Változás (százalék)		-
		+25,3	-21,2	

Forrás: itt és a 2–3. táblánál Irish Development Authority (IDA) Employment Surveys. 1988.

Az 1970–1980-as években az összfoglalkoztatottság csökkent, de a külföldi vállalatok folyamatosan növelték alkalmazottaik számát, míg az ír vállalatok mintegy 32 000 főt bocsátottak el.

2. tábla

A foglalkoztatás és a külföldi részesedés szektoronként, 1988-ban

Ágazat	A foglalkoztatottak		Külföldi részesedés (százalék)
	száma (fő)	megoszlása (százalék)	
Élelmiszeripar	40 566	19,9	19,0*
Szesz- és dohányipar	8 425	4,1	68,3
Textilipar	10 531	5,2	66,4
Ruha- és cipőipar	14 803	7,2	33,1*
Fa- és bútortipar	9 148	4,5	8,2*
Papír- és nyomdaipar	13 677	6,7	14,9*
Vegyipar	13 434	6,6	74,1
Félfémes anyagok bányászata	11 529	5,6	29,4*
Gépipar	60 317	29,5	58,4
Vegyés feldolgozóipar	11 742	5,8	47,2
Bányászat	1 847	0,9	1,4
Nem ipari szolgáltatás	8 165	4,0	43,5*
<i>Összesen</i>	<i>204 184</i>	<i>100,0</i>	<i>42,1</i>

* A külföldi részesedés 1973 óta növekszik.

Megjegyzés. Nyilvánvaló, hogy a 42,1 százalékos külföldi részvétel az ipari foglalkoztatásban jelentős hatást gyakorol az egész gazdaságra. Négy iparágban azonban már a dolgozóknak több mint fele külföldi transznacionális vállalat alkalmazottja, és csak két olyan ágazat van (a fa- és bútortipar és a bányászat), ahol a külföldi részvétel csekély.

Szektoronkénti bontásban is megvizsgálva a foglalkoztatás alakulását, nem lehet a modern ágazatokhoz egyértelműen a külföldi, a tradicionális ágazatokhoz pedig kizárólag csak a hazai vállalatokat rendelni. A külföldi vállalatok ugyanis minden ágazatban terjeszkedtek.

Az új munkahelyek teremtésében amerikai, német és brit vállalatok jártak élen.

Az egyes iparágakat aszerint csoportosítottam, hogy azok foglalkoztatásában mekkora a külföldi vállalatok részesedése (ahol egyáltalán van ilyen).

A multinacionális vállalatok foglalkoztatási aránya a különböző iparágakban

Alacsony	Közepes	Magas
Húsipar	Cola-termékek	Műszálastextil-ipar
Tejipar	Cukoripar	Finomvegyszer
Gyapjúipar	Édesipar	Gyógyszeripar *
Cipő- és bőripar	Szesz- és dohányipar	Finomműszer-ipar *
Fa- és bútorigar	Ruhaiipar	Elektronika *
Papír- és nyomdaipar	Alapvető ipari vegyszer	Gumiipar *
Közlekedésszármű-ipar	Villamosgépipar	
Fémalkatrészgyártás	Műanyagipar	

* A külföldi részesedés 90 százalék fölötti.

Megjegyzés. A 20 százalék alatti foglalkoztatási arányt alacsonynak, a 20 és 70 százalék közöttit közepesnek, a 70 felettit magasnak tekintettem.

Forrás: The Economic and Social Research Institute kiadványai. A Census of Industrial Production felvétel adatai.

Ebből az áttekintésből is kitűnik, hogy a külföldi vállalatok minden szektorban jelen vannak, de valamennyinek főleg a modernizálható részében.

A foglalkoztatottak száma mellett fontos mutató a vállalatok száma is.

3. tábla

Az ír és a külföldi vállalatok számának alakulása

Év	vállalat			A külföldi részesedés
	Összes	Külföldi	Ír	
1973	4570	576	3994	12,6
1978	5466	775	4691	14,2
1983	7275	939	6336	12,9
1988	7713	944	6769	12,2
	Változás (százalék)			
1973–1988	+68,8	+63,9	+69,5	–

Az 1970 és 1980 közötti években a vállalatok száma Írországból folyamatosan nőtt. Annak ellenére, hogy az összfoglalkoztatáson belül a külföldi vállalatok 10 százalékponttal növelték részesedésüket, a vállalatok számát tekintve nem nőtt a részesedésük. A magyarázatot a vállalatok méretében kereshetjük, ami a foglalkoztatottak átlagos száma alapján folyamatosan csökkent, de a külföldi vállalatoknál az 1973. évi 119 főről 1988-ra 91 főre, a hazai vállalatoknál pedig kevesebb mint felére, 38-ról 18 főre.

A következő vizsgált mutató a kibocsátási szint. A nettó kibocsátásban is az ír vállalatok maradtak alul a külfölddel szemben, és ez a vegyiparban és a gépiparban tűnik ki.

4. tábla

Az ágazatok 1986. évi nettó kibocsátása

Ágazat	A külföldi		Az ír		A külföldi részesedés (százalék)
	vállalatok kibocsátása				
	1000 IEP*	megoszlás (százalék)	1000 IEP*	megoszlás (százalék)	
Élelmiszeripar	546 360	12,9	761 962	33,8	37,5
Szesz- és dohányipar	262 316	7,4	144 219	6,4	64,5
Textilipar	74 665	2,1	79 589	3,5	48,4
Ruhaipar	52 464	1,5	95 744	4,2	35,4
Fa- és bútóipar	19 000	0,5	85 864	3,8	18,1
Papír- és nyomdaipar	44 094	1,3	261 058	11,6	14,4
Vegyipar	776 564	21,9	115 265	5,1	87,1
Nemfémes anyagok bányászása	102 397	2,9	239 136	10,6	30,0
Gépipar	1 598 255	45,1	386 486	17,2	80,5
Egyéb	156 872	4,4	85 512	3,8	64,7
<i>Összesen</i>	<i>3 542 986</i>	<i>100,0</i>	<i>2 254 834</i>	<i>100,0</i>	<i>61,1</i>

* Irish Pound (ír font).

Forrás: Census of Industrial Production (CIP), 1986.

Az adatok azt mutatják, hogy az összkibocsátás 61,1 százalékát a külföldi vállalatok adják. A fa- és bútóiparban, valamint a papír- és nyomdaiparban csekély a szerepük, de a többi ágazatban igen jelentős, sőt négy esetben (vegyipar, gépipar, szesz- és dohányipar, egyéb) domináns szerepre tettek szert. Ezekben az ágazatokban az ír vállalatok szerepe alárendelt, a multinacionális vállalatok erős konkurenciát jelentenek. A hazai vállalatoknak csak olyan ágazatokban van lehetőségük (például az élelmiszeriparban), ahol nem áll fenn a külföldi vállalatok erőteljes behatolásának veszélye.

A vizsgált mutatók a külföldi multinacionális vállalatoknak az ír gazdaságra gyakorolt meghatározó szerepét bizonyítják. Ezzel együtt tény az is, hogy az iparban az 1970-es és 1980-as évekbeli, a külföldi beruházásokat támogató exportorientált iparpolitika ugyan nem hozott kiugró fejlődést, viszont meghatározóvá vált a további fejlődésben.

Az ír export szerkezete

Az 1960-as évek óta az ország exportja jelentős változáson ment keresztül. Az ipari termékek részesedése az exportból 1964-ben 26,7 százalék, 1989-ben már 67,5 százalék volt. Az összetétel is a magasabb technológia felé rendeződött át: a vegyipari, a gyógyszeripari és a gépipari termékek vették át a vezető szerepet.

Ugyanez a tendencia érvényesült a hús- és élőállatexport esetében is. Míg az 1960-as években az élőállatexport súlya nagyobb volt, mint a hűtészítmenyeké, addig az 1990-es évekre ez megfordult.

Az ír export fejlődését vizsgálva érdemes kiemelni, hogy

- a multinacionális vállalatok nagyrészt kedvező változást idéztek elő;
- a hazai vállalatok gyenge szereplése kedvezőtlen hatással járt.

A külföldi vállalatok ugyanis erősen exportközpontú termelést folytatnak a hazaiakról viszont ez nem mondható el. Ez nem meglepő, hiszen az állam a külföldi vállalatokat erre ösztönzi olyan kedvezményekkel, amelyeket más hazai vállalatok nem kapnak meg. Ezért az összexportból is nagyobb a részesedésük, mint az ír vállalatoknak, amelyek az 1980-as években mindössze 26 százalékos részt könyvelhettek el. Tehát az ír gazdaság erősen függ a külföldi multinacionális vállalatok teljesítményétől.

A külföldi vállalatok azonban nem alkotnak egységes csoportot, jelentős különbségek vannak közöttük, például eredetük szerint is. Azok, amelyeknek anyavállalata az Európai Unióban található, a kibocsátás kisebb hányadát exportálják, mint tengerentúli társaik, ugyanis eleve eltérő céllal telepedtek Írországba. Számos brit cég eredendően írországi alapítású és ír piacra termel, míg például az Egyesült Államok vállalatai csak ugródeszkának tekintik a szigetországot, és célpiacuk tulajdonképpen az uniós piac. Számukra az ír piac csaknem jelentéktelen.

5. tábla

Az ír és a külföldi vállalatok exportpiacokból való részesedése

Vállalat	Nagy-Britannia		Az Egyesült Királyság más országa		Egyesült Államok		Egyéb	
	1986	1987	1986	1987	1986	1987	1986	1987
	Exportpiaci részesedés (százalék)							
Ír	43,3	38,9	10,3	13,7	22,5	26,6	22,7	28,3
Külföldi	56,6	61,1	89,6	86,3	77,6	73,4	77,5	71,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Az összes export százalékában							
Ír	55,2	47,0	16,5	20,9	11,5	10,9	16,7	21,2
Külföldi	23,1	25,3	46,0	45,6	12,7	10,4	18,2	18,5

Forrás: CIP, 1988.

Az 5. táblából kitűnik, hogy az egyes célpiacokon megjelenő írországi termékek nagyobb részben a külföldi multinacionális vállalatokból származnak. Elsősorban az Egyesült Királyság (EK), az Egyesült Államok piacán és az „egyéb” piacokon szembetűnő ez, míg a brit piacokon az ír vállalatok részesedése is jelentős. Az adatokból az is kitűnik, hogy az ír vállalatok elsődleges célpiaca Nagy-Britannia, míg a külföldi multinacionális vállalatoké az Európai Unió. Az ír vállalatok 50 százalékban az angol, 20 százalékban pedig más EK-tagországok piacaira exportálnak, a multinacionális vállalatok esetében ez az arány fordított.

A multinacionális vállalatok tevékenysége eddig sikeres volt, hiszen évről évre képesek voltak exportjuk növelésére, sőt ha ágazatok szerinti bontásban is vizsgálódunk, azt

tapasztaljuk, hogy az export tekintetében, az élelmiszeripart kivéve, valamennyi ágazatban vezető szerepre tettek szert, a vegyiparban és a gépiparban szerepük meghatározó.

6. tábla

A külföldi és az ír vállalatok exportja ágazonként

Ágazat	Az ír vállalatok	A külföldi vállalatok	Az ágazat	A külföldi vállalatok részesedése az ágazat exportjából
	részesedése az összes exportból (százalék)			
Nemfémes anyagok bányászata	6,1	4,5	4,9	70,0
Vegyipar	4,8	19,5	15,9	92,7
Gépipar	14,1	51,4	42,3	91,9
Élelmiszer-, szesz- és dohányipar	59,1	12,3	23,6	39,4
Textilipar	1,0	2,9	2,4	89,9
Ruha-, cipőipar	5,3	2,8	3,5	62,7
Fa- és bútorigar	3,9	1,3	1,9	50,7
Papír- és nyomdaipar	3,0	1,3	1,7	56,6
Egyéb	2,7	4,0	3,8	82,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>75,8</i>

Forrás: Central Statistical Office (CSO) from CIP, 1986.

Az exportot vizsgálva tisztázni kell a nettó exportbevétel fogalmát, különbséget kell tenni a bruttó és a nettó exportjövdelem között. Az 1 IEP értékű export nem állít elő 1 IEP értékű valutát a gazdaságban. Az exporttermékek az importált alapanyagok, szolgáltatások, licenciák stb. értékét is tartalmazzák.

7. tábla

Az 1 IEP nettó exportot biztosító bruttó export nagysága, 1987

Ágazat	Hazai vállalatok	Külföldi vállalatok
Vegyipar	1,87	3,16
Gépipar	1,89	3,53
Élelmiszeripar	1,19	1,63
Szesz- és dohányipar	1,30	1,47
Fa- és bútorigar	1,51	2,02
Bányászat	1,31	2,02
Textilipar	1,56	2,20
Ruhaipar	1,54	1,91
Papír- és nyomdaipar	1,48	2,36
Egyéb	1,69	2,08

Forrás: CIP, 1987.

A külföldi vállalatok exportjának importtartalma magasabb, mint az ír vállalatoké. Ennek oka egyrészt az, hogy a különböző ipari tevékenységekhez különböző mértékben

van szükség importált alapanyagra (például az élelmiszeripar importszükséglete kisebb, mint a gépiparé). Felvetődik azonban az a kérdés, hogy ezek az alapanyagok miért hiányoznak a hazai kínálatból, és a betelepülő multinacionális vállalatok törekednek-e arra, hogy az ír piacról szerezzék be a szükséges anyagokat? Másképp fogalmazva: milyen mélységben integrálódtak az ír gazdaságba, kialakult-e valamiféle kooperációs kapcsolat köztük és a hazai termelősféra között. Megállapításom az, hogy összehangoltságról nem lehet beszélni. A külföldi multinacionális vállalatok, mivel nagyrészt exportálják termékeiket, megtehetik, hogy importáljanak, míg a nagyrészt hazai piacot szolgáló ír vállalatoknak sokkal kisebb az exportbevételük, tehát az importot is jobban meg kell gondolniuk.

Az ír gazdaság mozgatórugói

Az elmúlt 15 év gazdasági fellendülésének nagy részét az export erőteljes növekedése adta. Ez elsősorban – mint láttuk – a külföldi tulajdonú multinacionális vállalatnak köszönhető és közöttük is három ágazat¹ szerepe emelhető ki:

- vegy- és gyógyszeripar,
- kóla-koncentrátumokat gyártó élelmiszeripar,
- elektronikai ipar.

E három ágazatban tevékenykedő multinacionális vállalatok 1991-ben a külföldi vállalatok által kibocsátott termékek kétharmadát termelték és az exportból 52 százalékban részesedtek. Írország exportjának és kibocsátásának nagyobb hányada tehát ezekből az ágazatokból ered, és az itt működő külföldi vállalatok a foglalkoztatás, a kibocsátás és a bérek tekintetében az ír vállalatoknál sokkal kedvezőbb helyzetben voltak: negyedannyi alkalmazottat foglalkoztattak, kibocsátásuk mégis másfélszer akkora volt.

8. tábla

Foglalkoztatás, kibocsátás, bérek, 1990

Megnevezés	Foglalkoztatás (fő)	Bérek (millió IEP)		
		Bruttó kibocsátás	Nettó kibocsátás	Bérek
Ír tulajdonú vállalatok	105 884	9 050	2 811	1 227
Külföldi tulajdonú vállalatok	24 309	6 325	4 119	418
- kóla-koncentrátum	1 640	833	701	30
- elektronika	6 896	2 031	974	101
- gyógyszer	5 372	1 415	1 093	99
- vegyi áru	10 401	2 046	1 351	188

A kedvezőbb hatékonyság nem csupán abban rejlik, hogy a multinacionális vállalatok tőkeintenzívebbek, hanem abban is, hogy a belső transzferárak kihasználásából igen nagy előnyre tesznek szert. Az ír állam kedvező adózási feltételeket szab számukra, s így

¹ E három ágazatot E. A. Murphy [6] gyűjtőnéven az angol elnevezések rövidítéseiből (Chemicals, Cola concentrates, Computers) 3C-nek nevezi.

érdekeltek abban, hogy a termelési részlegeiket Írországba telepítsék, míg más részlegeket – mint például a kutatás-fejlesztést vagy a marketinget – érdemesebb az anyaországban hagyniuk. Éppen ezért a valódi teljesítményüket nagyon nehéz felmérni és összevetni a hazai vállalatokéval.

A 9. és a 10. tábla az Írországban működő tíz legnagyobb ír és külföldi vállalat rangsorát tartalmazza. [6]

9. tábla

A 10 legnagyobb ír vállalat, 1992/93

Vállalatok	Forgalom (millió IEP)	Munkaerő (fő)
Smurfits	1 259	17 341
CRH	1 114	10 552
Avonmore	831	5 907
Kerry	827	6 350
Goodman	800	3 000
Waterford Foods	551	3 224
Fyffes	524	2 500
Dairygold	460	2 396
Fitzwilton	442	2 876
Greencore	394	200
<i>Együtt</i>	<i>7 202</i>	<i>56 146</i>

10. tábla

A 10 legnagyobb írországi multinacionális vállalat, 1992/93

Multinacionális vállalatok	Forgalom (millió IEP)	Munkaerő(fő)
Apple	850	1 250
Dell	750	900
Microsoft	700	800
Digital	500	350
Coca Cola	400	250
Amdahl	252	320
Pepsi	250	150
Schering Plough	202	420
Pfizer	175	240
Northern Telecom	120	480
<i>Együtt</i>	<i>4 199</i>	<i>5 160</i>

A két vállalatcsoport közötti különbség még jobban kiemeli, hogy míg az ír vállalatoknál 128 272, addig a multinacionális vállalatoknál 813 759 IEP volt a vizsgált évben az egy munkásra jutó forgalom.

*

Az ír gazdaság 75 éves önálló működése jelentős változást hozott a szigetország számára: a brit uralmat az Európai Unió tagállamaival kialakított integrációs kapcsolat váltotta fel. Az 1922-ben elkezdődött fejlődés – úgy tűnik – az 1990-es évekre érte el az érettség szakaszát, addig ugyanis többször 180 fokos fordulatot tett, egyik irányból a másikba váltva. A kezdeti „laissez faire” politikájától a protekcionizmus kudarcain át jutott el a teljesen liberalizált piacgazdaság gyakorlatáig. Az 1990-es évekre bebizonyosodott, hogy az ország hiába bontja le a védőfalakat, ettől önmagában fejlettebbé nem válik. A szabad verseny megfelelő felkészültséget igényel. A fejlődés során nem lehet lépéseket kihagyni, mert utólag sokkal nehezebb pótolni azokat. Ez beigazolódtott Írország esetében is, amikor úgy nyitotta meg piacait a verseny előtt, hogy a védelmet biztosító intézményrendszerrel megfedkezett és ennek káros hatásait tapasztalva utólag kellett a védelmet kiépítenie.

A gazdaság szerkezetében is jelentős átalakulás ment végbe, a nemzetközi tendenciával azonos módon a mezőgazdaság vezető szerepét előbb az ipar törte meg, majd a tercier szektor térhódítása vette kezdetét. Így napjainkban már az export nagyobb részét az ipari és elsősorban a gépipari termékek alkotják. Ez óriási fejlődés ahhoz képest, hogy az első időszakban még az élő állatok és az élelmiszer-ipari termékek alkották az export jelentős részét.

Másik kedvező jelenség, hogy megszűnt az angol piac kizárólagos szerepe. A fokozatos diverzifikálódás hatására ma már az EK-piac foglalja el az első helyet, és új partnerként megjelentek az Egyesült Államok és más tengerentúli országok is.

Az ipar fejlődése számottevő, de eredményei nem ítélték egyértelműen pozitívnak. Igaz ugyan, hogy a vegyipar, a gyógyszeripar és a gépipar erőteljesen fejlődik, de a hagyományos ágazatok egyik válságból a másikba kerülnek. Ez a jelenség nemzetközi szinten is tapasztalható, de Írországban az a probléma, hogy míg a húzóágazatokban túlnyomó részben külföldi multinacionális vállalatok működnek, addig a „halódó” iparágakban a hazai vállalatok találhatók, amelyek megfelelő tőke és támogatás híján kiszorultak a piac jelentős részéről, fokozatosan sorvadnak. Nagy hibának látszik, hogy hagyták tönkremenni azokat az 1950-es években induló kezdeményezéseket, amelyek a protekcionista, hazai ipart támogató gazdaságpolitika talán egyetlen pozitívumának tekinthetők. Az egyre erősödő transznacionális vállalati hatalommal együtt járó, nyomasztó kiszolgáltatottság az 1990-es évekre olyan súlyossá vált, hogy válaszául elé állította az országot. Ez felveti annak szükségességét, hogy megtalálják a külföldi és a hazai vállalatok közötti helyes arányt.

A mezőgazdaság hanyatlása – bár ez a fejlődés velejárója – súlyos teherként nehezedik Írországra. A tradíciók, a nem megfelelő farmszerkezet, az agrárlakosság átképzésének hiánya, a támogatási rendszer hiányosságai súlyos szociális problémákat okoznak, amelyek szintén sürgős megoldásra várnak.

Az infrastruktúra színvonala megfelelő és fokozatos fejlesztését az Unió is támogatja. Az oktatási rendszerben is jelentős változások mentek végbe annak érdekében, hogy megfeleljenek a kor követelményeinek. Erre szükség is van, ha továbbra is vonzóak kívánnak maradni a külföld előtt.

Írország gazdasági fejlődése elismerésre méltó, de ír csodáról nem lehet beszélni. Az ország gyökeres változáson ment keresztül, bebizonyította, hogy helye van az Európai Unióban, de messze van még az élbolytól. Igaz, hogy ma már ténylegesen működő piac-

gazdasága van, az út azonban a nyitás és a liberalizáció megvalósításáig keserves volt. Az ország Európai Unióhoz való csatlakozásának az ára a megugró munkanélküliség. A tőkehiányban szenvedő gazdaság mindent megtett, hogy minél több külföldi közvetlen beruházás valósuljon meg (adókedvezmények, kormánytámogatás, szabad út a profitrepatriálásnak, alacsony termelési költség, magasan képzett munkaerő biztosítása stb.). Ez azonban olyan folyamatot indított el, amely meghatározta a fejlődés irányát. Jelenleg a kibocsátás felét a külföldi tulajdonú vállalatok adják, ami árnyékot vet az elért sikerekre. Hiába vannak nyugat-európai átlagot felülmúló gazdasági mutatóik, ezek nem mutatják az ír gazdaság tényleges erejét. A külföldi vállalatok ugyanis nem integrálódtak szervesen a nemzetgazdaságba. Csak addig maradnak, amíg kedvezményekre számíthatnak és amíg kedvezőbb helyet nem találnak. Ha pedig kivonulnának, mi maradna Írországból?

A külföldi tőke kivonulása esetén Írország, visszazuhanna abba az állapotba, amelyből az 1950–1960-as években elkezdett kiemelkedni. A hazai vállalatokon ugyanis nem sokat segített, hogy az országot elárasztották a külföldi vállalatok, sőt inkább megzavarta fejlődésüket és kilátástalanná tette jövőjüket. „Kegyvesztetté” váltak, az állam elfordult tőlük, hagyta őket felőrlődni a nagy multinacionális vállalatok között. Külföldi vállalatok nélkül tehát nem mutatna az ír gazdaság kedvező képet. Lenne néhány piac képes vállalata és rengeteg túlélésért küzdő kisvállalata, széteső mezőgazdasága. Úgy tűnik a jelenlegi helyzet idealizált állapot, nem szabad a „színfalak” mögé nézni.

Azt a problémát, hogy Írország későn lépett az iparosodott világba, és ezért tapasztalatok híján csak kevés ír vállalat volt képes sikeresen bekapcsolódni a nemzetközi munkamegosztásba, csak félig oldották meg. Az igaz, hogy a legkézenfekvőbb megoldás a tapasztalt, kitaposott úton járó külföldi vállalatokat megnyerni, de ezt nem mindenáron szabad megtenni. A hazai vállalatokról sem szabad megfeledkezni, hiszen a gazdaság alapját ezek alkotják. Egyfajta együttműködésnek kell kialakulnia a hazai és a külföldi vállalatok, valamint a kormány és a vállalati szféra között, és akkor, véleményem szerint, elkerülhető ez a kiszolgáltatott helyzet.

Írország jövője erősen bizonytalan. Mindazon nemzetközi hatással számolhat, amelyek az Európai Uniót érhetik a politika, a társadalom és a gazdaság területén.

A nemzetközi gazdasági környezetben számítani lehet újabb technológiai változásokra, globalizációra az iparban, változásokra a pénzügyi világban, növekvő nemzetközi függőségre. Meghatározó lesz az Európai Unió agrárliberalizációja, kibővülésének lehetősége is.

Szociális tényezőként fontos megemlíteni az Európai Unió belüli vándorlást és a nemzeti identitás felerősödését. A politikai tényezők közül a Szovjetunió összeomlása utáni helyzettel, a balkáni háború és a német újraegyesítés következményeivel, az Európai Unió belüli észak–dél ellentéttel kell számolni.

Ugyanakkor Írországnak olyan belső tényezőkkel is szembe kell néznie, mint a magas munkanélküliség, a kivándorlás, az ipari és az agrárágazat kapcsolata valamint az ország politikai kockázata (észak–ír kérdés). A két legnagyobb feladat azonban a munkanélküliség csökkentése és a versenyképes hazai termelőszektor kiépítése, amely nélkül egyetlen gazdaság sem tud kedvező jövőt kialakítani.

Az ilyen nyitott, kis piacú országnak mint Írország, ahhoz, hogy az Unió belüli versenyben meg tudjon állni, jól megalapozott makropolitikai környezetre, a folyamatos gazdasági növekedést biztosító jövedelemre és olyan szabályozó rendszerre van szüksége.

ge, amely a környezetében bekövetkező változásokra rugalmasan reagál. Az írországi „National Recovery” programok néhány kérdésben változást hoztak, de véleményem szerint az igazi intézkedéseket egyelőre halogatják.

Egyet lehet érteni azzal, hogy egy ország hosszú távú versenyképességében nem minden cég és iparág egyformán fontos tényező, és a gazdaságot nem lehet felépíteni véletlenszerűen összeválogatott iparvállalatokból. Meghatározott vállalati egymásra épülés szükséges ahhoz, hogy a gazdaság egészséges működését biztosítsa. Dönteni kellene arról, mi legyen az ír ipar motorja, mi az, ami már megvan és mi az, ami még hiányzik. Ezekre a kérdésekre nem lehet sokáig halogatni a választ, mert féltő, hogy a hazai ipar hamarosan teljesen ellehetetlenül az egyre erőteljesebb nyomást képviselő transznacionális vállalatok betelepülése miatt.

Mi szűrhető le tanulsággal a magyar gazdaság számára az ír modellből? Nem szabad a hazai gazdaságot a verseny és a szabad kereskedelem oltárán feláldozni. A külföldi tőkebeáramlásnak utat kell engedni, de a hazai érdekeknek megfelelően szabályozva. A nemzetközi fórumoktól kapott támogatásokat ne csak a külföldi vállalatok betelepítésére, hanem a hazai vállalatok versenyképességének javítására használjuk fel, hogy lemaradásunk a kutatás–fejlesztés, a marketing stb. területén csökkenjen.

A verseny természetéből fakad, hogy kevesen nyernek és sokan veszítenek benne, a részvétel nem feltétlenül biztosít dobogós helyezést. Nincsenek receptek, melyek mindenki számára egyformán jól alkalmazhatók és egyformán jó eredményeket adnak. Az állandóan változó nemzetközi környezetben viszont mindenki számára adódnak jó lehetőségek. Ezeket kell meglátni és kihasználni, hogy eséllyel pályázhassunk a nyertesek táborába.

Írország már több mint 20 éve tagja az Európai Uniónak, de relatív helyzetét tekintve nem sokat lépett előre. Önmagához képest azonban óriási változáson ment keresztül és közepesen fejlett ipari országgá vált. Az Unión belül Spanyolországgal, Görögországgal és Portugáliával van közel azonos szinten. Egyelőre nem mutatkozik jele annak, hogy ebből a helyzetéből a közeljövőben kitörni készülne. Sodródik az árral, de a nagy ugrásra még nem készült fel.

IRODALOM

- [1] Barry, F.: Industrialization Strategies for Developing Countries: Lessons from the Irish Experience. *Development Policy Review*. 1991. évi 1. sz. 85–93. old.
- [2] O’Hearn, D.: TNC’s intervening mechanism and economic growth in Ireland. *World Development*. 1990. évi 3. sz. 417–429. old.
- [3] The Economy of Ireland (Policy and Performance). Irish Management Institute. Dublin. 1981. 332 old.
- [4] Economic Perspectives for the Medium Term. The Economic and Social Research Institute. Printed By Cahill Printers LTD. Dublin. 1994. 156 old.
- [5] Programme for National Recovery. Progress Report by the Central Review Committee. Printed By Cahill Printers LTD. Dublin. 1990. 51 old.
- [6] Murphy, E.A.: The Irish Economy. Money Markets International. Dublin. 1994. 1–21. old.
- [7] Norton, D. – Matthews, A.: Economics for an Open Economy: Ireland Desmond Norton and Alan Matthews. Oak Tree Press. Dublin. 1994.
- [8] The Irish Economy: Results and Prospects. Pluto Press. London. 1993.
- [9] Barry, F.: The Irish Recovery 1987–90. An Economic Miracle? The Economic and Social Research Institute. Dublin. 1991.
- [10] Foley, A. – McAleese: Overseas Industry in Ireland. Gill and MacMillan Ltd. Dublin. 1991.

TÁRGYSZÓ: Gazdasági helyzet. Nemzetközi gazdaság.

SUMMARY

During the past 75 years, elapsed since Ireland had become independent, the country experienced significant changes mostly in the 1980s and 1990s, being called as „golden age” by certain experts. Analysing the country's economy and drawing on statistics the authoress raises the question whether are we not facing a „small tiger” appearing on the Western Rim of Europe?

The authoress points out in her analysis that the spectacular economic growth is, in a sense, a sham result, since, from 1987 on, the main factor behind economic growth was the increase of exports; which was mostly resulted by the increase of exports of transnational companies, moreover it could be attributed basically to three branches. Drawing on the three factors the authoress tries to show a realistic picture in her analysis of the real-life economic situation of Ireland.

VIETNAM: SIKERES ÁTALAKULÁS?

LE HOANG ANH

Mostanában, amikor a világgazdaság többé-kevésbé stagnál és a volt szocialista országok nehezen haladnak előre a piacgazdaság felé vezető úton, Kína és Vietnam kiemelkedik közülük sikeres átalakulásával. Feltehető a kérdés, hogyan lehet sikeres egy olyan szegény ország, mint Vietnam, amely nem is olyan régen még 700 százalékos hiperinflációval, s 1978 óta a csak 1994-ben feloldott amerikai embargóval küszködött.

1. tábla

A főbb gazdasági mutatók

Mutató	1993.	1994.	1995.
	évben		
Reál GDP-növekedés (százalék)	8,0*	8,8	9,5
Ipari termelés növekedése (százalék)	11,0	14,1	–
Mezőgazdasági termelés növekedése (százalék)	3,0	4,5	–
Infláció (százalék)	5,2	14,4	12,7
Export (milliárd dollár)	3,0**	3,6	–
Import (milliárd dollár)	3,1**	4,5	–

* Átdolgozott adat. Korábbi becslések szerint az 1993. évi növekedési ütem 7,5 százalék volt.

** Ezen adatok forrása: *Vietnam Economic News*. 1994. február 2–8. Vannak források, amelyek más adatokat közölnek Vietnam 1993-as külkereskedelméről.

Forrás: Vietnam: Well up in the tiger league. *The Financial Times*. 1996. szeptember 27., valamint The Economic Intelligence Unit. 1995. március 16. (1994-es és 1993-as adatok.)

A vietnami gazdaság figyelemre méltó eredményeket produkált 1990 óta: 1992-ben a GDP több mint 8 százalékkal nőtt, az inflációt pedig sikerült 17 százalék alá szorítani.¹ Az 1993-as és az 1994-es adatok szintén nagyon biztatók: az infláció 1993-ban 5,2 százalékra csökkent, de 1994-ben újra körülbelül 15 százalékos szintre emelkedett, miközben a hazai nemzeti termék 8, illetve 8,8 százalékkal növekedett. A külföldi tőkebeáramlás, valamint az export növekedett: az Állami Együttműködési és Befektetési Bizottság²

¹ A vietnami statisztikákat – akárcsak a többi fejlődő országot – csak fenntartásokkal szabad értelmezni, hiszen a vietnami Statisztikai Hivatal néha csak becslésekre tud támaszkodni. Elég gyakori eset például, hogy a hivatal két kiadványa más számokat jelöl ugyanabban a kérdésben.

² Jelenleg a Beruházási és Tervezési Minisztérium egyik főosztálya.

(State Committee for Co-operation and Investment – SCCI) 1989 óta összesen körülbelül 22 milliárd dollár értékű külföldi projektekre adta áldását. A gyors fejlődés ellenére Vietnam nagyon szegény ország, egy főre jutó GDP-je nem haladja meg a 300 dollárt³. A többi gyorsan fejlődő országhoz hasonlóan Vietnamot is sújtja, hogy szinte teljesen hiányzik az alapvető infrastruktúra, mint például a jó utak vagy a megfelelő áramszolgáltatás, nagyon elterjedt a korrupció és a bürokrácia, ami a külföldi befektetőket elrettenti. Mégis, hogyan fejlődhet Vietnam ilyen körülmények között?

Tanulmányomban megkísérlek választ adni erre a kérdésre. Annak ellenére, hogy a reform gyökerei talán az 1970-es évek végéig nyúlnak vissza, a vizsgált időszak elejének – területi okokból – az 1985–1986 éveket választottam.

A változások kora

Vietnam 1985-ben, 10 évvel a háború befejezése után még mindig háborúban élt. 1979-ben ugyanis az ország belekeveredett a kambodzsai konfliktusba, amely nemcsak hatalmas emberi áldozatokat követelt, hanem rendkívüli gazdasági terheket is rótt az amúgy is szegény országra. Ugyanakkor, az amerikai háború félelmetes pusztítása még mindig éreztette hatását, Észak-Vietnam ipari bázisa szinte nullával volt egyenlő. Valamivel jobb volt a déli országrész helyzete, de a háború utáni államosítások erősen csökkentették a termelést az 1975 előttihez képest. A lakosság 60–70 százaléka mezőgazdasági termelésből élt.

A gazdaság szerkezetét a 2. és 3. tábla adatai mutatják. A magánszektor szerepe jelentősen csökkent 1976 után, ami főleg a déli államosítások következménye volt. (1988-ra a reformoknak köszönhetően a magánszektor részesedése kis mértékben megnőtt.)

2. tábla

A gazdasági szereplők súlya az anyagi termelésben

Év	Állami szektor	Szövetkezeti szektor	Magánszektor	Összesen
	aránya (százalék)			
1976	36,9	22,0	41,1	100,0
1980	35,5	24,8	39,7	100,0
1984	35,2	31,0	33,8	100,0
1985	35,7	35,2	29,1	100,0
1986	37,3	34,8	27,9	100,0
1987	37,9	37,1	25,0	100,0
1988	33,4	38,2	28,4	100,0

Megjegyzés. Az adatokat a Népgazdasági Mérlegek Rendszere (Material Product System – MPS) szerint számolták.
Forrás: Az 1990. évi vietnami Statisztikai évkönyv és a Statisztikai Hivatal kiadványai.

Az ágazatok közül a mezőgazdaság súlya kissé csökkent, de részesedése a termelésben még mindig a legmagasabb, s körülbelül 40 százalékos szinten stabilizálódott. Az

³ Mivel majdnem minden gazdasági tevékenységet eltitkolnak az adó elkerülése végett, a tényleges adat sokkal magasabb lehet. Nagy különbségek tapasztalhatók a régiók, valamint a város és a vidék között. Például az 1993-as adat Saigonra és Vungtau-Condau tartományra 579 és 1000 dollár. 1996-ra Saigon egy főre jutó GDP-je megközelíti az 1000 dollárt, de a szegény tartományok körülbelül évi 120 dollárból küszködnek.

exportbevétel 30 százaléka származott az ágazatból. Hivatalos adatok szerint – melyeket tanulmányomban gyakran az Internetről származó információkkal egészítettem ki – az agrár-output 53 százalékát termelték ki a parasztgazdaságok, 45 százalékát a szövetkezetek, s az állami gazdaságok csak a fennmaradó 2 százalékát. Az ipar súlya csak kismértékben nőtt, de elég gyors (10 százalék körüli) növekedést hozott.

3. tábla

A GDP összetétele és növekedése

Megnevezés	A GDP megoszlása (százalék)				Növekedés az előző év százalékában			
	1984.	1985.	1986.	1987.	1984.	1985.	1986.	1987.
Mezőgazdaság	43,26	42,87	42,28	39,91	4,20	4,67	1,93	-3,43
Ipar	22,48	23,92	24,19	26,33	12,00	12,38	4,54	11,36
Kereskedelem	12,77	11,42	11,69	11,72	16,40	-5,56	5,88	2,56
Közlekedés	1,36	1,45	1,50	1,61	-3,80	12,00	7,14	10,00
Építőipar	2,51	2,58	2,50	2,59	12,20	8,70	0,00	6,00
Egyéb	2,35	2,53	2,60	2,54	2,70	13,95	6,12	0,00
Szolgáltatás	11,02	11,00	10,99	11,04	8,30	5,45	3,29	2,73
Amortizáció	4,26	4,24	4,25	4,25	8,30	5,13	3,66	2,35
<i>Összesen</i>	<i>100,00</i>	<i>100,00</i>	<i>100,00</i>	<i>100,00</i>	<i>8,30</i>	<i>5,62</i>	<i>3,36</i>	<i>2,30</i>

Megjegyzés. A szolgáltatás és az amortizáció kivételével a mutatókat az MPS-metodika szerint számolták. A szolgáltatást az összes anyagi termelés 13, az amortizációt pedig annak 5 százalékaként becsülte az IMF (Nemzetközi Valutaalap – International Monetary Fund) vietnami szakértők bevonásával, néhány szakértő ennél sokkal magasabb értékeket is javasolt. A részadatok összege kerekítések miatt az egyes években kissé eltér a 100-tól.

Forrás: Az IMF, illetve a hivatalos statisztikák, kivéve a szolgáltatást és az amortizációt.

1985 és 1986 közötti időszak sok szempontból a mélypont volt Vietnam gazdaságtörténetében. 1985 elején áruhiány keletkezett az állami üzletekben, s oly magasra (becslések szerint 400–500 százalékra) növekedett az infláció, hogy drasztikus módszerekhez kellett folyamodni. Bevezették az „Ár–Fizetés–Pénz” programcsomagot, amellyel az árszubszenciót csökkentették, s 1985. szeptember 14-én pénzcserét hajtottak végre. Ez a rosszul időzített és rosszul végrehajtott intézkedés⁴, amelynek elsődleges célja az infláció megfékezése volt, még súlyosabbá tette a helyzetet (a dongcsere felpörgette a több éves inflációs spirált, amely 1988-ban tetőzött), de elindította a reformfolyamatot.

A kambodzsai konfliktus miatt a nemzetközi közösség sem igen támogatta az országot. Az Egyesült Államok megerősítette a Vietnam elleni embargóját, s majdnem minden nyugati ország leállította a fejlesztési és humanitárius segélyeket. Ráadásul, az 1982 óta csökkenő gabonatermelés teljesen függővé tette az országot az orosz segítségtől.

Gazdasági reform

A gazdasági reformok kezdetén jelentős személyi változások mentek végbe a vietnami politikai és gazdasági életben. Körülbelül egy év alatt új miniszterelnököt, köztársas-

⁴ A közgazdászok azt hitték, hogy pénzcserével el tudják kerülni a pénz további romlását, vagyis megfékezhetik az inflációt. A gyakorlatban azonban pénzcserével egyetlen cél érhető el, az, hogy a lakosságnál levő pénzmennyiséget ellenőrizték, de ez a nagyon drága módja a pénzszabályozásnak hatalmas károkat okoz a gazdaságnak. Már 1976-ban is pénzcserét hajtottak végre, pánikot keltve a lakosságban. Az emberek inkább elköltötték a dongot és aranyat, illetve árut vásároltak.

sági elnököt, párttitkárt, nemzeti bankelnököt és több új minisztert választottak. Ezenkívül szinte minden vezető pozícióban személyi változás történt, főleg a reformerek javára. (A gazdasági reformokkal kapcsolatban van olyan nézet, hogy a kommunista párt érdeme mindössze annyi, hogy felújította a maga által felállított korlátokat, és az embereket hagyják dolgozni életkörülményeik javítása érdekében. Egy alapos vizsgálat nem támasztaná alá ezt a véleményt. Az ország fejlődésének nagy része annak köszönhető, hogy a párt enyhítette ellenőrzését a gazdaság fölött, de a pártnak érdeme volt a gazdaság stabilizációjában is.)

1987 közepén lett *Lu Minh Chau* (Leningrádban végzett közgazdász, dél-vietnámi bankár) a Nemzeti Bank elnöke, akinek javaslatai közé tartozott a féktelen bankóprés leállítására és a kamatlábak nagymértékű emelése. Korábban a költségvetési deficit finanszírozására a pénznyomást használták, más forrásra (például államkötvény-kibocsátásra) csak elvétve került sor. Ennek következményeként az infláció egyre magasabbra, 1988-ban 700–1000 százalékra emelkedett. 1988-tól egyrészt korlátozták a bankóprést, másrészt a kamatlábakat soha nem tapasztalt szintre emelték, ezzel az évek óta negatív reálkamatlábak pozitívvá váltak.⁵ Ezt követően a vietnámi bankok, amelyek sokáig forráshiányban szenvedtek, tele lettek betétekkel. Még a kormány politikájában nem bízó magánvállalkozások is bankba tették pénzüket. Ráadásul engedélyezték az értékőrzőként funkcionáló arany behozatalát. Nem csoda, hogy az infláció jelentősen csökkent, és a *The Economist* közgazdásza 1989. május 6-án már megállapította, hogy a dong az utóbbi hónapokban még az angol fontnál is stabilabb volt a dollárral szemben.

A szigorú monetáris politika mellett számos más reformintézkedést is bevezettek 1987 óta. Az iparban azóta folyó szigorító program, amelynek célja a szubvenció- és a létszámcsökkentés volt, majdnem minden állami vállalatot és a dolgozók egyharmadát érintette. A vállalatokat átszervezték, vezetőiket „a mélyvízbe dobták”, és fenn kellett tartaniuk vállalatukat. A veszteséges vállalatokat nem egyszer kiméletlenül bezárták, annak ellenére, hogy a döntéshozók ezt nem mindig szívesen tették, mivel a kormány bevételeinek 60 százaléka az állami vállalatok forgalmi és nyereségadójából származik. A kettős árrendszert – hivatalos és fekete piaci árak – eltörölték. Megszűnt a központi tervezésellenőrzés is, kivéve azt a 35 vállalatot, amelyekbe az állami ipart átcsoportosították. Teljesen kereskedelmi jellegűvé tették a vállalatok kapcsolatát a szállítókkal és a vevőkkel. A vállalatok számát 1993-ra 12 ezerrel 7 ezerre csökkentették, felszámolva mintegy 3,6 millió munkahelyet. Következésképpen a munkaerőpiacon megnöttek a feszültségek, az infláció néha elérte a 20 százalékos szintet.

A magánszektorban is jelentős változások mentek végbe. A párt és a kormány nyíltan támogatja a magánvállalkozásokat. 1988 márciusában törvényileg elismerték a tulajdonjogot, az öröklési jogot, valamint az állami tervezéstől való függetlenséget mind a családokban, mind a magánvállalatokban. Szabadkezet kapott a magánszektor abban, hogy vásároljon vagy eladjon olyan árucikkeket, amelyek nem szerepelnek az ellenőrzötték listáján (ezek a rizs, a háztartási tüzelőolaj, a hús, a halszós és a cukor), valamint nem tartoznak az állami monopóliumhoz (arany, ezüst, drágakő, fegyver stb.). Szabadon vásárolhattak bankot (régebben csak egy kijelölt – általában helyi – bankban nyithattak

⁵ Valóban az állami bankok kamatait mintegy havi 12–15 százalékos szintre emelték, átszámítva ez hozzávetőlegesen évi 500 százalékot jelentett, ez egymagában még alulmaradt az inflációtól, de közben a pénznyomás korlátozásával az infláció is lelassult.

számlát) és külkereskedelmi partnert. A „munka utáni” tevékenységeket, vagyis az állami vállalatok magánmegrendeléseit legalizálták és ösztönözték azért, hogy ki tudják küszöbölni a problémákat. A monopolhelyzetüktől megfosztott bankoknak például nagyon kellett igyekezniük, hogy visszaszerezzék ügyfeleiket.

Látványosak voltak a sikerek a mezőgazdaságban is, ahol a reformintézkedéseket 1987-től vezették be. Teljesen megszüntették a szövetkezeti rendszert, amelyet új földbérleti rendszer váltott fel. Az új rendszerben a parasztnak hosszú (néhány esetben 50 éves) lejáratú földhasználati jogot adtak, ami a földtulajdonjogot hivatott helyettesíteni. A parasztnak vásárolhatják, eladhatják, bérbe adhatják, örökölhetik, cserélhetik, lejáratkor meghosszabbíthatják ezen jogokat, de „a föld a nép tulajdona”.

A kormány hosszú távú érdekeket ösztönöz azzal, hogy ahol a föld kereslete–kínálata lehetővé teszi, nagyon hosszú távra adja bérbe a földet. Emellett 1993-tól kezdve jelentős adókedvezményekkel enyhítették a parasztnak nehéz életét, ezek elérhették a 25 százalékot is a legjobb földek esetében. Azóta már nem a termelés, hanem a föld minősége, valamint fekvése (piactól való távolsága) alapján adóztatják a parasztnak.

Alig egy év után láthatóvá váltak az agrárreform kedvező hatásai. Az élelmiszertermelés nagymértékben növekedett: a termés elérte 1989-ben a 21,4 millió tonnát (rizs-egyenértékben). Az egy évvel azelőtt még nettó rizsimportőr Vietnam a világ harmadik rizsexportőrévé vált. A nagy áradások és a kedvezőtlen időjárás ellenére az ország mezőgazdasági termelése azóta soha sem csökkent és 1995-ben elérte a 24,4 millió tonnát. A rizsexport csak egyszer esett vissza, 1990-ben, a KGST összeomlása miatt. A többi fontosabb termék közül a kukoricatermés 1995-ben egymillió tonna volt, ami 80 százalékos növekedést jelentett 1993-hoz képest, és ezen idő alatt a kávé termelése 7, a selyemgubóé 19, a szarvasmarháé 7, a teáé 4 százalékkal nőtt. Az agrárexport 1,1 milliárd dollárt tett ki (10 százalékos növekedés 1993-hoz képest), vagyis az összes export 30 százalékát.

1995 és 1996 elején a rizs világpiaci ára soha nem látott magasságokba szökött: egy tonna rizsért 330–350 dollárt lehetett kapni, (néhány évvel korábban csak 180–220 dollár volt). Az exportvállalatok hatalmas készleteket halmoztak fel, egyrészt a jövőbeni szerződésekre, másrészt pedig az illegális kínai export miatt. Ez nagy nyomást gyakorolt az árra, amit a kormány stabilan, alacsonyan szeretne tartani, mert a rizsár emelése az egyensúlyt legjobban romboló tényezők közé tartozik a szegény, jellegzetesen rizsfogyasztó országban. Emiatt a kormány csak 2 millió tonna rizs exportját engedélyezte és csak két állami vállalatnak engedélyezte az exportot.⁶

Az 1987-es reform másik sikere a külföldi befektetésekről szóló törvény bevezetése volt, amely 1987. december 29-én lépett hatályba. A világ egyik legliberálisabbnak tartott befektetési törvénye 1993-ig csak 7 milliárd dollárt, azóta még 15 milliárdot, azaz mintegy 22 milliárd dollárt vonzott az országba jegyzett tőke formájában. Ezzel – *N. Freeman* megállapítása szerint – Vietnam lehagyta a kelet-európai volt szocialista országokat.⁷

⁶ A Beruházási és Tervezési Minisztérium adatai szerint 1995-ben a rizsexport a korlátozás ellenére is elérte a 3 millió tonnát, s 1996-ban is hasonló mennyiséggel számolnak. (Egyes vélemények szerint a társadalmi újratermelés szempontjából nem érdemes rizst exportálni, legalábbis tonnánként 200 dolláros áron alul nem. Mivel jelenleg Vietnámban túl alacsony a bérszint – egy mezőgazdasági, földnélküli munkás havi keresete körülbelül 20 dollár –, a rizsexport 200 dollár alatti áron is nyereséges. Hosszú távon azonban nem lehet a jelenlegi alacsony bérszinttel számolni.)

⁷ *N. Freeman: Birth of a tiger cub. The Banker. 1993. június 25.*

Az első években a külföldi tőke óvatos volt. Befektetései az olajkitermelésben és a szállodaépítésben koncentráltak (e két szektor engedélyezett befektetései 32, illetve 25 százalékot tettek ki az 1988–1990-es években), ami az ingatlanpiac nagy fellendülését vonta maga után: az árak sokszor 10–15-szörösre is felmentek. Az első 3 évben összesen csak alig több mint egymilliárd dollárt sikerült „becsábítani”, majd a befektetők bizalma folyamatosan erősödött, és 1991-től jelentősen felgyorsult a tőkebeáramlás, főleg a gyár-
iparba: 1994-ben 366 külföldi befektetés kapott engedélyt, 3,8 milliárd dolláros összértékkel, ami meghaladta az 1993. évi regisztrált 2,8 milliárdot. Az 1995-ös rekord év után (5 milliárd) a beáramló tőke lendülete lassulni látszott, a befektetők szerint a bürokrácia, a korrupció és a kis helyi piac miatt. 1996 első 4 hónapjában csak 88 engedélyt adtak ki, 1,27 milliárd dollár összértékben, míg 1995 hasonló időszakában 134 engedélyt, 2,57 milliárd dollár értékben. Ezt látva, 1996 novemberében a külföldi befektetésről szóló törvényt jelentősen módosították.

4. tábla

Külföldi befektetések Vietnámban
(millió dollár)

Év	Az összes	A visszavont	Jegyzett tőke	Az 1993 végéig felhasznált tőke	
	befektetések értéke			értéke	aránya
1988	366	132,0	234,0	239	101,0
1989	539	208,5	330,5	366	110,0
1990	596	114,0	482,0	349	72,0
1991	1288	129,0	1159,0	513	44,0
1992	1938	17,4	1921,6	471	24,0
1993	2777	24,5	2752,5	146	5,0
<i>Összesen</i>	<i>7504</i>	<i>625,4</i>	<i>6878,6</i>	<i>2084</i>	<i>30,3</i>

Megjegyzés. 1988-ban és 1989-ben több tőkét használtak fel, mint tervezték.
Forrás: Vietnam Investment Review. 1994. január 10–16.

A 22 milliárd dollár beruházásnak valóban csak körülbelül egyharmadát valósították meg. Néhány vállalat, például a francia Total, visszalépett. Ráadásul az 1990 óta tartó gyors emelkedés ellenére a ténylegesen felhasznált összeg alatta maradt az évszázad végéig szükséges, a kormány számítása szerinti évi 2–4 milliárd dollárnak.

Négy exportra dolgozó zónára (Export Processing Zones – EPZ) adtak ki engedélyt, amelyekből csak egy kezdte meg működését (Tan Thuan EPZ). Ott is nehézséget okozott a magas bérleti díj, az elégtelen infrastruktúra és a mohó vezetőség, így a kormánynak adókedvezményt kellett adnia ahhoz, hogy fennmaradjon.

Veszélyek

Az 1986–1989-es reformok a parancsuralmi gazdaságot az inkább piacorientált struktúrával váltották fel, de ez nem oldotta meg Vietnam problémáit. A gazdasági fejlődés 1987-es viszonylagos lassulása (ekkor még nem alkalmazták Lu Minh Chau javaslatait) után 1988-ban a 800–1000 százalékos infláció és az élelmiszerhiány Északon okozott

gondot. Ezt a kormány közigazgatási reform intézkedéseivel szükséges átmeneti időszakokkal magyarázták, a nyugati elemzők viszont azzal, hogy a kormány késlekedett meghozni a szigorító, de elengedhetetlen reformintézkedéseket. 1989-ben meghoztak néhányat ezek közül az intézkedések közül, aminek köszönhetően felvirágzott a mezőgazdaság és „szárnyalt” a külföldi tőkebeáramlás, de az ország törekeny fejlődését számos további veszély fenyegeti. A kormány vonakodása például az állami vállalatok felszámolástól – ami érthető, figyelembe véve a magas munkanélküliséget – ahhoz vezetett, hogy támogatást kellett nyújtania, alacsony kamatú hiteleket és adókedvezményeket kellett biztosítania, ami 1990 végén és 1991-ben tovább erősítette az inflációt. A vietnami gazdaság legnagyobb veszélyei közül a következőket szokták említeni:

- a jogrendszer elégtelensége és a törvények ködössége,
- a kiterjedt korrupció és az időrabló, mohó bürokrácia,
- az üzleti infrastruktúra hiánya (ide értve az utakat, az áramellátást, valamint az elmaradott bank- és adórendszer stb.).

A parancsuralmi rendszer és az ázsiai hagyomány jegyében született fejletlen *jogrendszer* egyike azon legnagyobb akadályok, amelyek gátolják a társadalom és a gazdaság fejlődését, és e téren nagy változások nem várhatók a közeli jövőben. A kormány megérti a jól működő jogrendszer fontosságát. A közelmúltban a törvényhozók számos új törvényt alkottak, de így sem tudnak lépést tartani az 1987 óta végbemenő változásokkal. A törvények alkalmazásának nehézségei, a szakképzett emberek hiánya – beleértve a bírákat és az ügyvédeket –, valamint az általános tudatlanság azok a tényezők, amelyek gátolják a fejlődést.

Még 1993-ban sem volt Vietnamban jogszabálya a szerződéskötésről, a kereskedelemről, a gazdasági bíróságokról. (A szó szoros értelmében most sem létezik gazdasági bíróság: a gazdasági vitákat „gazdasági választott bíróságok (economic arbitration)” rendezik.) A csődtörvényt és a független könyvvizsgálásról szóló törvényt is csak 1994 elején léptették életbe, a számviteli törvényt most készítik elő, hasonlóan a pénzügyi tevékenységről szóló, valamint az értékpapír-törvényt. A jelenlegi rendszer még olyan elemi kérdésre sem tud válaszolni, hogy a hitelmegállapodások polgári vagy gazdasági szerződések-e. A gyakorlatban néha két, néha meg egy bíróság sem foglalkozik ilyen ügyekkel.

A külföldi és a hazai vállalatok jogi problémáinak rendezése érdekében több minisztérium is részt vesz a törvényelőkészítés folyamatában, így dolgoznak a polgári törvénykönyvön, a kereskedelmi és más gazdasági jogszabályokon, általában Franciaország, Svédország, Kanada és más országok technikai segítségével, bizottságok készítik a törvénytervezetet a kereskedelmi és igazgatási bíróságok létrehozására.

Több mint száz törvényt és határozatot léptettek életbe 1988 óta, sok közülük életbevágóan fontos a megújuló gazdaság számára. Ennek ellenére az Igazságügyi Minisztérium is elismeri, hogy számos joghézag maradt. A befektetők panaszkodnak, hogy a jogszabályok nemegyszer nagyon ködösek, többféleképpen értelmezhetők; a kormány másféleképp értelmezi a szabályokat, mint a helyi hatóságok, s egyik sem úgy, ahogy a befektetők. A létező szabályok ellentmondásain kívül a vietnamiak – beleértve a magas rangú hivatalnokokat – tudatlansága is visszariasztja a befektetőket.

A vietnami újságok tele vannak *korrupciós* történetekkel. A korrupció elterjedt, különösen az alacsony és középszintű hivatalnokok körében, akik általában havi 60 dollárnál

kisebb fizetésüket próbálják így megemelni – állapítja meg *K. Huckshorn*⁸ – de nem mentesek a bűnöktől a magas rangú vezetők sem. A volt energiaügyi miniszter például különböző vétkek miatt jelenleg 3 éves börtönbüntetését tölti. A párt és a kormány emberei – véli *D. G. Marr* – kiváltságos helyzetüket kihasználva gyorsan halmoznak fel vagyonekat (vietnami viszonylatban), hivalkodnak gazdagságukkal, s hálót alakítanak ki kapcsolataikból, hogy megvédjék magukat a riválisokkal szemben.⁹

A túlfejlett *bürokrácia* még a legtapasztaltabb külföldi befektetőt is összezavarhatja. A bürokrácia és a vele járó költségek általában meghaladják a szomszédos országok szintjét. Egy építkezési beruházás kapcsán például egy befektető 6 hónapot töltött azzal, hogy a vietnami partnerével megegyezzen, s még 3 hónapot azzal, hogy az engedélyeket megszerezze az illetékes 10 minisztériumtól. (Más régióban a hasonló beruházás 2–3 hónap után elkezdődhetne.) E késedelmek jelentősen megnövelik a működési költségeket, s ez egyik oka annak, hogy a 22 milliárd jegyzett tőkének csak egyharmadát költötték el. A korrupción és bürokrácián kívül, a vietnami ügyvitel képessége is igencsak megkérdőjelezhető. Még olyan könnyű kérdésben sem jeleskednek, mint például a segélyek elköltése: annak a 3,86 milliárd dollárnak, amely összegyűlt 1993-ban és 1994-ben, csak egytizedét használták fel.

A kormány is tisztában van azzal, hogy a befektetők nem szívelelik a jelenlegi adminisztráció bonyolultságát és eredménytelenségét, s arra várnak, hogy a jogrendszer és a jogszabályok megfelelőek legyenek. Ha nem oldódnak meg ezek a problémák, a tőke átáramlik a vendégszeretőbb kibontakozó piacokra, például Indonéziába vagy Burmába. A kormány vissza akarja nyerni a befektetők bizalmát: a jövőben a miniszterelnök hivatala fog foglalkozni minden nagy (40 millió dollár feletti) beruházással, és olyan tervezetet dolgoznak ki, amely szerint a befektetőknek az SCCI-nél kell kérnie minden engedélyt. További változások is szerepelnek a napirenden. 1995 októberében 8 hivatalt összeolvasztottak 3 szuperminisztériumba.¹⁰ Továbbá minden közalkalmazottnak idegen nyelvet kell beszélnie, ha azt akarja, hogy előléptessék, illetve külföldi kiküldetésben vehessen részt, és két átmeneti év után minden egyetemre felvételizőnek sikeres vizsgát kell tennie angol, francia, orosz, kínai vagy japán nyelvből.

Más fejlődő országokhoz hasonlóan, Vietnam *infrastruktúrája* is elfogadhatatlan a vállalkozások számára. Részben a háború miatt, részben a karbantartás hiánya miatt az infrastruktúra állapota válságos. Az összesen 105 ezer kilométernyi közútnak csak 10 százaléka aszfaltozott, s a hidak legalább egyharmadára ráférne a nagyjavítás. Az ország két legnagyobb kikötőjében az árufogadó berendezések elhasználódtak. Nagy veszélyt jelent az energiahiány, különösen a villamos energia hiánya. Saigonban például, ahol a szükséglet évente 10 százalékkal növekszik, néha hetente többször is volt kényszeráramszünet; Hanoi a hatalmas Hoa Binh vízi erőműtől kapja az áramot, az áram egynegyede elvész a vezetékek karbantartásának a hiánya miatt.

Az elégtelen infrastruktúra nagyon magasra emeli a vállalkozások költségét. A külföldieknek az apró mindennapi problémák, mint például az irodák bérlete vagy a tömeg-

⁸ *K. Huckshorn*: Vietnam red tape threatens to tie up foreign investors. *Mercury News Vietnam Bureau*. 1995. február 6.

⁹ *D. G. Marr*: Vietnam strives to catch up. *Asia Update*. 1995. február.

¹⁰ A új Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium helyettesítette a volt Mezőgazdasági, Erdő- és Vízügyi Minisztériumokat, az új Ipari Minisztérium összesítette a volt Nehézipari, Könnyűipari és Energiaügyi Minisztériumokat, s két minisztériumi rangú szervből, a Tervhivatalból és az SCCI-ből olvasztották össze a Tervezési és Beruházási Minisztériumot.

közlekedés is sok gondot okoznak. Vietnamban a bérleti díjak igen magasak és kettős árrendszert alkalmaznak, a külföldiek majdnem mindenért többet fizetnek, a színházi belépőtől, az utazási díjakon át (például repülőjegy) az áram-, illetve vízdíjig. Magasabbak számukra 30 százalékkal az irodabérleti díjak, valamint 100–200 százalékkal az általuk alkalmazott vietnamiak havidíja (TB-járuléka). E problémákat – az olajkitermelést kivéve – csak a legtapasztaltabbaknak, főleg a délkelet-ázsiai üzletembereknek sikerül megoldaniuk.

A *pénzügyi infrastruktúra* szintén sok kívánnivalót hagy maga után. A külföldiek „nagyon súlyos” példaként szokták említeni például a banki szabályozást. Számos határozat létezik, amelyek sokszor nem illeszkednek egymáshoz. Szóhasználatuk sok esetben pontatlan és többféleképpen értelmezhető, mely konfliktusok forrása a bankok és a felügyelőség között. A Nemzeti Bank egyszerre határozathozó és felügyelő hatóság, s korlátlan joga van a döntésekben. Előírhat például kötelező tartalékot, hitel- és betétkamatot, valamint „marge”-okat külföldi valutákra. Minden bank (belföldi vagy külföldi tulajdonú) ellenőrzése alatt áll. Nem létezik független bankfelügyelet. A vietnami bankrendszert nagyfokú koncentráció jellemzi. A négy nagy állami bank (a Mezőgazdasági Bank, az Ipar- és Kereskedelmi Bank, a Külkereskedelmi és Beruházási Bank, valamint a Befektetési és Fejlesztési Bank) a kereskedelmi bankok összforrásának 80 százalékát birtokolja. Ezen bankok hitelfolyósítási gyakorlata veszélyeket rejt magában. Az állami bankok hitelállományának 42 százaléka régóta lejárt, és a Világbank szerint ezeknek körülbelül a fele behajthatatlan követelés. Mivel a nemzetközi számviteli standardokat nem alkalmazzák Vietnamban, a bankok nehéz helyzetben vannak, amikor hitelt folyósítanak. A bankok bejelentési kötelezettségei szintén megterhelők: a külföldi bankárok számára nem könnyű feladat valamennyi beszámolót és igénylést elkészíteni.

A módosítások ellenére az adórendszer még mindig nagyon elmaradott és bonyolult. A vállalatok nyereségadóját például ágazatonként vetik ki, a ráta lehet 30 (halászat, energiatermelés, ipar, vegyészet), 40 (könnyűipar), de 50 százalékos is (kereskedelem, vendéglátás és szolgáltatások). A külföldi vállalatok adókulcsa tárgyalás (alku) eredménye, azt a vállalkozás engedélyére írják elő. Az alapkulcs 25 százalékos, de van 20 százalékos „kedvezményes”, s 15 százalékos „ösztönző” kulcs is, amennyiben a vállalkozás megfelel az SCCI irányelveinek.¹¹ A nemzetközi számviteli standardok nélkül az adórendszer nagyon eredménytelen és korrump, de az átfogó és logikus jogrendszer hiánya, a fejletlen bírói rendszer, valamint a szakemberek képzetlensége akadályozza a jelenlegi rendszer továbbfejlesztését.

A kelet-európai országokhoz hasonlóan Vietnam is megkísérelt elindítani egy kísérleti privatizációt. Eredetileg csak a kevésbé fontos ágazatok veszteséges, adósságokkal terhelt vállalatait akarták privatizálni, mégpedig úgy, hogy a külföldi befektetők nem lehetnek többségi tulajdonosok. A privatizáció első hulláma 1991-ben kezdődött, több mint 12 ezer állami vállalat fenntartása már lehetetlenné vált. Ismerve a maroknyi veszteséges vállalatot, üzleti és pénzügyi helyzetüket, nem csoda, hogy egyiket sem adták el 1993 júniusáig. Az 1992 júniusában kijelölt 7 vállalat közül 6 visszalépett vagy a veze-

¹¹ Annak ellenére, hogy az SCCI már nem létezik (most az a Tervezési és Beruházási Minisztérium egyik osztálya), a külföldi befektetők még mindig így említik ezt a szervet, mert az átszervezés lényegében csak formai. (Az adórendszerről nagyon világos és átfogó képet ad: *J. Finch – S. E. Vecch: New Amendments. Regulations to Foreign Investment Law. East Asian Executive Reports.* 1993. november.)

tők és a dolgozók ellenállása miatt, vagy az értékelésükkel kapcsolatos problémák miatt. 1992-ben 11 új vállalat került a listára, de közülük csak kettő privatizációs javaslatát fogadta el a Pénzügyminisztérium és a Miniszterelnöki Hivatal. Gyenge piaci helyzetük miatt ezek sem keltettek nagy érdeklődést a külföldiek körében. Ezért gyorsan felülbírálták a programot. A nyereséges vállalatok is listára kerültek. Annak ellenére, hogy a módosított program alapkonceptióját nem hozták nyilvánosságra, világos volt, hogy jelentősen megváltoztatták az eredeti koncepciót. 1994. január elején a kormány további lépést tett a privatizáció gyorsítására. Határozatban engedélyezte, hogy a belföldi pénzintézetek részvényt adjanak el külföldi befektetőknek. Minden részvénytársasági formában működő vietnami bank, amely több mint egy évig nyereségesen működött, vagy amelynek 5 millió dollárnál nagyobb jegyzett tőkéje van, ezentúl a külföldiektől is szerezhet tőkét, de az előírt tőkéből (prescribed capital) a külföldiek részesedése nem haladhatja meg a 30 százalékot, egy külföldi nem vehet az előírt tőke 10 százalékánál többet, és nem adhatja el részvényét 5 éven belül; részt vehet a ügyvezető bizottságban a részeseedésének megfelelő szavazattal, de nem lehet annak vezetője. Jelenleg, Vietnamnak csak mintegy tucatnyi privatizált részvénytársasága van, viszont magánrészvénytársaságokból nagyon sok van. A privatizáció kudarca megghiúsította a kormány ama tervét, hogy jól működő pénzpiacot terem, ami nélkül viszont a sokkal nagyobb volumenű tőkebeáramlás csak álom marad.

Kedvező tényezők

A vázoltak ellenére, a reform sikerét számos kedvező tényező segítette. A vietnami csapatok visszavonása Kambodzsából 1989 szeptemberében és az azt követő békeegyezmény véget vetett – az Egyesült Államok kivételével – a nyugati országok embargójának a segélyek, a befektetések és a kereskedelem terén. A külföldi segélyek és befektetések szaporodtak, miután Clinton elnök feloldotta az amerikai embargót 1993 júliusában. 1993 novemberében Párizsban 1,86 milliárd dollárt adtak össze Vietnam 9,4 milliárdos igényére, majd a párizsi (1994) és a hanoi (1995) konferencián 2 milliárdot szavaztak meg 1995-re és 2,3 milliárdot 1996-ra. Később, 1996 márciusában a Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund – IMF) bejelentette az évi második hitel jóváhagyását, amely 120,8 millió SDR-ről (körülbelül 178 millió dollárról) szóló¹², a 3 éves „strukturális igazítást segítő hitel (Enhanced Structural Adjustment Facility – ESAF)” keretében.

A kapcsolat az Egyesült Államokkal fokozatosan javult. 1994. február 3-án, feloldották a teljes kereskedelmi embargót, 1995 elején pedig a két ország megállapodást kötött, egymás fővárosában képviselő-irodák (liaison office) nyitására. A teljes diplomáciai kapcsolatfelvétel 1995 júliusában, 20 évvel Saigon eleste után következett be.

A külföldi segélyek mellett a kedvező külső tényezők közül a külföldi tőke beáramlását, az olajexportot¹³ és a külföldön élő vietnamiak (az ún. vietkieu-ek) hozzájárulását lehet említeni. Az 1980-as elvándorlási hullámból jött létre a „boatpeople” szó, ami a

¹² Az első hitelt, 362,4 millió SDR-ről (körülbelül 59 millió dollárról), 1994. november 11-én hagyták jóvá. SDR = Special Drawing Right.

¹³ Azért tekintem az olajexportot „külső tényező”-nek, mert a többi átalakuló ország nem számíthat ilyen bevételforrásra. Vietnam exportálja majdnem összes nyersolaját, ami eléri a 6–7 millió tonnát évente. 1995-ig az olaj volt az ország legtöbb valutát hozó exportcikke, amely az összexport 20–30 százalékát tette ki.

régi kis halászhajókon menekülő vietnamiakat jelenti. Napjainkban a vietkieu-ek fontos finanszírozási forrást jelentenek a gazdaság számára: a becslések szerint az 1991–2000-es évtizedben 7 milliárd dollárral járulnak hozzá a befektetésekhez, ami a szükséges külföldi befektetések harmada. Ez a 2 millió vietkieu (fele az Egyesült Államokban él) által folyósított (rokonainknak küldött) „nem hivatalos segély” a külföldön élő vietnami üzletemberek beruházási szerződéseikben befektettek pénzén kívül érkezik. (Ez utóbbi 1994 januárjáig összesen 70 millió dollár volt.)

A vietkieu-ek adománya a magánszektor fő finanszírozási forrása, és nem hivatalos becslések szerint a beruházott összegek felét teszi ki. Ennek az összegnek nagy részét csempésztett áruk importálására használják, de a magánszektor által használt gépeket és alkatrészeket nagyrészt csak csempészet révén lehet olcsón és gyorsan beszerezni. Vietkieu-pénz alkotja a szabad, „fekete” pénzpiac gerincét.

A külföldön szerzett tudás és technológia szintén értékes ajándék. Egy francia vietkieu csoporttal és a Lille-i Egyetemmel való együttműködésnek köszönhetően 1992-től oktatják a turizmus-gazdaságtant a Saigoni Közgazdasági Egyetemen. Szintén a nyugat európai vietkieu-eknek köszönhető, hogy egyre több vietnami diák és orvos mehet külföldre tanulni. Egyre több vietnami tér haza, egyszerűen üzletelni. Mindezek ellenére, a külföldön élő vietnamiak hozzájárulása a technológiatranszferhez ez ideig a várakozások alatt maradt.

Kilátások

Ez az a pillanat, amikor eldől, hogy Vietnam nyer vagy veszít. Annak ellenére, hogy a reformfolyamatban figyelemre méltó eredményeket értek el, Hanoiak súlyos problémákkal kell számolnia, ha utol akarja érni szomszédait. A vietnami vezetés nem fogad el semmilyen fontos változtatást az ország politikai rendszerében. Az 1996 nyarán rendezett kongresszus után az ország legrangosabb vezetői – mindhárman 70 éven felüliek – a helyükön maradtak, a vezetés személyi kérdéseit tehát még nem tudták megoldani. Ez valószínűtlenné teszi a merészebb reformokat. Az ország gazdasági kilátásai ennek ellenére még mindig jók. Az új ötéves fejlesztési program első éve merész célkitűzéseket tartalmaz: a GDP-nek 9,5–10, az agrártermelésnek 4,5, az ipar termelésének 14–15 százalékkal kell növekednie; a fejlesztési beruházásoknak a GDP 27 százalékára kell emelkedniük az 1995-ös 25 százalékról; az adóbevételnek a GDP 22 százalékára, az exportbevételnek 25 százalékkal kell emelkednie, és az árindexnek alacsonyabbnak kell lenni, mint az 1994–1995-ös időszakban volt.¹⁴ A külföldi elemzők is úgy gondolják, hogy középtávon sikerül fenntartani a gazdasági fejlődést.

Vietnam egyik legnagyobb problémája, hogy külkereskedelmi és folyó fizetési deficitje igen nagy. 1996 első 8 hónapjában a külkereskedelmi deficit 3,25 milliárd dollár volt az egész 1995. évi 2,29 milliárd dollárral szemben. A közgazdászok egyetértenek abban, hogy ezt a külföldi segélyek és befektetések elviselhetővé teszik, és egyes vélemények szerint könnyen finanszírozható.

A következő néhány évben várhatóan megmarad az inflációs nyomás a magas növekedési ütem miatt. A piac tökéletlensége, főleg a külkereskedelemé, valamint a költségvetési

¹⁴ Vo Van Kiet beszéde a parlament 1995. október 4-i ülésén.

bevétel biztosításának nehézségei szintén növelhetik az inflációt. A kormány folyamodhat más, inflációt nem gerjesztő módszerekhez is – intézkedései e törekvését igazolják, és az 1996. évi infláció a kormány becslései szerint 6–7 százalékos lesz –, de nem valószínű, hogy a 10 százalék alatti árszínvonal-növekedés tartható lesz a következő néhány évben.

Vietnamnak nagy tőkebeáramlásra lesz szüksége, elsősorban nem a deficitok finanszírozására, hanem a gazdaság gyors növekedésének megtartásához. Ezért a kormány 1995 májusában nagy, 50 milliárd dollárt mozgósító tervet készített, mely összegnek egyötödét a külföldi fejlesztési segélyekből, kétötödét közvetlen külföldi befektetésekből s a fennmaradó 20 milliárdot belső forrásokból fedeznék. Az 50 milliárdnak körülbelül a felét az infrastruktúra és a mezőgazdaság együttes, 38 százalékát az ipar, és 12 százalékát kifejezetten a mezőgazdaság fejlesztésére fordítanák. E terv megvalósíthatósága azonban bizonytalan, annak ellenére, hogy Vietnam kapcsolata mindkét volt ellenségével – az Egyesült Államokkal és Kínával – láthatóan javult és, hogy Vietnamot 1995-ben felvették a Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szövetségébe (Association of South East Asian Nations – ASEAN), s az ország a szervezet első kommunista tagja lett.

Vietnam gazdasági fejlődésének kilátásai tehát jónak tűnnek, de a veszélyek fennmaradnak. A látható veszélyek – például a külkereskedelmi deficit növekedése – és a láthatatlanok – a korrupció és a bürokrácia – megakadályozhatják ezt a törekvő növekedést, az ország kiemelkedését a szegénységből. Látni kell ugyanis, hogy

1. egyrészt a jelenlegi gyenge infrastruktúrával, melynek fejlesztése az eddigi gyakorlat szerint csak külföldiek segítségével gyorsítható, nem lehet hosszú távon fenntartani az évi 9–10 százalékos növekedést, másrészt, még hosszú távon is szükség lesz a külföldi tőke nagymértékű beáramlására, mert önerőből az ország képtelen megtartani a jelenlegi növekedési ütemet;

2. az adó-, valamint a bankrendszer reformja külön figyelmet érdemel az infrastruktúrán belül: a gazdaság résztvevőinek és a kormánynak is érdeke az adóterhek csökkentése, az adórendszer egyszerűsítése átláthatóságának biztosítása; a bankrendszerben pedig a kis számú, koncentrált állami bankot s a jelenlegi hitelfolyósítási gyakorlatot sokkal nagyobb súlyú magánbankoknak és rugalmasabb hitelfolyósítási rendszerekkel felváltania;

3. szintén nem halasztható tovább az államigazgatás átszervezése és karcsúsítása, hatékonyságának növelése egyrészt az állami tisztviselők fizetésének emelésével, másrészt a köztisztviselők nagyobb felelősségvállalásával, szaktudásával, valamint az ügyintézés átláthatóságával, az ügyintézési idő szabályozásával, a bürokrácia és a korrupció visszaszorítása érdekében;

4. a nemzetközi gazdaságba való integrálódás (ASEAN-tagság, Ázsiai, Csendes-Óceáni Együttműködés [Asian-Pacific Economical Co-operation – APEC] tagsága, WTO-tagság) az ország hosszú távú érdeke, de a külkereskedelem liberalizálása még súlyosabbá teheti a jelenlegi külkereskedelmi deficitet, amit nem lehet sokáig kölcsönből finanszírozni, hanem adósságkezelő programot kell kidolgozni, hosszú távon export növelésre kell berendezkedni, a jelenlegi rizsexport-kvóta rendszerét fel kell számolni, illetve a dongot le kell értékelni;

5. az export növelése a hosszú távú nemzeti gazdasági stratégia része lehet, de a jelenlegi struktúra nem megfelelő (például a mezőgazdaság súlya a foglalkoztatottságban vagy a GDP-ben túl nagy, az exportbevétel nagy része köolajból, illetve a mezőgazdasági termékekből származik) bizonyos kiemelt ágakat (a turizmust, amely évente körülbelül 1 milliárd dollár bevételt biztosít az országnak, illetve a software-ipart, amelyben a vietnami cégek nemzetközi összehasonlításban is versenyképesek) kiemelten kell fejleszteni.

Mindent egybevetve, véleményem szerint Vietnam kijutott a gazdasági recesszióból, de az átalakulás korántsem tekinthető befejezettnek.

SUMMARY

The author reviews using voluminous data sources of the development of Vietnamese economy.

The analysis starts with the mid 1980s, and the changes are followed up in the 1990s. The basic idea has been derived from the fast development reflected by the data: slightly decrease of inflation, increase of GDP, capital inflow and exports. At the same time backwardness of the country has been shown in many aspects (eg. infrastructure).

The author looks in the end, for an answer how Vietnam develops under the influence of economic reform and whether the changes can really be described as development.

SZEMLE

KÖZGAZDÁSZ-STATISZTIKUS TUDÓSOK A PÉCSI ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEMEN*

Sine praeteritis futura nulla, azaz a múlt nélkül nincs jövő, tartja a latin szólás. Az idő – a múlt, a jelen és a jövő – folytonosságot és egységet alkot. Ez igaz a tudomány, az egyetemek történetére is. Igen hosszú ideig, pontosabban 1949 és 1989 között, tehát 40 éven át, a hivatalos politika ezt tagadta, olykor a múltat saját érdeke szerint magyarázta. E véleményt jól tükrözi például az Új Magyar Lexikon megfogalmazása, miszerint „A Horthy-rendszer negyedszázados uralma alatt az egyetemeket is az elmaradottság jellemezte „...Elmaradásuk felszámolása a felszabadulás után indult meg.”¹ Holott éppen 1945 után szűntek meg az univerzitások, helyettük szakiskolák jöttek létre, az egyetemi autonómia korlátozottá, illetve jelképesé vált, a tudományos nézetek sokféleségét egyszerűsített és egységesített ideológia váltotta fel, mely minden más tudományos nézetet kiszorított. Tudományterületeket számoltak fel ideológiai tabuk miatt, így a közgazdaságtan területén az ökonometriát, a jövőkutatást, a rendszerelméletet, a gazdaságpszichológiát és a szociológiát. Az „economics”, a közgazdaság-tudomány elmélettörténeté degradálódott. A nyugati egyetemekre kijutni nem lehetett, a világ fő áramlataitól elzárva éltünk. Olyan nemzetközi híru egyetemeket, mint a pécsi Erzsébet Tudományegyetem is megszűntek, illetve átalakítottak. A társadalomtudományok terén működő akadémikusokat, köztük a közgazdászokat kizárták az Akadémia tagjai sorából.² Az eltávolítottak között volt az Erzsébet Tudományegyetem négy közgazdász professzora: *Balás Károly, Kováts Ferenc,*

Neubauer (Abay) Gyula és Surányi-Unger Tivadar is. (Az MTA 1989. évi 149. rendes közgyűlése Kováts Ferencet, Neubauer (Abay) Gyulát és másokat, így a világhírű közgazdásztudóst, *Heller Farkast* rehabilitálta, akadémiai tagságát folyamatosan nyilvánította.³ Balás Károly és Surányi-Unger Tivadar nem kapta vissza akadémiai tagságát.) Az Akadémiából való kizárás együtt járt a kényszernyugdíjazással, a publikációs és előadói lehetőségek betiltásával.

Az alábbiakban felelevenítjük az Egyetem múltjának néhány fontos momentumát.⁴

³ Az MTA 1989. évi közgyűlésének határozata. *Magyar Tudomány*. 1989. évi 9. sz. 760–762. old.

⁴ Meg kívánom jegyezni, hogy az 1945 előtt működő neves közgazdászok, – elsősorban a Heller Farkas-iskola tagjainak – rehabilitálásáért indított küzdelem már az 1980-as évek elején megkezdődött. Ebben a munkában *Oroszi Sándor* professzorral részt vettünk. (Lásd: *Oroszi Sándor – Sipos Béla: Heller Farkas közgazdasági iskolájáról a statisztikus szemléletben. Statisztikai Szemle*. 1985. évi 2. sz. 188–203. old.; *Oroszi Sándor – Sipos Béla: Heller Farkas. Magyar Tudomány*. 1990. évi 12. sz. 1493–1499.; *Sipos Béla: Konjunktúraelemzés és prognosztizálás. PRODINFORM Műszaki Tanácsadó Vállalat. Időszerű gazdaság-irányítási kérdések*. Budapest. 1983. 142 old.; *Sipos Béla: Heller Farkas. A múlt magyar tudósai*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1990. 218 old.) E munkákat nagymértékben segítette, hogy *Mihalik István* professzor vezetésével a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetemen megalakult a magyar közgazdasági gondolkodás történetét feldolgozó tanszékközi kutatócsoport, amely 1986-tól a Művelődésügyi Minisztérium támogatásával, önálló sorozatot („közgazdaságtani (f)irkák”) indított útjára. Részleges feldolgozásra került például a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Jogi Karának professzorai közül Neubauer (Abay) Gyula és Surányi-Unger Tivadar, valamint Heller Farkas, *Földes Béla, Kádás Kálmán, Kautz Gyula, Láng Lajos, Mariska Vilmos, Theiss Ede* és mások munkássága. Jeles esemény volt 1988-ban Heller Farkas *Közgazdaságtan c. két kötetes könyvének* megjelenítése a *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadónál*. Az elmúlt években a *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó* „A társadalomtudomány magyar klasszikusai” c. reprint sorozatát az ismert gazdasági nehézségek miatt megszüntette, és a Mihalik István vezette kutatócsoport sem folytathatta munkáját.

* A pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Pécsre helyezésének 75. évfordulójára alkalmából a Janus Pannonius Tudományegyetem (JPTE) és a Pécsi Orvostudományi Egyetem (POTE) által rendezett konferencián (Pécs. 1996. november 15.) elhangzott előadás szerkesztett változata. A tanulmány a *dr. Sipos Béla* által vezetett OTKA-kutatás keretében készült.

¹ Új Magyar Lexikon. 2. köt. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1960. 137. old.

² MTA másfél évszázada, 1825–1975. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1975. 365–368. old.

A magyarországi oktatás és felsőoktatás helyzetét Mária Terézia uralkodásától, tehát 1740-től kezdve a központi állami akarat határozta meg. Ezt a királynő nyíltan megfogalmazta: „Die Schule ist und bleibt ein Politicum”. Az iskola ugyanis azért lesz mindig politikai tényező, mert az államnak érdeke és egyben kötelessége is, hogy polgárai mindazon ismereteket elsajátítsák, melynek felhasználásával hasznos gyakorlati eredményeket tudnak produkálni a maguk gyarapodása és az ország fejlődése érdekében egyaránt.⁵ Ugyanez a gondolat jelenik meg itt is, mint az „etetni kell a juhot, ha nyírni, fejni akarjuk” adózási alapelvben, mely máig érvényes megállapítás. Az 1777-ben kibocsátott első Ratio Educationis, a Nevelés Rendje az egész iskolai oktatás működését szabályozta, először létesített az állam által irányított közoktatási igazgatást, az elemi iskolák szerveződésként egységes felépítésű iskolarendszert vezetett be, s a spekulatív tudományok mellett megjelentek a gyakorlati tárgyak, mint a közgazdaságtan, a műszaki ismeretek és a mezőgazdaságtan. Korábban gyakorlati képzés csak az orvosképzésben folyt. Kereskedelmi, tengerészeti szakfőiskolák szerveződtek, az első Triesztben, 1754-ben. Ezt követően a közgazdaságtani, a pénzügyi és a könyvelési, illetve statisztikai tudományok is tanszékeket kaptak az egyetemeken, elsősorban a jogi karokon. Az önálló közgazdasági egyetem létesítésének emlékiratát már 1912-ben a képviselőház elé terjesztették, mely utasította a kormányt a egyetem létrehozására. Azonban a közbejött parlamenti válság megakasztotta a törvényhozást, és így az első közgazdasági osztályt a József Műegyetemen 1914-ben alapították, 1920-ban a közgazdászok képzését átvette a Pázmány Péter Tudományegyetem, ahol önálló Közgazdaság-tudományi Kar létesült. E kar 1934-ben az akkor szervezett József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaság-tudományi Karaként működött. Ebből vált ki és lett önálló egyetem 1948-ban, Marx Károly nevével 1990-ig. A többi egyetemen általában közgazdasági, pénzügyi, statisztikai tanszékek működtek, így volt ez a század elején a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen (ahol később 1940 és 1944 között Közgazdaság-tudományi Kar is létezett⁶), a kassai, a miskolci és a nagyváradai, a pé-

csi Jogi Akadémián, illetve a budapesti Pázmány Péter (Eötvös Loránd) Tudományegyetemen is. Általában elmondható, hogy azok a tudós közgazdászok, akik 1914 előtt kezdték el egyetemi tanulmányaikat, jogi végzettségűek voltak. Szakmai pályájukat a közgazdaságtant és a statisztikát előadó tanáraik hatására módosították. Csak példaként: jogi végzettsége volt *Karvasy Ágostonnak* (1809–1896), *Kautz Gyulának* (1829–1909), *Gaal Jenőnek* (1846–1934), *Földes Bélának* (1848–1945), *Láng Lajosnak*⁷ (1849–1918), s tanítványaik közül *Balás Károlynak* (1877–1961) *Fellner Frigyesnek* (1871–1945), *Buday Lászlónak* (1873–1928), *Navratil Ákosnak* (1875–1952), *Heller Farkasnak* (1877–1955), *Neubauer (Abay) Gyulának* (1891–1978), *Surányi-Unger Tivadarnak* (1898–1973) is.

A két világháború között három közgazdasági iskola működött: Balás Károly, Heller Farkas és Navratil Ákos vezetésével.⁸

Az első világháború után 1923-ban, az 1912-ben alapított Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Pozsonyból áttelepült Pécsre, s jogi, orvosi, valamint bölcsészeti karral indult, majd teológiai (evangélikus) karral bővült.⁹ Közgazdaságtant és pénzügytant, illetve statisztikát a jogi karon adták elő. A kar „tudori szigorlatának”, valamint tanulmányi és vizsgarendjének 1911-ben jóváhagyott szabályzata a második alapvizsga második vizsgatárgyaként jelölte meg a közgazdaságtant, a pénzügytannal együtt.¹⁰

A Közgazdaság- (Nemzetgazdaságtani) és Pénzügytani Tanszék (Szeminárium) igazgató tanárai:¹¹

Balás Károly 1914–1918
Kováts Ferenc (megbízott) 1918–1921
Mihálffy Ernő 1922–1934

⁷ Heller Farkas még 60 éves korában, 1937-ben is őrizte Láng Lajos statisztikai előadásainak jegyzeteit.

⁸ *Surányi-Unger Tivadar*: Magyar nemzetgazdaság és pénzügy. Gergely R. könyvkereskedése. Budapest. 1936. 5. old.

⁹ A pécsi egyetemet Nagy Lajos király 1367-ben alapította, de az egyetem a következő évszázadban elorvadt, majd a török hódoltság idején eltűnt. II. József intézkedése nyomán 1785-től Győrből került Pécsre a jogi és bölcséleti karral rendelkező jogakadémia, de ez is csak 1802-ig működött. *Szepessy Ignác*, pécsi püspök 1833-ban újra indította a jogakadémiát, ami 1923-ban a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem jog- és államtudományi karába olvadt be.

¹⁰ Fejezetek a pécsi egyetem történetéből. Szerk.: *Csizmadia Andor*. Pécs. 1980. 266–278. old.

¹¹ *Ravasz János*: Pécsi Tudományegyetem (1923–1950). (Kézirat. Egyetemi Könyvtár. Pécs.); *Szabó Pál*: A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Pécs. 1940. 138–139., 151–153., 681–683. old. (A tanszékek neve és a vezetők elnevezése többször változott, ennek részletes ismertetésétől eltekintek.)

⁵ *Szögi László*: A közgazdasági képzés Magyarországon a Keleti Kereskedelmi Akadémia alapításáig. Tanulmányok a magyarországi közgazdasági felsőoktatás történetéből. A Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem Levéltárának Kiadványai. 2. Budapest. 1995. 5. old.

⁶ *Papp Kornél*: A kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kara 1940–1944. Megjelent: Tanulmányok a magyarországi közgazdasági felsőoktatás történetéből. 2. köt. Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem. Budapest. 1995. 179–189. old.

Dambrowszky Imre (megbízott) 1934–1940
Surányi-Unger Tivadar 1940–1944
Neubauer (Abay) Gyula 1944–1948

A Statisztikai–közgazdaságtani (Nemzetgazdaságtani) Tanszék (Szeminárium) igazgató tanárai:

Balás Károly 1914–1918
 Kováts Ferenc (megbízott) 1918–1921
Vasváry Ferenc 1922–1944
 Neubauer (Abay) Gyula 1944–1948

Dambrowszky Imre, Mihálffy Ernő és Vasváry Ferenc a közgazdasági tudományokat aktívan nem művelték, jelentősebb publikációs tevékenységet nem folytattak, így vagy általános közigazgatási kérdéseket adtak elő, vagy a tankönyv anyagát ismertették. Kováts Ferenc igen kiterjedt gazdaságtörténeti, levéltári kutatásokat végzett, tehát alapvetően a gazdaságtörténet kutatója volt. Az Egyetemen a közgazdaságtan oktatásának színvonala az 1930-as évtized elején kezdett emelkedni, amikor magántanárként Neubauer (Abay) Gyula (1928-tól) és *Kislégyi Nagy Dénes* (1932-től), két országosan elismert elméleti közgazdász kezdte meg speciálkollégium-jellegű előadásait, eleinte kis létszámú hallgatóság előtt. 1940-től a nemzetközileg elismert tudós, Surányi-Unger Tivadar is a karon oktatott, és magántanárként előadásokat tartott még a karon: *Csikós-Nagy Béla* (1942, Nagytér-gazdaságtan), *Sipos Sándor* (1942, Az ipari nyersanyagok megoszlása a világban), *Domány Gyula* (1947, Gyakorlati valutapolitika) is.¹²

A kinevezett pécsi egyetemi tanárok közül a közgazdaság-tudomány és statisztika terén elért eredményeik alapján Neubauer (Abay) Gyula (1891–1978) és Surányi-Unger Tivadar (1898–1973) tekinthető fél évszázad elteltével a legjelentősebbnek.

*Neubauer (Abay) Gyula munkássága.*¹³

Abay (Neubauer) Gyula 1891. augusztus 15-én született Budapesten és ugyanott 1978. augusztus 29-én hunyt el. Középiskoláit Budapesten, Iglón majd megint Budapesten végezte. Eredeti nevét (Neubauer) 1942-ben Abay-ra magyarosította. 1913-ban a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem

¹² Lásd a 10. jegyzetben i.m. (A nevek után zárójelben a habilitáció éve és témája szerepel.)

¹³ *Oroszi Sándor*: Abay (Neubauer) Gyula közgazdasági munkássága. Ünnepi dolgozatok Mátyás Antal tanszékvezetői kinevezésének 40. évfordulójára. Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem. Budapest. 1993. 79–93. old. Abay (Neubauer) Gyula arcképvázlatát, szakmai eredményeit elsősorban Oroszi Sándor kutatási eredményeinek és a pécsi egyetem történetével foglalkozó kötet (lásd a 10. jegyzetben) felhasználásával ismertetem.

Jogi Karán az államtudományok doktorává avatták. Állami szolgálatba 1909-ben lép, a Dohányjövendéki Központi Igazgatóságnál dolgozott 1944-ig, nyilvános rendes tanári kinevezéséig. Gyakorlati munkája – számviteli, pénzügyi, beszerzési, szállítási és építési ügyekkel foglalkozott – figyelmét a közgazdasági problémák megoldása irányába terelte. 1928-ban a „Közgazdaságtan” című tárgykörből magántanári habilitációt szerzett a pécsi egyetemen, és „A határhaszon-elmélet bírálata” című könyve képezte magántanári kinevezése alapját. Bírálója Vasváry Ferenc egyetemi nyilvános rendes tanár volt. 1929 és 1931 között először Berlinben, majd Londonban folytatott tanulmányokat. 1938-ban egyetemi nyilvános rendkívüli tanárrá, 1944-ben egyetemi nyilvános rendes tanárrá nevezik ki, valamint Pécssett egyúttal a Gazdaságpolitika és Statisztika Tanszék vezetője lett, melyet 1948-ig vezetett. 1946/47-ben a jogi kar dékánja, a következő tanévben a jogi kar prodékánja volt. 1944 és 1948 között a Jog- és Államtudományi Karhoz tartozó pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet vezetője. (1937-től jelentek meg az Intézet közleményei.) 1945 áprilisában Abay Gyula szerkesztésében jelent meg a pécsi egyetem emlékirata, „amely a művelt világ nagy egyeteméhez szólt a magyar kérdésnek a tartós béke érdekében való végleges rendezése ügyében.”¹⁴ 1945-ben a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Chorin-díját nyerte el a „Világgazdaság válaszüton” című 372 oldalas könyvéért. 1948-ban, fiatalon 57 éves korában kényszernyugdíjazták. 1952-től a Komlói Szénbányász-ipari Trösztnél statisztikusként dolgozott, majd innen is menesztik. 1955 és 1956 között a pécsi Vízügyi Igazgatóságnál könyvelőként szolgált. 1956. november 1-jén „Le a sztálini magyar alkotmánnyal” címmel cikke jelent meg a *Dunántúl* című napilapban. 1957. május 29-én ezért az írásáért letartóztatták, és a dr. Kertész Endre és társai ellen indított koncepciós per ötödrendű vádlottjaként először két évre, majd másodfokon 1958 júniusában hat évre elítélték. 1959. április 4-én amnesztiával szabadult. A váci börtönben írta meg „Oeconomia aeterna” magyarul „Halhatatlan közgazdaságtan” című művét, ami még nem jelent meg. Nemzetközi konferenciákra ugyan már nem juthatott ki, de külföldön továbbra is elismerték, a tudományos információkat, külföldi szaklapokat folyamatosan megkapta. Külföldön mintegy 300 oldal terjedelemben 15 tanulmányt publikált, és egyéb publikációinak jegyzéke 79 tételből áll. 87 évesen, 1978-ban Budapesten hunyt el.

Jelentősebb magyar nyelven publikált művei közül hármat említek meg.

¹⁴ Lásd: *Ravasz János* 11. jegyzetben idézett kéziratát.

Az említett, „A határhaszon-elmélet bírálata” (Danubia Kiadó. Budapest. 1927.) c. művét az MTA 1932-ben Weiss Fülöp-jutalommal tüntette ki, s a könyv több része külföldön is megjelent elismerő méltatásokban részesülve. Heller Farkas kedvezően értékelte Abay művét, annak ellenére hogy Heller Farkas 1907-ben magántanári habilitációját, „A határhaszon elmélete” című, 1904-ben megjelent műve alapján nyerte el, s nézetei sok vonatkozásban eltértek Abayétól. Ennek ellenére ezt írta: „Módszere mindenben a tudományosság legmagasabb követelményének felel meg. Alaposság, kitűnő deduktív képesség, igen széles körű irodalmi tájékozottság és az olvasottak mélyenszántó átgondolása jellemzik.”¹⁵

„A világgazdaság újjáépítése a háború után” (Gergely Kiadó. Budapest. 1943.) című könyvében Abay világosan felvázolta a kommunista rendszer bekövetkező gazdasági csődjét. Ezt írta: „A bolsevizmus gazdasági rendszere a termelésből az egyéni kezdeményezést, a fogyasztásból pedig a választási szabadságot zárja ki, már pedig az előbbi nélkül a termelés eredményessége, az utóbbi nélkül a fogyasztás értelme hiányzik.” (46. old.) Hasonló gondolatot írt le három évvel később egyik előadásában Heller Farkas: „A kollektívizmussal az egyéni kezdeményezéseket, az innováció legfontosabb rugóit megsemmisítjük.”¹⁶

A pécsi egyetemen tartott statisztikai előadásoknak anyagát tartalmazza a „Bevezetés a statisztika tudományába I. rész.” (Rákóczi Nyomda. Pécs. 1945.) című Abay-könyv. Szakít azzal az akkor elterjedt állásponttal, amely szerint a statisztika tudománya a népszámlálási, gazdasági adatok közlését, illetve a statisztikai közigazgatás eljárási szabályainak ismertetését jelenti. „A statisztika a tömegjelenségek törvényszerűségeit számszerű módszerek segítségével kutató és meghatározó tudomány” írja (5. old.), amely matematikai módszereket alkalmaz. A könyv a hazai szakirodalomban akkor újszerűnek számító idősor-kutatást és korrelációs számítást is tárgyalja, és a szakstatisztikákról is jó áttekintést ad. A népességi, az egészségügyi és szociális, a gazdasági, a kultúr-, az igazságügyi, politikai és közigazgatási statisztika elméleti és gyakorlati kérdéseit részletesen kifejti könyvében.

Az alábbi felsorolás oktatómunkájába ad némi betekintést az Abay (Neubauer) Gyula által 1930 és

1940 között meghirdetett heti egyórás, illetve 1938-tól heti kétórás közgazdaságtani kollégiumokról:

1932–33. II. félévben: Aktuális közgazdasági problémák;

1933–34. II. félévben: Bevezetés a közgazdasági gondolkodásba;

1934–35. II. félévben: Közgazdasági eszmék fejlődésének története;

1935–36. I. félévben: Pénz és gazdaság, II. félévben: A piac;

1936–37. II. félévben: Magyarország gazdasági életképessége;

1937–38. II. félévben: A magyar nemzeti vagyon és jövedelem nagysága és megoszlása;

1938–39. I. félévben: Bevezetés a közgazdasági gondolkodásba, II. félévben: A közgazdaságtan alaptanai;

1939–40. I. félévben: Liberális és totális gazdaság, II. félévben: A közgazdaságtan története.

*Surányi-Unger Tivadar*¹⁷

Surányi-Unger Tivadar 1898. február 4-én született Budapesten. Középkorú tanuló, székelyföldi evangélikus főgimnáziumban, egyetemi tanulmányait pedig a budapesti, a grazi és a bécsi egyetemeken végezte. A grazi egyetemen 1919-ben jog- és államtudományi, a budapesti tudományegyetemen 1920-ban bölcsészettudományi, a budapesti műegyetemen 1921-ben közgazdaságtudományi doktori oklevelet szerzett. 1921-től Budapesten ügyvédjelölt, 1924-ben bírói és ügyvédi képesítést nyert. Egyetemi magántanári habilitációját 1926-ban a budapesti műegyetemen a „Kereskedelmi politika”, 1928-ban pedig a budapesti tudományegyetemen „A közgazdaságtan elmélete” című tárgykörből fogadták el. 1926 szeptemberétől a miskolci evangélikus Jogakadémia tanára. A szegedi Ferencz József Tudományegyetemen a közgazdaságtan és statisztika tanszékére 1929-ben nyilvános rendkívüli tanárrá, majd 1933-ban nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. Az 1936/37. tanévben, Szegeden a Jog- és Államtudományi kar dékánja. 1935-ben az MTA levelező tagjává választotta. 1940. október 19-én áthelyezték a pécsi Erzsébet Tudományegyetem jogi karára, ahol a közgazdaságtan- és pénzügy tanszék vezetőjeként dolgozott. 1945 tavaszán, rövid ausztriai tartózkodás után, az Egyesült Államokba emigrált, ahol a New-York állambeli Syracuse University tanára lett. (Pécsi állásából a vallás- és közoktatási miniszter 1948. február 20-án mentette fel, addig az egyetem státu-

¹⁵ Heller Farkas: Neubauer Gyula: A határhaszon-elmélet bírálata. (Könyvismertetés.) *Közgazdasági Szemle*. 1927. évi 9–10. sz. 652–658. old.

¹⁶ Heller Farkas: A keresztényszocializmus alaptételei. MTA Kézirat. 1946. Ms 5189/46 7. (Lásd: Oroszi Sándor – Sipos Béla: Heller Farkas. *Magyar Tudomány*. 1990. évi 12. sz. 1493–1499. old.)

¹⁷ Ravasz János: i.m. IV. rész. Jog- és Államtudományi Kar. Surányi-Unger Tivadar. 458–470. old. és Meyer Dietmar: Surányi-Unger Tivadar a gazdasági növekedésről. Megjelent: Ünnepi dolgozatok Mátyás Antal tanszékvezetői kinevezésének 40. évfordulójára. Budapest. 1993. 107–117. old. felhasználásával.

sában szerepelt mint szabadságon levő professzor.) Több egyetemen volt vendégtanár (például: Los Angeles: 1935, 1937, 1939 és 1950; Innsbruck: 1945 és 1946; Kiel: 1952; Berlin: 1953 és 1954; München: 1955.). 1958 második félévétől tanévenként felváltva a Syracuse és a Göttingeni Egyetemen tanított. 1964-ben az Egyesült Államokban nyugdíjba vonul, de a Göttingeni Egyetemen tovább tanított 1966-ig, ahol az 1964/65-ös tanévben dékán volt. 1966-ban végleg nyugdíjba vonult. 1973. november 1-jén, Washingtonban hunyt el.

Surányi-Unger Tivadar igen sokat publikált, könyvei, tanulmányai angol, francia, japán és német nyelven is megjelentek. 1945-ig itthon és külföldön 105, ezután – elsősorban angol és német nyelven – 60 publikációja jelent meg. 1945 után írásai Magyarországon nem jelenhettek meg. „A magyar gazdasági jólét útja” (Stádium Kiadó, Budapest, 1940. 112 old.) című műve alapján foglalom össze gazdasági, politikai nézeteit.

Surányi e művében a következő három magyar és három német nyelven megjelent könyvének összefoglalását és továbbfejlesztését adta közre:

1. A gazdaságpolitika tudományos kérdései. Budapest. 1927. 280 old.

2. Magyar nemzetgazdaság és pénzügy. Gergely R. könyvkereskedése. Budapest. 1936. 617 old. (Ez a könyve 1943–44-ben két kötetben átdolgozva 2. kiadásban is megjelent.)

3. Budapest szerepe Magyarország közgazdasági életében. I–II. Székesfehérvári Nyomda. Statisztikai Közlemények. Budapest. 1937–1938. évi 3–4. sz. 364. és 458. old.

4. Philosophie in der Volkswirtschaftslehre. 1–2. Fischer. Jena. 1923–26.

5. Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts. Fischer. Jena. 1927. (Ezt a könyvét Economics in the 20. century címen angol nyelven Londonban és New Yorkban 1931-ben, Tokióban pedig 1934-ben japán nyelven is kiadták.)

6. Weltwirtschaftspolitik im Entstehen. Jena. 1933.

„A nemzeti közösség gazdasági jóléte fontosabb, mint az egyéné.” Ezzel a gondolattal indítja könyvét. A tengelyhatalmak győzelmével számolt, és úgy látta, hogy az első világháború és az 1929-es világválság a tőkegazdaság alapjait rendítették meg. Rámutat arra, hogy „...már nem kevesebb, mint három nagyhatalom: Oroszország, Olaszország és Németország nyíltan vetette el a tőkegazdaság rendszerét és vele messzemenő ellentétben álló gazdasági intézményeket honosított meg”. (10. old.) Úgy véli, hogy a tőkegazdaság elaggott, nem biztosítja a termelés és a fogyasztás közötti összhangot, a jövedelemeloszlási egyenlőtlenségek a fejlődést gátolják, a piacot szűkítik, az évtizedes válságokat nem

lehet kiküszöbölni. A megoldást Keyneshez hasonlóan az állami beavatkozásban, a gazdaságpolitikában a normativitás fokozásában látta. A közületi szükségletek és értékek jelentőségét hangsúlyozza, a tengelyhatalmak gazdasági és katonai sikereit e politika eredményének tekinti. „A mai német és olasz gazdaság- és pénzügypolitikai vonalvezetés egyszerű, egységes és határozott” (37. old) írja. Nem veszi észre azt, hogy milyen szörnyű bűnökkel, pusztítással és világgéggel járt együtt ez a gazdaságpolitika. Az is igaz, hogy a hitleri és a sztálini rendszerek iszonyatos bűnei csak később (1945, illetve 1956 után) váltak ismertté a világ közvéleménye számára. A zsidótörvényt csak gazdasági szempontból vitatta: „A zsidóknak gazdasági téren való visszaszorításával tetemes oly vállalkozói erőkről mondunk le, amelyek az ország tőkegazdasági fejlődését lendíteni tudnák”. (71. old.) Az ezzel kapcsolatos vezetői személycseréket szakmai szempontból bírálja „...a személycseréket csak helyenként ültetett valóban a kor színvonalán álló, új és egészségesebb szellemet közgazdasági életünkbe”. (65. old.) Határozottan elítéli a zsidótörvények végrehajtása során jelentkező gerinctelenséget, a szakértelem hiányát, a személyi összefonódásokat. Úgy látta, hogy a közületi gazdálkodás, illetve az államilag irányított gazdálkodás nem öncél és végcél, de olyan átmenet, amely esetleg évtizedekig eltarthat. A német katonai sikereket is e gazdaságpolitika eredményének tekinti. A gazdasági és szociális élet egyes területeit egységesen kezeli. Ugyanakkor a Németország, Olaszország és Magyarország közötti különbségeket elemelve, arra a következtetésre jut, hogy „Magyarországon sem a nemzeti szocializmus, sem pedig a fasizmus intézményeit minden további nélkül át nem vehetjük”. (67. old.)

Surányi-Unger Tivadar veszélyesnek tartotta a bizonytalan, kaotikus gazdasági viszonyokat, különösen a nagy gazdasági válságok nyomán kialakult körülményeket és ezzel a mának is szóló üzenetével (12. old.) zárom könyvének munkásságának ismerettségét: „Az egyéni érdekek izgatott hajszejának nyomán a gazdasági életben is száználmas gerinctelenség szokott lábra kapni. Máról holnapra meglepő palfordulások következnek be, és sokan még az elvűs utolsó maradványait is habozás nélkül dobják sutba, amikor arról van szó, hogy a bizonytalan viszonyok között jobban helyezkedjenek... Mindezeknél veszélyesebb tünet azonban, hogy egyidejűleg a komoly gazdasági szakértelemmel szemben is csaknem általános irtózás mutatkozik”.

Dr. Sipos Béla

SZEMÉLYI HÍREK

Megbízás. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1997. február 1-jei hatállyal *Faragó Tamást* megbízta a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatói tisztjének ellátásával.

Címadományozás. A KSH elnöke *Janák Katalinnak* 1997. január 1-jei hatállyal az Életszínvonal- és emberi erőforrás statisztikai főosztály munkatársának *címzetes tanácsosi* címet adományozott.

Kitüntetés. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Pál Sándornénak* (Elnöki főosztály) *KSH Szolgálatért* aranygyűrűt adományozott.

Elnöki dicséret. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Mátyás Pált*, a KSH Veszprém Megyei Igazgatóság főelőadóját az adatgyűjtési munkában hosszú időn át végzett kiemelkedő munkája elismeréseként *elnöki dicséretben* részesítette.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

Az MTA Statisztikai Bizottságának 1997. január 14-én tartott kibővített ülésén a résztvevők két napirendi pontot tárgyaltak meg. Elsőként a nyugdíjrendszer modellszámításait, feltételrendszerét és az alkalmazott mutatószámok tartalmi és módszertani hátterét vitatták meg. A Bizottság elismerte a modellezés eddigi eredményeit, utalt a 2005-ig terjedő átmeneti időszak részletkérdései alaposabb kidolgozásának szükségességére és hangsúlyozta a nemzetközi tapasztalatok felhasználásának, valamint az információs rendszer fejlesztésének fontosságát.

A második napirendi pont az 1997. évi bizottsági munkaterv megvitatása volt. Ebben az Európai Unióhoz való csatlakozás statisztikai vonatkozásai, a rejtett gazdaság mérése, a nemzetgazdasági mérlegrendszer és a statisztikai oktatás helyzetének témái szerepeltek.

A Bizottság ezt követően tudományos, oktatási, nemzetközi, gyakorlati statisztikai albizottságokat hozott létre, melyeknek elnökeivé *dr. Szilágyi Györgyöt*, *dr. Hunyadi Lászlót*, *Nyitrai Ferenéné dr-t* és *dr. Belyó Pált* választották.

TES-tanfolyam Londonban. Az Európai Unió Statisztikai Hivatala (EUROSTAT) az Európai Statisztikusok Továbbképzése (Training of European Statisticians – TES) elnevezésű program keretében 1997. január 6. és 10. között nemzetközi tanfolyamot

rendezett Londonban az írott, illetve elektronikus tájékoztatás témakörében, melyen a Központi Statisztikai Hivatalból *Ligeti Csák* főosztályvezető vett részt. A tanfolyamon elhangzott előadások főleg a kiadványkészítés formai szabályaival foglalkoztak. Szó volt azokról a módszerekről, amelyek révén a statisztikai kiadványok közelebb kerülhetnek a hétköznapi emberekhez, vagy olyanokról, amelyek az elfoglalt felső vezetők, illetve politikai döntéshozók számára nyújtanak eredményes, gyors tájékoztatást.

A résztvevők foglalkoztak az évkönyvekkel kapcsolatos kérdésekkel, ennek kapcsán a magyar Statisztikai évkönyvvel, mely nemzetközi összehasonlításban is megfelel a követelményeknek.

Névváltozás. 1997. január 1-jétől a volt Nemzetgazdaság-statisztikai főosztály elnevezése *Nemzeti számlák főosztályra* változott.

Magyarország népessége és gazdasága. Múlt és jelen címmel a Központi Statisztikai Hivatal reprezentatív kötetet adott közre a miléncenáriumi évforduló tiszteletére.

A táblákat és színes ábrákat összefoglaló tanulmány vezeti be, mely áttekinti az elmúlt 100–120 esztendő társadalmi–gazdasági változásait.

A kötet táblaanyaga a következő főbb fejezetekre oszlik: népesség, gazdaság, a lakosság életkörülmé-

nyei, éghajlati jelenségek és a Duna vízállása Budapesten. Az adatok forrásául túlnyomórészt a Hivatal százéves folyamatos tájékoztatási tevékenységének eredményeképpen közzétett gazdag adatgyűjtemények, közlemények (évkönyvek, zsebkönyvek, időszaki, havi közlemények és az egyes szakterületek adattárai) szolgáltak.

(Magyarország népessége és gazdasága. Múlt és jelen. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 258 old.)

Nemzetközi statisztikai zsebkönyv. A Központi Statisztikai Hivatal két évente megjelenő kiadványának célja, hogy a hivatal más kiadványaiban közzétett nemzetközi adatoknál részletesebb információkkal szolgáljon a világban végbemenő társadalmi-gazdasági folyamatokról.

A zsebkönyvben szereplő adatok elsősorban a nemzetközi szervezetek által – többnyire összehasonlító módszertan szerint – összegyűjtött statisztikai adatokon és becsléseken alapulnak. Az idősorok általában 1995. évi adatokkal zárulnak.

(Nemzetközi statisztikai zsebkönyv. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 275 old.)

Tájékoztatási naptár. 1997. januárjában a Központi Statisztikai Hivatal első alkalommal bocsátotta közre a rendszeres évközi kiadványainak naphoz kötött közzétételi időpontját.

E tájékoztatás elsősorban a hírgyűjtéseknek, a sajtónak s rajtuk keresztül az összes érdeklődőnek és felhasználónak szól. Ha az adatközlés időpontja szombatra esik, de az adatok már pénteken délután rendelkezésre állnak, akkor a péntek délutáni, illetve esti közlés is lehetséges.

A tájékoztatási naptár 1997. I. félévére szól, és tartalmazza a kiadvány címét, tárgyidőszakát és a közzététel napját.

Emlékkötet. A Tanulmányok Dányi Dezső 75. születésnapjára című kiadvány 16 tanulmánnyal és Dányi műveinek összegyűjtött bibliográfiájával köszöntötte a neves történeti demográfust és könyvtárszervezőt.

A tanulmányok a munkatársak-tanítványok dolgozatait tartalmazza a történeti demográfia, a társadalom- és gazdaságstatisztika, az intézménytörténet témakörében.

(Tanulmányok Dányi Dezső 75. születésnapjára. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. Budapest. 1996. 243 old.)

Népesedési folyamatok a kelet-közép-európai fővárosokban címmel megjelent a Nemzetközi összehasonlítások sorozat 7. kötete. A kiadvány hat főváros népszámlálási eredményeire, illetve a rendszeres népmozgalmi statisztikai adatgyűjtésekből származó információkra épül. A gazdag adatanyag lehetővé teszi a hat európai ország fővárosának népességfejlődésében, népsűrűségében, a népesedési folyamatok összetevőiben, illetve a népesség alapvető demográfiai jellemzőiben meglévő azonosságok és eltérések bemutatását.

A sorozat jelen kötete első ízben úgy jelenik meg, hogy a nemzeti nyelven kívül ugyanazon füzetben tartalmazza az angol nyelvű változatot is.

(Népesedési folyamatok a kelet-közép-európai fővárosokban. Központi Statisztikai Hivatal Budapesti és Pest Megyei Igazgatósága. Budapest. 1996. 117 old.)

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

GAZDASÁGSTATISZTIKA

SNOWER, D.J.:

A MUNKANÉLKÜLISÉGI SEGÉLY RENDSZERÉNEK MEGREFORMÁLÁSA

(Unemployment benefits: An assessment of proposals for reform.) – *International Labour Review*. 1995. 4–5. sz. 625–647. p.

Számos európai ország foglalkozik a munkanélküliség-rendszer reformjának gondolatával. Jóllehet a segélyrendszer fontosságával mindenki tisztában van, finanszírozása egyre nagyobb nehézségekbe ütközik. A munkanélküliségi segély rendszere maga is okozója lehet a munkanélküliségnek, és különösen markáns ez az összefüggés, ha magas a munkanélküliség szintje. A problémák megoldásához először is ezen összefüggés természetével kell tisztába lenni, ami a cikk első felének témája. A második a segélyrendszer sajátosságait foglalja össze, míg a befejező rész a javaslatoké. A munkanélküli segély a munkanélküliség szintjére közvetlenül és közvetetten is hat.

1. A közvetlen hatás első formája az, ha a segélyezett visszatartja az álláskereséstől. Ez különösen akkor jelentős, ha az adott személynek csak határozott idejű, illetve részidős foglalkoztatásra lenne kilátása. Az alacsony képzettségűek esetében viszont ezt a visszatartó erőt a segély és az elérhető kereset közötti csekély különbség jelenti.

2. A segély nagysága befolyásolja az új állás megtalálására fordított időt. Minél nagyobb, annál hosszabb időt hagy a kedvezőbb alkalom kivárására, annál nagyobb esélyt teremt az egyén számára arra, hogy képességének, készségének megfelelő munkához jusson. A segély mellett szóló ezen érv közismert ugyan, de nem általános érvényű, azaz nem áll fenn a tartósan munkanélküliek esetében, akik a legproblematisabb csoportját alkotják az európai munkanélkülieknek. Esetükben a munkához jutás többnyire csak átképzés, életstílusváltás révén lenne lehetséges, aminek sokszor éppen a segélyezetttség a gátja.

3. A segélyrendszer mint meghaladó küszöbérték, javítja a dolgozók bértárgyalási pozícióit. A növekvő bérköltség azonban a munkanélküliség emelkedéséhez vezethet.

4. A munkanélküli-segély a munkavállaló aktívabb részvételét, nagyobb kockázatvállalását is lehetővé teszi a munkahelyi konfliktusokban, hiszen azok sikertelen kimene-tele esetén is lesz valamilyen jövedelemforrása.

A segélyek adóbevételekből történő finanszírozása szintén a munkanélküliek számának növekedését okozza. Növekszik a munkáltató költsége, amit a csökkenő foglalkoztatottság segítségével ellensúlyoz. A segélyek fogyasztási (vagy hozzáadott érték) adóból történő finanszírozása a fizetőképes kereslet korlátozásával vezet a munkanélküliség növekedéséhez. Ezek az összefüggések rövid távon állnak fenn, míg hosszabb időszakot tekintve a közgazdászok nem ismerik el ezen oksági viszonyt. Ugyanakkor a kollektív béralku a segély miatt csökkenő rendelkezésre álló jövedelem növelése érdekében folyik, és a foglalkoztatottság szintjének csökkenését eredményezi. A magas adószint az egyén oldaláról is növeli a munkaerőpiactól történő távolmaradás motivációit.

Ha nő a munkanélküliség, csökken az adóbevétel, hiszen a munkanélküli kevesebb adót fizet vagy egyáltalán nem fizet adót. Akármilyen formában pótolja is az állam a kieső adóbevételt, az mindenképpen a munkanélküliség további növekedéséhez vezet, s így az államnak egyre többet kell költenie segélyre. Ehhez az adó növelésére van szüksége, ami újra növeli a munkanélküliséget, s ez egy ördögi kör kialakulásához vezet.

Ahhoz, hogy a segélyrendszer eredményes átalakítására sor kerüljön, pontosan tisztában kell lenni azzal, hogy mik a rendszer céljai, elvei és mennyire teljesülnek ezek. Az első célja a segélyrendszernek a

Megjegyzés. A *Statistikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszakos kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlét* tartalmaz.

jövedelmek újraelosztása, a gazdagoktól a szegényekhez történő átcsoportosítása. Ennek a célnak azonban kevésbé felel meg, nemcsak azért mert a szegény és a munkanélküli fogalma nem feltétlenül esik egybe, hanem azért is, mert a munkanélküliek számára nem a segély, hanem a munkához jutás biztosíthat csak tartósan jobb anyagi körülményeket. A segélyrendszer pedig sokszor éppen az újra elhelyezkedés ellen hat, különösen ott, ahol a segélyezési időszak hossza nincs korlátozva.

A következő alapelv a hatékonyság, a segélyrendszer azonban ennek is csak korlátozottan tesz eleget, hiszen csökkentheti a munkakeresés intenzitását és növeli annak hosszát. Ha a munkanélküli az általa elképzeltnél alacsonyabb összegért tudna csak elhelyezkedni, a segélyrendszer működése esetén különösen hajlamos, hogy ne fogadja el az állásajánlatot.

A legtöbb európai országban van munkanélküliségi biztosítás, és létezik támogatási rendszer. Az előbbi általában jövedelemfüggő, az utóbbit inkább a szükségletek határozzák meg. Az egyes országokban a konkrét igénybevételi szabályok eltérők. A munkanélküliségi segély nagysága függhet teljesen a korábbi bértől, míg máshol, a szociális támogatási rendszer részeként, csak a megélhetési költségek határozzák meg. A biztosítási kritériumnak azonban sehol sem nagyon felel meg a rendszer, így a hatékonysági elvnek sem igen felel meg.

A vázoltakból kitűnik, hogy a segélyrendszer reformja miért elodáztatlan. Az első kérdés a segélyezés időtartama. A magas segélyösszeg és a hosszú segélyezési idő növeli a munkaerőpiacra igen nehezen visszairányítható, tartós munkanélküliek arányát. Ebből következően a segélyezés csak akkor jó, ha azokon segít, akik rövid ideig munkanélküliek. Ha a munkanélküliségi segély csak rövid ideig jár (ami az európai országok többségében nem igaz), az felgyorsíthatja az álláskeresés folyamatát.

Népszerű a kérdés szociális szempontú megközelítése, azaz, hogy a rossz anyagi helyzetű (például tartósan munkanélküli) családokat is segíteni kell. Ahhoz azonban, hogy ez ne legyen a munkaerő-piaci szempontokkal ellentétes hatású, a kétféle támogatás között megfelelő (érzékeltető nagyságú) különbségnek kell lennie.

A következő kérdéskör a segélyrendszerhez kapcsolódó adminisztráció hatékonyabbá, élőbbé tétele, ami természetesen szintén nem olcsó. Ezzel ki lehetne szűrni például azokat a tartósan munkanélkülieket, akiknél ez már életformává vált, s akik visszailleszkedésük érdekében nem hajlandók semmit sem tenni.

Praktikus lenne változtatni a finanszírozás forrásán is. A béradóból történő finanszírozáshoz képest – ami általánosan elterjedt módszer – kevésbé, illetve

nem annyira direkt módon növeli a munkanélküliséget, ha annak forrása a fogyasztási adó. Kellene gondolni a rugalmasabb segélyezési rendszer lehetőségére is. Sokak számára ösztönző lehet, ha munkába állás után is megkapnák valamilyen kis hányadát a korábbi segélynek. Ez főleg akkor vezet eredményre, ha a segély és a bér között kicsi a különbség.

Másik lehetőség a negatív jövedelemadó, azaz, ha valaki nem éri el a megadott jövedelmi küszöböt (például azért, mert munkanélküli) adót igényelhet vissza. Előnye, hogy a munkanélküli segélynél igazságosabban csoportosít át jövedelmet a gazdagoktól a szegényekhez, ugyanakkor egyszerű a vele járó adminisztráció.

Előnyös hatású, ha a munkanélküli segély helyett végkielégítést kap, mivel ha valaki gyorsan álláshoz jut, egy bizonyos időszakban mindkét forrásból kap jövedelmet, ez pedig az álláskeresési idő minimalizálására ösztönöz. Recessziós időszakban azonban a magas végkielégítés gátja lehet a munkaerő-piaci mobilitásnak és növeli a munkanélküliséget.

A következő lehetőség, ha a munkanélküliségi segély egy bizonyos idő után csak akkor jár, ha az érintett bizonyos időszakot – többnyire közmunkákon – dolgozik. A módszer általában sikeres, de drága, és ha az állam többé nem finanszírozza a közmunkát, a munkanélküliség meredeken emelkedhet. A közmunka által felduzzadt közszféra a gazdaság egyes területein megfojthatja az ott tevékenykedő magáncégeket. Jobb megoldás ezért, ha az állam valamilyen módon az önfoglalkoztatást próbálja támogatni, például úgy, hogy elengedi a bedolgozók adóját.

Általában sikeresnek minősíthető, ha a rendszer a tartósan munkanélkülieknek nem segélyt ad, hanem az őket alkalmazó munkáltatókat támogatja valamilyen formában. Hosszú távon előnyös az is, ha a passzív segélyezés helyett a munkanélküliek részére szervezendő képzési programokra összpontosítják a rendelkezésre álló pénzügyi forrásokat.

(Ism.: *Lakatos Judit*)

ZUKROWSKA, K.:

A CEFTA-ÁLLAMOK REGIONÁLIS
EGYÜTTMŰKÖDÉSÉNEK PROBLÉMÁI

(Probleme der Regionalen Zusammenarbeit der CEFTA-Staaten.) – *Osteuropa-Wirtschaft*. 1996. 1. sz. 38-51. p.

A KGST keretében létrehozott szoros gazdasági kapcsolatok összeomlása után lassú, de tartós folyamatként kezdődött meg a közép-európai országok új típusú együttműködésének kialakulása. A tanulmány elsősorban a Közép-európai Szabadkereskedelmi

Társulást (Central European Free Trade Association – CEFTA) létrehozó ún. Visegrádi országok szempontjából vizsgálja fokozottabb gazdasági együttműködésük lehetőségeit s az ezek megalapozásához szükséges intézményes keretfeltételeket.

Az Egyezményt előkészítő tárgyalások kezdetét az 1991. februári „névadó” visegrádi találkozó jelentette. A hivatalos aláírásra 1992 decemberében, Krakkóban került sor a jelenlegi Cseh, illetve Szlovák Köztársaság, valamint Lengyelország és Magyarország képviselői részéről. 1996. január 1-jével Szlovénia is csatlakozott az Egyezményhez.

A CEFTA-országok egymás közötti áruforgalmuk gyorsított liberalizálására vállaltak kötelezettséget. E folyamat első fontos lépését az iparcikkek vámtételeinek 1993. január 1-jével végrehajtott mintegy 40 százalékos mérséklése jelentette. A külkereskedelemben részt vevő további áruk vámterheit fokozatosan – legkésőbb 2001. január 1-jéig – építik le. Az Egyezmény előírta a külkereskedelem nem tarifális jellegű korlátainak megszüntetését is, míg az agrártermékeknél speciális kétoldalú megállapodásokra nyújtott lehetőséget.

A következő években számos tárgyalás foglalkozott a liberalizálási folyamat gyorsításával. Így például az 1994. április 29-én aláírt „Budapesti jegyzőkönyv” három éves időtartamra (azaz 1998. évi határidővel) irányozta elő az ún. „érzékeny árucikkek” vámtételeinek teljes leépítését. A különösen érzékeny ágazatok – gépgyártás, textilipar, papíripar, fémfeldolgozás és bizonyos vegyipari termékek gyártása – védelme érdekében az ezekre vonatkozó vámok általában 2001-ig lesznek fenntarthatók.

A további fontos lépések között külön említést érdemel az 1995. augusztus 19-én aláírt megállapodás az agrártermékek vámtételeinek 1996. január 1-jei hatályú, mintegy 50 százalékos mérsékléséről. További fokozatos (de az eredeti ütemezéshez képest gyorsított) csökkentésekben állapodtak meg a különböző érzékenyséigű iparcikkek vámtételei körében is.

Tervek készülnek az integrációs folyamat elmélyítése érdekében is, mindenekelőtt a tőke-, illetve munkaerő-áramlás elősegítése céljából. Felmerült a CEFTA-országok körének további bővítési lehetősége is, elsősorban Bulgária, Litvánia, Románia, Törökország, Izrael és Egyiptom vonatkozásában.

A kétségtelen haladás ellenére az integrálódási folyamat nem tekinthető zökkenőmentesnek. Helyenként a kormányzati szándékok, vagyis a politikai akarat megnyilvánulásai sem jeleznek egyértelmű támogatást, esetenként a „nemzeti individualizmus” jelei is felismerhetők.

Ebben az is szerepet játszhat, hogy a tagországok között elég nagyok a különbségek egyrészt a nemzet-

gazdaság nyitottsága, a külkereskedelmi tevékenység korábbi centralizáltsága, másrészt a külföldi adósságok, illetve a devizatartalékok nagysága tekintetében. A főbb pénzügyi mutatók tanúsága szerint a Cseh Köztársaság helyzete a legkedvezőbb, de 1994 és 1995 folyamán javult a Szlovák Köztársaság fizetésimérleg-egyenlege is, devizatartalékai pedig megnégyszereződtek az 1993. évi szinthez képest. A „sokterápia” alkalmazását követő mintegy két és fél év után Lengyelország devizatartalékai is az 1993. évi kétszeresére emelkedtek, adósságállománya lényegesen javult és ugrásszerű növekedés tapasztalható az ide irányuló közvetlen külfölditőke-befektetések terén is. Devizatartalékaink némi emelkedése és a fizetési mérleg egyenlegének fokozatos javulása ellenére a CEFTA-országok közül kétségtelenül Magyarország küzd a legnagyobb gazdasági nehézségekkel, elsősorban nagyarányú külföldi adósságtérhei következtében.

A feltárt problémák ellenére a szerző határozott igennel felel arra a kérdésre, hogy lehetséges-e, illetve érdemes-e a közép-európai régióban integrációra törekedni. Nem vonja kétségbe, hogy minden integrációs folyamat idő- és tőkeigényes vállalkozás, amelynek költségei különösen magasak a gazdaságilag kevésbé prosperáló országokban. A régió azonban már fokozatosan magához tér a gazdasági átalakulással összefüggő depresszióból. Lengyelország például éves átlagban a bruttó hazai termelés 4,5–5 százalékos emelkedését érte el 1992 óta.

Piacgazdasági körülmények között a regionális integráció különösen fontos szerepet játszik. Azáltal, hogy a nemzeti piacnál nagyobb és hatékonyabb értékesítési piacot hoz létre – amely például a CEFTA-országok esetében több mint 65 millió vásárlót jelent – meggyorsítja a gazdasági változás és alkalmazkodás folyamatát, mérsékli a feszültségeket, s ezáltal a külön utakat követő próbálkozásoknál eredményesebben járulhat hozzá a gazdaságok megerősödéséhez.

A szerző bízik abban, hogy a gazdasági szükség-szerűség fokozatos térnyerésével a nemzetközi kapcsolatokban mutatkozó „nemzeti egoizmust” felváltja a gazdasági racionalitás, a politikai élet pedig térségünkben is csatlakozik ehhez a felfogáshoz vagy legalábbis nem akadályozza a gazdasági ilyen irányú fejlődését.

Az Európai Unió példája egyébként világosan mutatja, hogy a „nemzeti egoizmus” kiküszöbölése a nemzetközi kapcsolatból természetes következménye a termelés nemzetközivé válásának és a gazdasági tevékenységek globalizálódásának. A nemzetközi intézményekben ennek során végbemenő változások új mechanizmusokat hoznak létre, erősítik a kooperációt és korlátozzák a kormányzatok által érvényesített befolyásolás lehetőségét. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a nemzetek megfelelnek az olyan

jelszavakról, mint „vásárolj francia terméket” vagy „végy német gyártmányokat”! Ezek a jelszavak mindig hatni fognak, különösen gazdasági válságok idején. Figyelemre méltó azonban, hogy a közép-európai országok, minden vélt nacionalizmusuk ellenére – a nyugattal összehasonlítva – viszonylag ritkán használják ezeket a jelszavakat.

A szerző véleménye szerint a „nemzeti egoizmus” legyőzésére legjobb módszer a termelés fokozottabb nemzetközivé válása. A CEFTA-országoknak mindegyikétől tőkére van szükségük, hogy rendbe hozzassák gazdaságukat s új munkahelyeket teremthessenek a bezárt üzemek helyett. Az Európai Unió tagállamai rendelkeznek is a szükséges tőkével (pénzzel és korszerű gépekkel). A meghirdetett elvek szerint a közép- és kelet-európai országok, illetve az Európai Unió között létrejött szabadkereskedelmi megállapodások – a vámmérséklések ütemét és mértékét tekintve – a kevés-

bé fejlett, átalakuló gazdaságok javára aszimmetrikusak. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy az eddigi fázisban a közép- és kelet-európai országok főleg új piacokul szolgáltak az Európai Unió, illetve az Európai Szabadkereskedelmi Övezet (European Free Trade Area – EFTA) tagországai számára. A továbbiakban a nyugatnak az „érzékeny cikkek” (textilárúk, mezőgazdasági termékek stb.) növekvő exportjának fogadásával is segítenie kellene a közép- és kelet-európai országok gazdaságának szerkezeti átalakítását, versenyképességük fokozását.

A regionális integráció megerősödése lényeges szerepet játszhatna abban, hogy a CEFTA-országok – már a nem távoli jövőben – egyenrangú félként, azonos feltételekkel vehessenek részt a nemzetközi áruforgalomban.

(Ism.: *Tűi Lászlóné*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

GREINER, U.:

AZ 1995. ÁPRILISI MIKROCENZUS ELSŐ EREDMÉNYEI

(Erste Ergebnisse des mikrocensus April 1995.) – *Wirtschaft und Statistik*. 1996 5. sz. 304–312. p.

A német mikrocenzus mintavételi eljárás segítségével évente a háztartások 1 százalékára terjed ki, és már 1957 óta beható és sokoldalú tájékoztatást ad a Német Szövetségi Köztársaság gazdasági, valamint szociális viszonyairól. A mikrocenzusok rendszerét szabályozó 1991. évi törvény – több más változtatás mellett – a felvételeket az új szövetségi területekre és Kelet-Berlinre is kiterjesztette, miáltal lehetővé vált a régi és az új országrészekre vonatkozó információk összehasonlítása.

Az 1995. évi mikrocenzus az utolsó volt az 1991. évi törvény alapján végrehajtott összeírások sorában. 1996-ban új törvény lépett életbe, amely korszerű, az igényeknek megfelelő felvételi rendszert alakít ki, megtartva a felvételek magját alkotó munkaügyi és szociális–demográfiai témaköröket.

Az 1995. áprilisi felvétel teljeskörűsített adatai szerint az ország népessége növekedett. E folyamat a külföldiek bevándorlásával függ össze, akiknek száma és aránya lényegesen nagyobb volt, mint négy évvel korábban. Az új országrészek lakossága a teljes népességnek nem egészen egyötödét tette ki. A keleti területeken megfigyelhető mérsékelt csökkenési tendencia folytatódott, ellentétben a régi szövetségi terület népességének állandó gyarapodásával.

A népességben belül a gazdaságilag aktívak aránya 1995-ben 49,4 százalék volt. Ez az arány a korábbi évekhez viszonyítva lényegében változatlan volt tekinthető. A munkavállalási korban lévő (15–65 éves) férfiaknak több mint négyötöde, a nőknek csak 63 százaléka tartozott a gazdaságilag aktívak kategóriájába. A régi és az új országrészek között a férfiaknál a gazdasági aktivitás tekintetében csak jelentéktelen, a nőknél viszont lényeges (14 százalékpontot kitevő) különbség mutatkozott az új országrészek javára. A Német Szövetségi Köztársaság eredeti területén sajátos eltéréseket lehetett észlelni a két nem korszpecifikus gazdasági aktivitása között. A férfiak gazdasági aktivitása az alsó korhatárt követően gyorsan emelkedett, huzamos ideig magas szinten maradt, majd csak a felső korhatárhoz közeledve esett vissza. A nőknél ezzel szemben az alsó korcsoportoknál észlelt növekedés után – a 25–30 éves korcsoportnál – a gazdasági aktivitás érzékelhetően csökkent, majd a 40–45 éveseknél újabb maximumot ért el. Az egykori Német Demokratikus Köztársaság területén (Kelet-Berlint is ideértve) a férfiak és nők korszpecifikus gazdasági aktivitása csaknem azonosan alakult. A gazdaságilag aktív népességben belül a ténylegesen foglalkoztatottak állománya a nyugati országban mérsékeltbben, a keleti országrészben erőteljesebben csökkent.

Az alkalmazásban álló dolgozók összetételét a heti munkaidő hossza szerint is vizsgálták. Ezekből az adatokból kitűnt, hogy – különösen a nők körében – növekedett a rövidített munkaidőben, vagyis heti 35 óránál kevesebbet dolgozók hányada. A rövidített munkaidő elterjedése inkább a nyugati országrészre

volt jellemző. Németország egészét tekintve a munkanélküliek száma 1995 áprilisában valamivel meghaladta a 4 milliót, ami az előző évhez képest némi javulást jelentett. E javulás a keleti országrészben következett be, míg a régi szövetségi területen érdemi változást nem észleltek. A javulás ellenére is keleten a munkanélküliségi ráta még mindig jóval magasabb a nyugatinál (8,4-del szemben 16,6 százalék). Különösen feltűnő a keleti területeken, hogy a nők helyezte a munkaerőpiacon sokkal kedvezőtlenebb, mint a férfiaké. Általános jelenség, hogy a munkanélküliek iskolázottsági színvonala lényegesen alacsonyabb a foglalkoztatottakénál.

A munkanélküliek többsége munkanélküli-ellátásban (segélyben) részesült, kisebb része szociális támogatást kapott, és hozzávetőlegesen egyötöde szorult a hozzátartozók (szülő, házastárs stb.) anyagi segítségére.

A népességnek valamivel több mint fele a gazdaságilag nem aktívak kategóriájába tartozott. E kategória tartalmazta a 15 éven aluli gyermekek, a 15–20 évesek legnagyobb részét, a 20–25 éveseknek is többségét alkotó tanulókat, illetve egyetemi, főiskolai hallgatókat. (Egyetemi és főiskolai hallgatók jelentősebb számban még a 25–30 évesek között, sőt kisebb számban a 30–40 évesek csoportjában is szerepeltek.)

A nyugdíjasok, járadékosok – tartós betegség, rokkantság vagy baleset következtében – már a fiatalabb korcsoportokban is megjelentek. Arányuk a kor előrehaladtával növekedett. A 60–64 éveseknek a többsége, a 65 éven felülieknek pedig kilencetized része kapott valamilyen nyugdíjat vagy járadékot. A munkaképes korcsoportokba tartozó, nem tanuló eltartottak nagyrészt a nők közül kerültek ki. Férfiakat viszonylag nagyobb számban csak az 55–65 éves eltartottak között találunk.

A 20–45 éves nem tanuló, eltartott nők többsége 15 éven aluli gyermeket nevelt. Meg kell jegyezni, hogy az említett korcsoportokba tartozó gyermekeket nevelő nők körében jelentős volt a kereső tevékenységet folytatók hányada is, emellett viszonylag sokan minősültek munkanélkülinek.

A 20–25 éves női korosztályba tartozóknál jelentkezik elsősorban az az alternatíva, hogy a kereső tevékenységet vagy a gyermek nevelésével járó feladatokat kívánják-e inkább vállalni. A következő korcsoportoknál is lényeges gondot okoz a gyermek nevelésének kérdése. Ennek következtében viszonylag sok magasan kvalifikált nő is kénytelen keresőtevékenységét hosszabb ideig szüneteltetni. A gyermekkel kapcsolatos elfoglaltság mint a kereső tevékenységet akadályozó tényező gyakorlatilag csak a 40–45 éven felülieknél szűnik meg. Az ilyen életkorban munkába visszatérők esetében nyilvánvalóan számolni kell a korábban

megszerzett szakmai ismeretek, tapasztalatok elavulásával. A gyermek nevelését vállaló nők jelentős hányadának az életpályája tehát törést szenved.

(Ism.: *Fóti János*)

WORCESTER, R.:

SAKTUDÁS ÉS SZERENCSE
A POLITIKAI KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁSBAN

(Political polling: 95% Expertise and 5% Luck.) – *Journal of the Royal Statistical Society*. Series A. 1996. 1. sz. 5–20. p.

Az angol közvélemény-kutatóknak nem sikerült az 1992-es parlamenti választások eredményeit előre jelezniük. Nem néhány százalékot tévedtek csupán; munkáspárti győzelmet jósoltak és a konzervatívok nyerték a választásokat. Érdekes módon szinte az összes neves közvélemény-kutató cég „melléfogott”, egyetlen intézet jósolt konzervatív győzelmet, de az is nagyon alábecsülte azt.

A választások után a szakemberek lázasan keresni kezdték a tévedés okait, hiszen az ilyen tévedés nagyon megtépzazza a szakma tekintélyét, sőt egész jövőjét is veszélyeztetheti. A Market Research Society (MRS) mélyreható, két évig folyó vizsgálat után jelentést tett közzé. Elsősorban ezen a jelentésen alapult az a vita, melyet a Royal Statistical Society rendezett 1995. június 14-én a témáról. A szerző ezen az ülésen olvasta fel tanulmányát.

A tanulmány az elméleti alapoktól kiindulva közelít a problémákhoz. Meg kell különböztetnünk a véleményt az attitűdtől és a vallott értékrendszertől. Míg az első viszonylag könnyen megdudható egyszerű kérdéssel, addig a másik kettő nem feltétlenül egyetlen problémához kapcsolódik, és „mélyebben ül” az emberekben, nehezebben vizsgálható. A szerző szerint az attitűdöket a környezetünk, a társadalom alakítja, és nehezebben változnak, mint a vélemények. A legmélyebbnek az értékrendszert tekinti, amely fiatal korban alakul ki, jórészt a család és a közvetlen környezet hatására, s amely az ember élete végéig nagyrészt változatlanul megmarad.

A problémák tehát mindig a kutatás elején felmerülnek, mert – különösen jóval a választások előtt – valószínűleg nem elégséges azt az egyetlen kérdést feltenni, hogy a kérdezett melyik pártra szavazna? A választók szavazatát attitűdjeik és értékrendszereik befolyásolják, s ezeket kell megpróbálni kitapogatni, mert ismeretükben jobban lehet a tendenciákra következtetni, esetleg a nemválaszolásokat okozta torzításokat korrigálni. A szerző idézi azt a megállapítást, hogy a közvélemény-kutatás a kérdezni tudás és a mintavétele-

zés tudományának házassága. „Csupán” fel kell tenni a megfelelő kérdést a jól kiválasztott mintának és utána helyesen értelmezni az eredményeket.

A tanulmány a továbbiakban a valószínűségi és a kvótás mintavételezést hasonlítja össze. Sokan megbízhatóbbnak tartják az előbbit, és ezúttal is felvetették, hogy a cégek által használt olcsóbb kvótás mintavételezésről át kellene erre térni. A szerzőnek az a véleménye, hogy főleg az időt és pénzt pazarolni a valószínűségi mintavételezésre. Egyrészt a megrendelő céljainak gyakran a kevésbé pontos eredmény is megfelel, másrészt több azonos időpontban készült, azonos kérdésre vonatkozó kutatás összehasonlításából kiderült, hogy a valószínűségi minta eredményei nem sokkal jobbak (néha rosszabbak) a kvótás mintáénál.

Másik gyakori – főleg a közvéleményben felbukkanó – kritika, hogy a minta nagysága nem megfelelő egy-egy kutatás során. A szerző példával bizonyítja, hogy a több mint tízezer főre kiterjedő vizsgálat nem nyújtott jobb eredményt, mint a kisebb felvételek. Fontosnak tartaná a nem szakmabeliekkel, a társadalommal megértetni, hogy 1000–2000 fős mintából is megbízható képet lehet alkotni az egész társadalom vélekedéséről.

A tanulmány röviden cáfol más gyakori – újságokban is olvasható – téves hiedelmeket is. A vizsgálat bebizonyította, hogy a mintavétel módja, vagy a felvétel módszere nem befolyásolta számottevően az eredményt. Sokan támadják a telefonos interjúkat, de ma már elég sűrű a telefonhálózat ahhoz Angliában, hogy ezt a módszert is alkalmazni lehessen. A telefonos vizsgálatok nem vezettek rosszabb eredményre a személyes kikérdezésnél. A felvétel időtartama sem befolyásolta az eredményt. A mintavételi egységek kiválasztása néhány cég esetében valóban nem volt megfelelő, a Munkáspárt irányába torzított, de az utólagos vizsgálatok azt mutatják, hogy ez nem okozhatott ekkora hibát, és a nem torzított mintát választó cégek sem nyújtottak jobb eredményt.

Ezek után felvetődik természetesen a kérdés, hogy ha a felsorolt körülmények egyike sem okozta a hibát, akkor miért tévedtek ekkorát a jólévi cégek? Az MRS vizsgálata szerint három fő oka volt a tévedésnek: az első az utolsó percben bekövetkezett vélemény-eltolódás; a második a közismert „elhallgatási spirál”; a harmadik, és talán legfontosabb, a nem megfelelő kvóták és súlyok használata.

Hogyan juthattak volna pontosabb eredményhez? Az első probléma jórészt a „nem tudom, hogy mire szavaznak” típusú válaszokból adódott. A „nem tudom”-ok nagyobb arányban szavaztak végül a konzervatívokra. Több kiegészítő kérdésre adott válasz azonban ezt előre vetítette már. Vizsgálatok kimutatták, hogy az angol társadalomban a szavazatokat erősen befolyásolja a pártvezetők személye, azt meg szintén lehetett tudni, hogy jóval többen tartják megfelelő miniszterelnököknek a konzervatív *Majort*, mint a munkáspárti *Kinnockot*.

Ha megfelelő figyelmet fordítanak az olyan típusú kérdésekre, hogy „mi befolyásolja önt a szavazásban”, akkor sok mindent előre lehetett volna látni. Sokan mondták, hogy kevesebb adót akarnak fizetni, míg a Munkáspárt emelte volna az adókat. A gazdasági jellegű kérdésekre adott válaszok általában több figyelmet érdemelnének.

Az egyik közvélemény-kutató cég utólagosan telefonon megkereste azokat akiket bizonytalan szavazóknak lehet nevezni. Azok kerültek ebbe a körbe, akik a választások előtti megkeresésnél azt mondták, hogy a választásokig esetleg megváltoztatják a szavazatukat vagy, hogy nem tudják még, hogy mire fognak szavazni, illetve akik nem válaszoltak. (Mindezek az eredeti minta 38 százalékát tették ki.) Az utólagos interjú során az derült ki, hogy ezen személyek szavazatait elsősorban valamely párt elutasítása határozta meg, és nem az, hogy kedvelte azt a pártot amelyre végül szavazott. A szerző óv attól, hogy a kutatók megpróbálják „megbecsülni” a bizonytalanok szavazatait. Ez szakmailag nem lenne elfogadható, de lehetne bizonyos modelleket felépíteni, s ezekkel jobban megközelíteni a végső eredményt.

A „elhallgatás spirálja” jól ismert a szakirodalomban. Azok akik úgy érzik, hogy kisebbségben vannak véleményükkel, hajlamosabbak azt elhallgatni (esetleg teljesen megtagadják a válaszadást). A közvélemény-kutatások ezek után még kevesebb ilyen kisebbségi véleményt valló személyt mutatnak ki, így a jelenség spirállá fejlődve meghamisítja az eredményt. Valóban, az angol tapasztalatok is azt mutatták, hogy a konzervatívok nagyobb arányban tagadták meg valamilyen formában a választ. A szerző különböző megoldásokat vet fel a jelenség korrigálására. Meg kell győzni az embereket a válaszadás fontosságáról, esetleg titkos válaszadási lehetőséget kell biztosítani (bár az ilyen kísérletek egyelőre nem mutatkoztak túl eredményeseknek). Esetleg az előző választásokon leadott szavazatot lehetne felhasználni a hiányzó szavazatok korrigálására. Ez utóbbi felvetett ötlet már kapcsolódik a harmadik feltárt problémához.

Úgy tűnik, hogy a mintaválasztáshoz alkalmazott kvóták és súlyok nem voltak megfelelők. Egyrészt a társadalom összetételére vonatkozó, felhasznált adatok nem voltak elég pontosak, frissek, másrészt a reprezentativitás kialakításakor figyelembe vett paraméterek nem voltak elég szoros korrelációban a politikai szimpátiával. Meg kell fontolni újabb paraméterek bevezetését. Ilyenek lehetnek például az egyén anyagi helyzete

tére vonatkozó változók (amennyiben rendelkezésre állnak a megfelelő adatok) vagy az előző választásokon leadott szavazat (bár ez utóbbival kapcsolatban szakmai fenntartásai vannak a szerzőnek).

Végül a tanulmány felhívja a figyelmet a média és a közvélemény-kutatások kapcsolatára. A médiuumoknak óvatosoknak kell lenniük a közvélemény-kutatások publikálásakor, mert az eredmények másodlagos értelmezése gyakran félrevezető. Nem

hasznos az a gyakorlat sem, hogy valamely kutatás eredményeit egyetlen, jól hangzó címben próbálják összegezni. Azokban az időnként felvetődő ötletekben ellenben, hogy a közvélemény-kutatások publikálását korlátozni kellene vagy teljesen be kellene tiltani a szerző a demokrácia és a sajtószabadság veszélyeztetését látja.

(Ism.: *Lázár Katalin*)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ
INTÉZET FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 44. SZÁM

Laroque, G. – Salanié, B.: A Philips-görbe egyensúlytalansági modellje Francia- és Németországban.

Langot, F.: Szükségünk van-e egy hiszterézis-modellre a tartós munkanélküliség megmagyarázásához?

Granier, P. – Nissen, J.: A társadalmi terhek csökkenése az alacsony képzettségi szintű állásoknál.

Amable, B.: Endogén növekedés és ciklusok radikális és növekvő innovációk keresztül.

Ambler, S. – Phaneuf, L. – Girard, E.: Kormányzati költségek és üzleti ciklus.

Artus, P.: Az érettségi struktúra vagy az indexelt adósság: két lehetséges válasz a közadósság növekedésére.

Jouini, E.: A marginális árazási egyensúly egyértelműsége és stabilitása.

Tillé, Y.: Néhány megjegyzés a nem egyenlő valószínűségű, visszatevés nélküli mintavételi tervekhez.

Gouriéroux, C. – Peaucelle, I.: Diffúzió és hullámhatások.

Hwang, H.S. – Schulman, C.: A SUR-modell becslése nem tesztelt hiányzó megfigyelésekkel.

A FRANCIA GAZDASÁGI ÉS
PÉNZÜGYMINISZTERIUM
ÉS A STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ
INTÉZET

FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 8. SZÁM

Ernst, B. – Legendre, N.: Foglalkoztatottság 1995-ben és 1996 első félévében.

Greenan, N.: Technológiai innováció, szervezeti változások és a szakképzettségek fejlődése.

Greenan, N.: Technológiai haladás és szervezeti változás.

Glatier, B.: Közép- és hosszú távú emberi erőforrás-fejlesztés.

Bouthevillain, C.: A vezető ipari országok ciklusai.

Allgemeines Statistisches Archiv

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 4. SZÁM

Hamerle, A. – Röscher, D.: A CAPM empirikus értékelése.

Hampe, A.: A nők képesítése 1918 és 1993 között.

Riebschläger, M.: A kérdőbiztosítási jellemzők hatása a német társadalmi-gazdasági panelben.

Schaffer, K. A.: A férfi halandóság elemzése Németország nyugati részében.

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 3. SZÁM

Fienberg, S.E. – Tanur, J.M.: Fisher és Neyman alapvető hozzájárulásának újragondolása a kísérletezés és a mintavétel terén.

Seneta, E.: Markov- és a láncfüggési elmélet születése.

Verma, V. – Thanh, L.: Mintavételi hibák elemzése demográfiai és egészségügyi felvételekhez.

Thomas, D.R. – Singh, A.C. – Roberts, G. R.: Kétdimenziós táblák függetlenség tesztjei klaszter mintavételnél.

Harvey, A.: Intervencióelemzés kontrollcsoportokkal.

Dodge, Y.: Egy természetes véletlenszám-generátor.

A SVÉD KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 1. SZÁM

Chambers, R. L.: Robusztuscsatlósítás többcélú telepi felvételekhez.

Ernst, L. R.: A mintavételi egységek átfedésének maximalása két tervhez egyidejű kiválasztással.

Stearns, S.C. – Kovar, M.G. – Hayes, K. – Koch, G.G.: Az országos kórházhasználat becslése adminisztratív adatokból és személyes megkérdezésekből.

Groves, R.M. – Couper, M.P.: A kapcsolati szint hatásai a négyesemközti felvételekben való együttműködésre.

Kadane, J. B.: Egy bayesi módszer az Egyesült Államok cenzus-mintavételének újraelosztásához.

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 435. SZÁM

Wakefield, J. – Bennett, J.: Sokasági farmakokinetikai modellek bayesi modellezése.

Goetghebeur, E. – Molenberghs, G.: Okozati következtetés placebo-kontroll klinikai próbában.

Dunn, D.T. – Ades, A. E.: A HIV vertikális átvitel arányának és a pediátriai inkubációs periódus becslése visszatekintő adatokból.

Qian, W. – Titterton, D. M. – Chapman, J. N.: Képelemzési probléma az elektronmikroszkópnál.

Peng, F. – Jacobs, R. A. – Tanner, M. A.: Bayesi következtetés szakértői modellekben beszédfelismerés esetén.

Sinclair, M.D. – Gastwirth, J.: Az újrainterjúvolási felvételi módszer hatékonyságának értékelési eljárásáról.

Wolfe, B. – Haveman, R. – Ginther, D. – An, C. B.: Az „ablak probléma” a gyermekek képességének vizsgálatában.

Cook, R. D.: Grafikák bináris válaszu regressziókhoz.

Chen, J. S. – Jennrich, R. I.: Deviancia profil és megbízhatósági intervallumok maximum-likelihood elemzésben.

Buzas, J. S. – Stefanski, L. A.: Műszeres változóbecslés általánosított lineáris mérésihiba-modellekben.

Lin, X. – Breslow, N. E.: Torzításkorrekció általánosított lineáris kevert modellekben többszörös szóráskomponensekkel.

Lang, J. P.: Illeszkedés statisztikák partíciónálásáról.

Heagarty, P. J. – Zeger, S. L.: Marginális regressziós modellek klaszterezett ordinális mérésekre.

Baglivo, J. – Pagano, M. – Spino, C.: Permutáció eloszlások diszkrét adatok érzékenységelemzésére alkalmazva.

Rocke, D. M. – Woodruff, D. L.: Kiálló értékek többváltozós adatokban.

Fisher, N. – Hall, P. – Jing, B. Y. – Wood, A. T. A.: Javított sarokpontmódszerek megbízhatósági tartományok létrehozására.

Bolviken, E. – Skovlund, E.: Megbízhatósági intervallumok Monte Carlo-tesztekből.

Kolaczyk, E. D.: Hullámszerű szűkítési módszer tomográfiai kép rekonstrukciójára alkalmazva.

Press, S. J.: Az irányított szomszédsági módszer képek osztályozására zajos adatokból.

Arjas, E. – Gasbarra, D.: Bayesi következtetés túlélési valószínűségekből.

Lee, C. I. C.: Monoton dózisválasz-görbék becsléséről.

Ronning, G. – Kukuk, M.: Rendezett probitmodellek hatékony becslése.

González-Manteiga, W. – Cao, R. – Marron, J. S.: Simító paraméter bootstrap kiválasztása.

Magder, L. S. – Zeger, S. L.: Egy keverékeloszlás simító nemparaméteres becslése Gauss-keverékekkel.

Gürler, Ü.: Kétváltozós becslés jobbról levágott adatokkal.

Gross, S. T. – Lai, T. L.: Nemparaméteres becslés és regressziós elemzés balról levágott és jobbról ellenőrzött adatokkal.

Chen, C. S. – Tsai, W. Y. – Chao, W. H.: A szorzatmomentum korrelációs együttható és lineáris programozás levágott adatokra.

Munk, A.: Ekvivalencia- és intervallumtesztelés Lehmann-alternatívára.

Clyde, M. – Chaloner, C.: Kényszerfeltételes és súlyozott tervek ekvivalenciája.

Zhang, P.: Fontossági mintavétel.

Meng, X. L. – Schilling, S.: Teljes információs adatelem faktormodellek és a hidmintavétel egy empirikus vizsgálatának illesztése.

Goutis, C. – Casella, G. – Wells, M. T.: A bizonyíték értékelése többszörös hipotéziseknél.

Shao, J. – Sitter, R. R.: Bootstrap pótoló felvételi adatokra.

Sarndal, C. E.: Hatékony becslések egyszerű szórással nem egyenlő valószínűségi mintavételnél.

Cragg, J. G. – Donald, S. G.: Egy mátrixrang LDU-alapú tesztheinek aszimptotikus tulajdonságairól.

Niu, X. F.: Nemlineáris additív modellek környezeti idősorokra.

Schmid, C. H.: Egy EM-algoritmus, amely elsőrendű feltételes autoregresszív modelleket longitudinális adatokhoz illeszt.

Andrews, D. W. K. – Ploberger, W.: Soros korreláció tesztelése ARMA(1,1) folyamattal szemben.

STATISTICA

Rivista trimestrale fondata da Paolo Fortunati

A BOLOGNAI PÁDUAI ÉS PALERMÓI
EGYETEMEK FOLYÓIRATA

1995. ÉVI 4. SZÁM

Tagliani, A.: Bizonytalanság, entrópia és momentum.

Pasquini, L. – Spelta, D.: Potential Years of Life Lost: egy új módszer és alkalmazás a nyugdíjsémára.

Roverato, A.: Korrelációs együtthatók összehasonlítása, ha feltételes függetlenségi feltételek vannak a változók között.

Tassinari, G.: Reklám és aggregált fogyasztás Olaszországban: 1981–1993.

Mignani, S.: Néhány megjegyzés a bootstrap-módszerről összefüggő adatoknál.

Cavaliere, G.: A faktorok számának meghatározása korrelált hibatarok esetén.

Andolina, P. – Cuffaro, M. – Ficarra, A.: A háztartások jó anyagi helyzetének különböző szintjei a fuzzy-módszer segítségével.